

**18. YÜZYIL DEVLET ADAMLARINDAN
SADRAZAM KOCA YUSUF PAŞA'NIN
HAYATI VE HAYRATI**

Esra Nur BAYRAK

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2022

**18. YÜZYIL DEVLET ADAMLARINDAN SADRAZAM
KOCA YUSUF PAŞA'NIN HAYATI VE HAYRATI**

Esra Nur BAYRAK

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir, 2022

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜŐÜ

Esra Nur BAYRAK tarafından hazırlanan 18. Yüzyıl Devlet Adamlarından Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın Hayatı ve Hayratı başlıklı bu çalışma 15.06.2022 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliđinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

BaŐkan
Prof. Dr. Mehmet TOPAL

Üye
Prof. Dr. Meryem KAÇAN ERDOĞAN
(Danışman)

Üye
Prof. Dr. Numan ELİBOL

ONAY
.../.../20..
Doç. Dr. Oytun MEÇİK
Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Esra Nur BAYRAK

ÖZ

18. YÜZYIL DEVLET ADAMLARINDAN SADRAZAM KOCA YUSUF PAŞA’NIN HAYATI VE HAYRATI

BAYRAK, ESRA NUR

Yüksek Lisans, 2022

TARİH ANABİLİM DALI

Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Meryem KAÇAN ERDOĞAN

Bu çalışma, 18. yüzyıl devlet adamlarından Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın hayatı ve hayratını konu edinmektedir. Koca Yusuf Paşa I. Abdülhamid ve III. Selim dönemlerinde sadrazam olarak Osmanlı bürokrasisinde yer almıştır. Yusuf Paşa yaşamış olduğu dönemde, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış ilişkilerinde karar mercii olarak en etkili isimlerinden biri olmuştur. Çalışmanın amacı, Koca Yusuf Paşa'nın yaşamış olduğu döneme ışık tutmakla birlikte beşerî bilimlerin başrolü olan insan hayatı hakkında derli toplu bilgi edinmeyi sağlamaktır. Bu doğrultuda Paşa'nın kurmuş olduğu vakıf da ele alınarak, Yusuf Paşa'nın siyasi kimliğinin yanında sosyal yaşamı hakkında bilgi edinmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ana konusunu içeren Koca Yusuf Paşa'nın hayatı üç bölüm halinde ele alınırken, Paşa'nın kurmuş olduğu vakıf ile ilgili kısım bir bölümde incelenmiştir. İlk bölüm, Yusuf Paşa'nın sadrazamlığa tayini ve şahsiyeti hakkında yapılan araştırmaları kapsamaktadır. İkinci bölüm; I. Abdülhamid döneminde Paşa'nın sadaretinde gelişen olayları, Rusya'ya savaş ilan edilmesini ve 1787-1792 Osmanlı-Rus savaşını tarihi akışıyla birlikte ele almaktadır. Üçüncü bölümde ise III. Selim döneminde Yusuf Paşa'nın sadareti ve bahsi geçen savaşın seyri aktarılmaktadır. Bu bölümün sonunda, Yusuf Paşa'nın sadareti hakkında genel bir değerlendirme mevcuttur. Son olarak dördüncü bölümde, Yusuf Paşa'nın kurmuş olduğu vakıf hakkında elde edilen verilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı, Sadrazam, Koca Yusuf Paşa, Vakıf, Vakfiye.*

ABSTRACT

ONE OF THE 18TH CENTURY STATESMEN GRAND VIZIER KOCA YUSUF PASHA'S LIFE AND HIS WAQF

BAYRAK, Esra Nur

Master Degree-2022

DEPARTMENT OF HISTORY

Advisor: Prof. Dr. Meryem KAÇAN ERDOĞAN

This study looks at the life and waqf of Koca Yusuf Pasha, one of the 18th century statesmen. He served in the Ottoman bureaucracy as the grand vizier during the Abdülhamid I and Selim III periods. During his lifetime, Yusuf Pasha was one of the most influential figures in the internal and external relations of the Ottoman Empire. This study's aim is to provide an overview of Koca Yusuf Pasha's life as well as information about man in general. In order to learn about Yusuf Pasha's social life, it has been investigated whether there is any evidence of his foundation. The study of Koca Yusuf Pasha's life is broken into three parts, with the part relating to his foundation being examined in detail. While the life of Koca Yusuf Pasha, which contains the main subject of the study, is handled in three parts, the part related to the foundation established by Pasha is examined in one part. In the first part, it covers the researches about Yusuf Pasha's appointment as grand vizier and his personality. The second part contains the events that developed under the grand viziership of Pasha during the reign of Abdulhamid I, the declaration of war on Russia and the Ottoman-Russian War 1787-1792 considered along with their historical course. In the third part of this study, during the reign of Selim III, the grand vizierate of Yusuf Pasha and the course of the Ottoman-Russian War are described. At the end of this section, there is a general evaluation about Yusuf Pasha's grand vizierate. In the fourth chapter, the results of the research about the foundation founded by Yusuf Pasha are summarized.

Keywords: *Ottoman, Grand Vizier, Koca Yusuf Pasha, Waqf, Waqfiyye.*

TEŞEKKÜR

Koca Yusuf Paşa, 18. yüzyılın önemli devlet adamlarından biridir. Osmanlı Devleti'nin kırılma noktası olan Küçük Kaynarca Antlaşmasından sonra Osmanlı-Rusya arasında artarak devam eden gerilimler, II. Katerina'nın Kırım'da gövde gösterisi yapmasıyla zirveye çıkmıştır. Koca Yusuf Paşa, bu çekişmeli ortamda Osmanlı Devleti'nin en önemli kurumlarından biri olan sadrazamlık müessesine atanmıştır. Yüksek lisans tezi olan bu çalışmada, Koca Yusuf Paşa'nın hayatı esas konuyu oluşturmakla birlikte, Paşa'nın siyasi kimliği sebebiyle, Osmanlı-Rus ilişkilerinden -konu bütünlüğünü bozmayacak şekilde- yeri geldikçe yeteri kadar bahsedilmiştir. Çalışmanın oluşturulmasında, tezin konusunu oluşturan ve yaşamış olduğu dönemde son derece önemli bir isim olan Yusuf Paşa'nın hayatı ve hayratını kapsayan detaylı bir çalışmanın yapılmamış olması motivasyon kaynağı olmuştur. Tezin araştırma kısmı, pandemi şartları dahilinde sık sık kesintiye uğramış ve zorlu bir süreçten geçerek hazırlanmıştır.

Çalışmanın oluşturulmasında Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi başta olmak üzere, yazma eserlerden ve literatürdeki akademik çalışmalardan faydalanılmıştır. Çalışma dahilinde, ilgili belgeler tespit edilerek transkripsiyonu yapılmış ve yorumlanmıştır.

Bu çalışmanın etik bir şekilde ortaya çıkarılmasında değerli katkılarıyla teze yön veren, akademik bir çalışmanın nasıl yapılacağı konusunda bana yol gösteren, sabrı ve ilgisi için tez danışman hocam, sayın Prof. Dr. Meryem KAÇAN ERDOĞAN'a teşekkürlerimi sunuyorum. Tarih bilimini bana sevdiren ve üzerimde emeği olan başta Prof. Dr. Muzaffer DOĞAN ve Prof. Dr. Mehmet TOPAL hocalarım olmak üzere dersime girmiş olan tüm hocalarıma teşekkür eder, saygılarımı sunarım. Araştırmalarım esnasında zorlu pandemi şartlarında, belge temini konusunda bana yardımcı olan arşiv çalışanlarına da teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Son olarak, bana her zaman destek olan ve inanan aileme gönülden şükranlarımı sunuyorum.

Esra Nur BAYRAK

Eskişehir, Mayıs 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ	IV
ABSTRACT	V
TEŞEKKÜR	VI
İÇİNDEKİLER	VII
TABLolar LİSTESİ	IX
EKLER LİSTESİ	X
KISALTMALAR LİSTESİ	XI
GİRİŞ	1
1. Koca Yusuf Paşa'nın Hayatı Hakkında Literatürdeki Çalışmalar	1
2. Tezin Konusu, Amacı ve Önemi	2

1. BÖLÜM

KOCA YUSUF PAŞA'NIN HAYATI, GÖREVLERİ VE SADARETE TAYİNİ

1.1. Koca Yusuf Paşa'nın Hayatı Hakkındaki İlk Bilgiler	7
1.2. Yusuf Paşa'nın Mora Valiliği ve Sadarete Tayini.....	10

2. BÖLÜM

KOCA YUSUF PAŞA'NIN I. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ SADARETİ

2.1. I. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Devleti'nin Genel Manzarası	13
2.1.1. Batı'daki Genel Durum	13
2.1.2. Doğu'daki Genel Durum	19
2.2. Koca Yusuf Paşa'nın Sadaretinde Gelişen İlk Olaylar	21
2.3. 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'na Doğru	24
2.3.1. Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın İngiliz Elçisini Kabulü	26
2.3.2. Kerson Görüşmelerinden Sonra Rus İsteklerine Karşı Bir Osmanlı Tepkisi: Ültimatom	28
2.4. Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya Savaş İlanı	31
2.5. Koca Yusuf Paşa'nın Serdarlığı ve 14 Ağustos 1787 Sonrasındaki Gelişmeler	33
2.6. Avusturya İmparatorluğu'nun Osmanlı Devleti'ne Savaş İlanı	39
2.7. Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa'nın Sefere Çıkması	41

2.8. 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşında Avusturya Cephesi	42
2.8.1. Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa'nın İnlik Zaferi	46
2.8.2. Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa'nın Sebeş Zaferi	47
2.8.3. Rusya Cephesindeki Durum	51

3. BÖLÜM

KOCA YUSUF PAŞA'NIN III. SELİM DÖNEMİ SADARETİ, DİĞER GÖREVLERİ VE VEFATI

3.1. III. Selim Döneminde Osmanlı Devleti'nin Genel Manzarası	54
3.2. Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa ve Avusturya Cephesi .	58
3.3. Koca Yusuf Paşa'nın Vidin Seraskerliği	60
3.4. Koca Yusuf Paşa'nın III. Selim Döneminde Tekrar Sadarete Tayini	62
3.5. Koca Yusuf Paşa'nın Açmış Olduğu Savaşı Sonuca Bağlayıp Azledilmesi ve Diğer Görevleri	66
3.6. Koca Yusuf Paşa'nın Ailesi ve Şahsiyeti Hakkında	73
3.7. Koca Yusuf Paşa Sadaretinin Genel Değerlendirmesi	75

4. BÖLÜM

KOCA YUSUF PAŞA'NIN HAYRATI

4.1. Koca Yusuf Paşa'nın Su Vakfı, Bağışlanan Menkul ve Gayrimenkuller..	80
4.1.1. Koca Yusuf Paşa'nın Vakfiyeleri	82
4.1.2. Vakfedilen Menkul ve Gayrimenkuller	84
4.1.2.1. Vakfedilen Evler	85
4.1.2.2. Vakfedilen Dükkanlar	95
4.1.3. Çeşme-Sebilin Özellikleri ve Şimdiki Durumu	96
SONUÇ	98
KAYNAKÇA	101
EKLER	111

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın 27 Cemaziyülevvel 1193/ 8 Haziran 1779 Tarihli Vakfiyesi İle Vakfettiği Ev	82
Tablo 2. Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın 1 Muharrem 1202/13 Ekim 1787 Tarihli Vakfiyesi İle Vakfettiği Evler	82
Tablo 3. Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın 27 Safer 1202/8 Aralık 1787 Tarihli Vakfiyesi İle Vakfettiği Evler	88
Tablo 4. Koca Yusuf Paşa Vakfının 27 Safer 1202/8 Aralık 1787 Tarihli Vakfiyesinde Vakfettiği Dükkanlar	92

EKLER LİSTESİ

Ek-1: Sadrazam Koca Yusuf Paşa	111
Ek-2: Koca Yusuf Paşa'nın Çeşme-Sebili'nin Molla Çelebi Camii Son Cemaat Yerinin Bitişine Taşınması	112
Ek-3: Koca Yusuf Paşa'nın Çeşme-Sebili'nin Son Hali	113
Ek-4: Koca Yusuf Paşa'nın Çeşme-Sebili'nin Kitabesi	113

KISALTMALAR LİSTESİ

A.DVN.DVE.D	: Divan-1 Hümayun Düveli Ecnebiye Kalemî Defterleri
A.DVNS. NMH.d	: Divan-1 Hümayun Name-i Hümayun Defterleri
AE.SABH.I	: Ali Emiri Abdülhamid I
A.MKT.d.	: Mektubi Kalemî Defterleri
AÜ	: Ankara Üniversitesi
Bk.	: Bakınız
BOA	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
C.AS.	: Cevdet Askeriye
C.BLD	: Cevdet Belediye
C.DH.	: Cevdet Dâhiliye
Çev.	: Çeviren
C.HR	: Cevdet Hariciye
Ed.	: Editör
H.	: Hicri
HAT	: Hatt-ı Hümayun
Haz.	: Hazırlayan
M.	: Miladi
No	: Numara
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TSMA.d	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri
TSMA.e.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve Diğerleri
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

“İnsan birey olarak yalnızca kendi şahsi hayatını yaşamaz, bilakis bilinçli veya bilinçsiz içinde bulunduğu döneme ve çağın getirdiklerine de intikal eder.”¹

Altı asrı aşkın bir süre var olan Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikasına yön veren Osmanlı bürokrasisinin siyasi yaşamı gerek Osmanlı tarihi açısından gerekse bu coğrafyada var olup bugün birer ayrı devlet olan ülkeler için de büyük önem taşımaktadır. Tarihin akışını etkileyen kişilerin hayat hikayeleri, tarih bilimine çeşitli perspektiflerden bakma olanağı sağlamaktadır. Yaşamış olduğu dönemi etkilemiş tarihi bir şahsın incelenmesi, tarih bilimine yeni bakış açıları kazandırdığı gibi olaylar üzerinde yeni bilgiler elde edilmesine de yardımcı olur. Tarihsel yaşamlar analiz edilirken olaylar; ekonomik, kültürel, politik ve dini yönleriyle ele alınmaktadır.² Ulusal veya küresel olayların çözümlenmesinde tarihe yön veren liderlerin biyografileri, olaylar üzerinde ayrıntılı bilgiler içermektedir.³

1. Koca Yusuf Paşa'nın Hayatı Hakkında Literatürdeki Çalışmalar

Literatürde, Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın hayatını konu alan bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak bazı tezlerde Yusuf Paşa'nın hayatı hakkında önemli bilgiler verilmektedir. Burada ilgili çalışmalara değinilecektir.

Ahmet Üstüner, *Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi Transkripsiyon-Değerlendirme*, adlı yüksek lisans tezinde⁴ müellifi belli olmayan eserde, 1787-1792 Osmanlı Savaşı hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bahsi geçen eser, 2 Cemaziyelevvel 1202/ 10 Şubat 1788 ile 13 Safer 1203/12 Kasım 1788 tarihleri arasındaki olayları ele almış olup; Yusuf Paşa'nın ordu ile Davud Paşa Sahrası'na çıkmasından, ordunun Rusçuk

¹ Mehmet Yılmaz Akbulut, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Ve Sosyal Örgüsünde Bir Devlet Adamı Biyografisi: Hekimoğlu Ali Paşa (1689-1758)”, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2020, s. 4, *naklen*; Thomas Mann, *Der Zauberberg*, Fischer, 1988, s. 36.

² Fikriye Karaman, “Mehmed Memduh Pasha: An Imperial Biography From Tanzimat To Republic”, İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2020, s. 10.

³ Murat Ögütçen, “Celal Bayar, The Life Of A Politician And Statesman”, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2020, s. 2-3.

⁴ Ahmet Üstüner, “Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi Transkripsiyon-Değerlendirme”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2005.

Sahasında konaklamasına kadar olan zaman dilimini aktarmaktadır. Yüksek lisans tezinde bu eserin transkripsiyonu ve değerlendirmesi yapılmıştır.

Serhat Kuzucu tarafından, *1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı* adlı doktora tezi⁵ hazırlanmıştır. Bu savaş, ayrıntılarıyla birlikte ele alınmıştır. 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı Koca Yusuf Paşa'nın hayatı açısından çok önemlidir. Yusuf Paşa bu savaşta Serdar-ı ekrem olarak görev almış, daha sonra bu görevden alınarak kendisine savaş süresince çeşitli görevler verilmiş ve son olarak III. Selim tarafından tekrar sadarete tayin edilerek Yaş Antlaşması'nın imzalanmasını sağlamıştır. Serhat Kuzucu'nun 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı adlı çalışmasında Yusuf Paşa'nın Serdar-ı ekremligi hakkında önemli bilgiler mevcuttur. Çalışmanın ilgili kısmında bu tezdten faydalanılmıştır.

Literatürde Koca Yusuf Paşa'nın hayatı hakkında önemli bilgiler veren araştırma eserler de bulunmaktadır. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde bulunan ve Kemal Beydilli tarafından hazırlanan *Yûsuf Paşa, Koca* adlı madde⁶ Koca Yusuf Paşa'nın hayatı hakkında yararlı bilgiler vermektedir. İsmail Uzunçarşılı'nın *Sultan III.Selim ve Koca Yusuf Paşa*, adlı makalesinde⁷ Yusuf Paşa'nın yaşamış olduğu dönemde ne kadar önemli bir şahsiyet olduğu çeşitli konuların odağında ele alınmıştır.

2. Tezin Konusu, Amacı ve Önemi

Tarih yazımında eski bir tür olan biyografi yazma geleneğinde sadece kişiler üzerinden dönem analizi yapılmaz, aynı zamanda beşerî olayların baş rolündeki insan hayatı hakkında çeşitli analizler de sunulmaktadır. Bu tez, tarihi biyografi inşa etme denemesi olarak; Koca Yusuf Paşa'nın hayatını ve hayratını konu edinmektedir.

Araştırmanın amacı, Koca Yusuf Paşa'nın hayatını ve hayratını ele alırken aynı zamanda Osmanlı tarihine Paşa'nın hayatı penceresinden ışık tutmaktır. Ayrıca, Yusuf Paşa'nın sadaretinde gelişen olaylardaki rolü, Osmanlı tarihi açısından ortaya

⁵ Serhat Kuzucu, "1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Elâzığ, 2012.

⁶ Kemal Beydilli, "Yûsuf Paşa, Koca", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 44, İstanbul 2013.

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sultan III.Selim ve Koca Yusuf Paşa", *Belleten*, Cilt: 39, No:154, 1975, ss. 233-256.

konulmuştur. Paşa'nın yaşamış olduğu dönemin en önemli isimlerinden biri olması araştırmanın konusunda belirleyici bir unsur olmuştur.

Koca Yusuf Paşa, gürcü asıllı bir köle iken I. Abdülhamid döneminde Osmanlı bürokrasisi içinde hızla yükselerek, devletin en önemli makamlarından biri olan sadrazamlık makamına tayin edilmiştir. Koca Yusuf Paşa'nın hayatı ve siyasi kimliği, 18. asrın sonuna doğru Osmanlı Devleti'nin tarihi açısından önem taşımaktadır. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile kırılmalar yaşayan Osmanlı-Rus ilişkileri, II. Katerina'nın Kırım'da gövde gösterisi yapması ve Kerson görüşmelerinden sonra iyice çıkmaza girmiştir. I. Abdülhamid döneminin sadrazamı ve sultanın sadık dostu olarak nüfuz sahibi olan Yusuf Paşa, 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlamasında doğrudan etkin bir rol oynamıştır. Koca Yusuf Paşa'nın hayatı, siyasi kimliği etrafında ele alınmakla birlikte Paşa'nın kurmuş olduğu vakıf incelenmiştir.

Araştırma Koca Yusuf Paşa'nın hayatını ve hayratını konu alıp, kapsamı Yusuf Paşa'nın siyasi kimliğinin etkilediği olaylardır. Koca Yusuf Paşa'nın sadaretinde karşımıza çıkan en önemli olay 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı ve akabinde gelişen olaylar silsilesidir. Çalışma yürütülürken, Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki olaylara konu bütünlüğünü sağlamak amacıyla gerektiği kadar yer verilmiştir. Koca Yusuf Paşa'nın sadaretinde imparatorluğun genel manzarası ele alınarak bir değerlendirme yapılmıştır.

Tezin oluşturulmasında Koca Yusuf Paşa'ya ait kişisel bilgi ve belgelerin yokluğu araştırmanın temel problemlerinden biridir. Araştırmanın diğer biyografi denemelerinden ayıran temel sorunlardan biri ise Paşa'nın kendisinin kaleme almış olduğu herhangi bir eserinin bulunmamasıdır. Ayrıca, Yusuf Paşa'nın hayatı ve şahsiyeti hakkında kaynaklardaki bilgiler birbirini tekrar niteliğinde olup oldukça sınırlıdır. Bilgilerin genel hatları itibariyle birbirini tekrar etmesi, genel kabul olarak görüldüklerinin bir göstergesi olsa da zaman zaman bazı farklılıklarla birlikte çelişkilere de rastlanmıştır. Bu bilgi farklılıklarına yeri geldikçe tezde değinilmiştir.

Koca Yusuf Paşa'nın hayatı ve hayratı hakkında şimdiye kadar literatürde kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Var olan bilgiler birbirini tekrar niteliğinde olup daha önce Paşa'nın kurmuş olduğu vakıf ve vakfiyeleri üzerinde çalışılmamıştır. Dolayısıyla, literatürde eksik olan bu alanın da doldurulması amaçlanmaktadır.

Bu çalışma toplamda dört bölümden oluşmaktadır. İlk üç bölüm Paşa'nın hayatı ile ilgili kısımdan oluşurken sonuncu bölüm Yusuf Paşa'nın 1787 yılında kurmuş olduğu vakıf ile ilgilidir. Birinci bölümde, Yusuf Paşa'nın tarih sahnesine çıkışı, kendisine Osmanlı Devleti'nin idari kadrolarının kapılarını aralayacak olan bağlantıları, Osmanlı bürokrasisi içinde hızla yükselişi, şahsiyeti hakkında yapılan tespitler ve ailesi hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bölümde Yusuf Paşa'nın sadaretinin ilk yılları hakkında Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi tarafından kaleme alınan, Feridun Emecen tarafından çalışılan Tarih-i Lebiba olarak bilinen eserden yararlanılmıştır.⁸ Günlük olarak kaleme alınan eser, 15 Haziran 1784-24 Kasım 1789 (H. 25 Receb 1198-5 Rebiülevvel 1204) tarihleri arasında İstanbul'da meydana gelen olayları kapsamaktadır. Yusuf Paşa'nın 16 Ağustos 1785 tarihinde Mora valisi olarak Osmanlı bürokrasisine giriş yapmasıyla, 24 Ocak 1786 tarihinde sadrazamlık makamına atandığı göz önüne alınacak olursa, bahsi geçen birincil kaynak tez konusu açısından son derece önemlidir. Diğer bir önem ise eserde aktarılan olaylarda zaman zaman kişilerin konuşmalarına da yer verilmesidir. Ayrıca Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi eserinde ayrıntılı olarak, kronolojiye uygun bir şekilde İstanbul'da meydana gelen olayları da ele almıştır. Eser, Koca Yusuf Paşa'nın sadaretinde meydana gelen günlük olaylar hakkında çeşitli bilgilere de yer vermiştir. Eserde, Yusuf Paşa'nın sadaretinde gelişen ilk olaylara ve savaş öncesi İstanbul'un havası hakkında detaylı bilgilere ulaşılmaktadır.

İkinci bölümde Yusuf Paşa'nın sadarete gelmeden önce, I. Abdülhamid döneminde Osmanlı Devleti'nin genel durumu hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Burada Osmanlı-Rus ilişkileri üzerinde durulmuştur. Bunun sebebi, Yusuf Paşa'nın sadaretinde yoğun olarak karşılaştığımız iki devlet arasındaki problemlerin hangi zeminde gerçekleştiğinin daha iyi aktarılması hedeflendiği içindir. Bahsi geçen bölümde, Koca Yusuf Paşa'nın I. Abdülhamid dönemi sadaretinde 1787-1792 Savaşı'nı başlatmasını ve Paşa'nın, padişahın savaş istememesine rağmen bu kararı hangi şartlar altında aldığına değinilmiştir. 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı, daha önce Serhat Kuzucu tarafından doktora tezi olarak kapsamlı bir şekilde çalışılmıştır. Bu çalışmada, bahsedilen savaş Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın perspektifinden ele alınmıştır. Burada en önemli kaynağımız Ahmet Üstüner tarafından Yüksek Lisans

⁸ Feridun Emecen (Haz.), *Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi, İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*, İstanbul, 2003.

tezi olarak hazırlanan *Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi* adlı eserdir. Bu eserin müellifi belli olmasa da 1787 Osmanlı-Rus Seferi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Eserin, Yusuf Paşa'nın yanında savaşa katılan biri tarafından kaleme alındığı bilinmektedir. Müellifin, savaş esnasında Yusuf Paşa'nın yanında olup gözlemlerini aktardığı göz önüne alınacak olursa eser, çalışmamız açısından hayati bir önem taşımaktadır.

Üçüncü bölüm, Özi'nin kaybedilmesi sürecinden sonra cepheden birbiri ardına gelen olumsuz haberlerden sonra I. Abdülhamid'in rahatsızlanarak vefat etmesinin ardından tahta yeğeni III. Selim'in geçmesiyle başlamaktadır. Bu bölümde Osmanlı Devleti'nin artık savaşın yükünü tek başına kaldıramayacak olması sebebiyle girmiş olduğu ittifak arayışı başta olmak üzere III. Selim'in döneminde bahsi geçen zaman aralığı hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Ardından Yusuf Paşa'nın III. Selim tarafından görevde bırakılması ve çok geçmeden görevinden alınarak Vidin Seraskerliğine tayin edilmesi üzerinde durulmuştur. Yusuf Paşa'nın Vidin seraskerliği sırasında sadrazam olarak görev alan paşalardan III. Selim memnun kalmamış ve Yusuf Paşa'nın tekrar sadarete tayin edilmesini uygun görmüştür. Ayrıca, Yusuf Paşa'ya başlamış olduğu işi bitirmesini emretmiştir. I. Abdülhamid döneminde daha serbest hareket eden Yusuf Paşa, ilk görevinden alınmasının ardından işindeki ciddiyetini kaybetmiş ve Sultan tarafından ağır bir tenkide maruz kalmıştır. Kendisinin uyarılmasından sonra sorumluluklarını layıkıyla tekrar yapmaya başlamıştır. Yusuf Paşa'nın ikinci sadareti sırasında Osmanlı-Rusya arasında barış görüşmeleri devam etmekteydi. III. Selim son bir gayret gösterilip Ruslar karşısında askeri bir başarı beklentisi içerisindeydi ve antlaşma masasına öyle oturulmasını istiyordu. Ancak Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu durum Ruslar karşısında son bir başarı elde etmekten çok uzaktı. Maçın yenilgisinden sonra ordu ricali bu düşüncede hemfikirdi. Yenilgiden sonra orduda yapılan toplantıda, Ruslar ile barış yapılmasının en mantıklı karar olduğu kabul edilmiştir. Yusuf Paşa'nın başkanlığında yürütülen toplantıdan çıkan bu kararın sadarete bildirilmesi için Paşa, Vasıf Efendi'ye gerekli belgeyi hazırlatmış ve tüm ordu ricalinin onaylamasını istemiştir. Osmanlı tarihinde ordu boykotu olarak karşımıza çıkan bu hadiseden sonra III. Selim tarafından, bu olay karışan herkese bazı yaptırımlar uygulanacaktır. Yusuf Paşa, 1792 Yaş Antlaşması'nın hazırlanmasında büyük çaba göstermiş ve buna karşılık İstanbul'a döndükten bir ay sonra III. Selim tarafından görevden alınmıştır. Yapılan antlaşma metninin elçiler tarafından tasdiki yapılmadan Yusuf Paşa'nın görevden alınması hem günümüzde hem

de o dönemde bazı kimseler tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Öyle ki, bir grup ellerinde Yusuf Paşa'nın sadarete getirilmesini içeren tehdit içerikli yazı ile sadarete gelmiştir. Bu dönemde I. Abdülhamid'in şehzadesi, Sultan III. Selim'in yerine geçebilecek yaşta idi. Bu durum göz önüne alınacak olursa; Yusuf Paşa'nın, III. Selim'e bir darbe yapabileceği olasılığına dayanarak, daha fazla İstanbul'da durması uygun görülmemiştir. Yusuf Paşa görevden alındığı aynı gün bir süre gözetim altında tutulmuş ve ardından malları müsadereye uğramadan kendisine yeni bir görev verilmiştir. Yaşanan olaylar neticesinde Yusuf Paşa'nın Trabzon Valiliği'ne atanması uygun görülmüştür. Aynı zamanda savaş sebebiyle harap olan Anapa Kalesi'nin onarım ve bakımı için bölgenin yeniden kalkınması amaçlanarak Anapa Seraskerliği görevi de kendisine verilmiştir. Üçüncü bölümde, Yusuf Paşa'nın son görevi olan Cidde Valiliğine atılmıştır. Ancak, Paşa'nın Cidde Valiliği hakkında kaynaklarda bilgi bulunmadığı gibi arşiv belgelerindeki bilgiler de pek sınırlıdır.

“18. Yüzyıl Devlet Adamlarından Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın Hayatı ve Hayratı” adlı çalışmamızda dördüncü bölümde Yusuf Paşa'nın kurmuş olduğu vakıf incelenmiştir. Özünde İslamiyetin yardımlaşma misyonunu barındıran vakıf kültürü, Osmanlı Devleti'nde sosyal devlet anlayışının taşıyıcısı olarak varlığını devam ettirmiştir. Beşikten mezara kadar vakfın hizmet verdiği imparatorlukta, hayır yapmak isteyen herkesin vakıf kurma hakkı bulunmaktaydı. Koca Yusuf Paşa vakıf kültürünü benimseyerek, kendisinin ifadesiyle, *kendi helal malından* 1787 yılında bir vakıf kurmuştur. İstanbul'da çağlar boyunca süregelen su sorunu ile yakından ilgilenen Paşa'nın kurmuş olduğu vakıfta çeşme ve sebiller insanların su ihtiyacını karşılamak amacıyla hizmet vermekteydi.

Yusuf Paşa'nın vakfının incelendiği dördüncü bölümde, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde vakfa ait belgeler tespit edilmiştir. VGM Arşivi'nde Paşa'nın kurmuş olduğu vakfa ait bir ana ve iki zeyl olmak üzere toplamda üç vakfiye bulunmaktadır. Ayrıca, Koca Yusuf Paşa'nın vakfına ait VGM Arşivinde yaklaşık olarak 400 belge tespit edilmiştir. Bu belgeler; vakfın idaresi ve işleyişi, vakfa ait taşınmaz malların kiraya verilmesi ve bu konudaki anlaşmazlıklar, vakfın çalışanlarına ödenecek ücretler, vakfın gelir-gider kalemlerine ait harcamaların bir kısmı, vakfın hizmetinde olan su yollarının bakım, onarım ve vakfın işleyindeki uyumsuzluklar, hakkındaki kayıtlardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KOCA YUSUF PAŞA'NIN HAYATI, GÖREVLERİ VE SADARETE TAYİNİ

*Padişahım olsun kılıcın keskin / Görmedim cihanda vezirin dengin
İşitsin hünkârım İrşova cengin / Mevlâm selâmet vere der Yusuf Paşa*

*Gazâya ferman eyledi Zillûllah / Cümle hazır oldu fi-sebilillah
Ulema çağrışır Nasrûn min-allah / Vurun gazilerim der Yusuf Paşa*

1.1. Koca Yusuf Paşa'nın Hayatı Hakkındaki İlk Bilgiler

Osmanlı Devleti'nde 18. asrın sonlarına doğru I. Abdülhamid ve III. Selim döneminde sadaret mevkiinde bulunan 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda sadrazam ve Serdar-ı ekrem sıfatıyla görev yapan Koca Yusuf Paşa'nın özel yaşamı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Yusuf Paşa, görevde bulunduğu sıradaki yaşı referans alınarak "Koca" lakabı ile anılmıştır.⁹ Koca Yusuf Paşa'nın tam olarak ne zaman doğduğu bilinmemekle birlikte öldüğündeki yaşı dikkate alınacak olursa H. 1142-1143/ M. 1730'lu¹⁰ yıllarda doğduğu tahmin edilmektedir.

Gürcü asıllı olduğu bilinen Yusuf,¹¹ 1161/1748 yılında Tersane Liman Reisi Hasan Kaptan'ın himayesine girmiştir.¹² Bir süre Hasan Kaptan'ın kölesi olarak yaşamını sürdürmüştür.¹³ Hasan Kaptan, dürüst ve sadık bir köle olmasından ötürü

⁹ Kemal Beydilli, "Yûsuf Paşa, Koca", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 44, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, s. 25.

¹⁰ Bundan sonra ilk belirtilen tarih Hicri, ikinci belirtilen tarih Miladi olarak ele alınacaktır.

¹¹ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, Cilt: 5, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2011, s. 77.

¹² Mehmet Arslan (Haz.), *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü'l-vüzerâ ve Zeylleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 270.

¹³ Uzunçarşılı, "Sultan III.Selim ve Koca Yusuf Paşa", s. 233 ; Beydilli, "Yûsuf Paşa, Koca", s. 23 ; Nâzım Tektaş, *Osmanlı'da İkinci Adam Saltanatı Sadrazamlar*, Öz Karacan Matbaacılık, 2009, İstanbul, s. 453.

Yusuf'u 1161/1748 yılında azad etmiştir.¹⁴ Yusuf, Hasan Kaptan'ın yanından ayrılmayarak, kendi isteğiyle onun hizmetinde yaşamını sürdürmeye devam etmiştir.¹⁵

Hasan Kaptan'ın yanında yardımcısı olarak varlığını sürdüren Yusuf, efendisinin ölümünün ardından bulunduğu yerden ayrılmıştır.

Yusuf, kış aylarında Kasımpaşa'nın Zincirlikuyu mevkiinde kahvehanecilik yaparak hayatını idame ettirmiştir.¹⁶ Kahvehaneciliğe ek olarak, yaz aylarında geçimini sağlamak üzere donanmaya katılmıştır.¹⁷ Donanmadan elde ettiği meblağı da ticarete değerlendirmekteydi.¹⁸ Sermaye sahiplerinin sermayelerini değerlendirerek ticaret yapan Yusuf Ağa, pek çok kez ticaret yapmak amacıyla Mısır'a gitmiştir.¹⁹

Yusuf Ağa, 1178/1764-1765 tarihinde, hayatını değiştirecek olan, Cezayirli Hasan Paşa²⁰ ile tanışmıştır.²¹ Yusuf Ağa ile tanıştığı sırada Hasan Paşa, riyale kaptanı olarak Osmanlı donanmasında çalışmaktaydı.²² Yusuf Ağa, Cezayirli Hasan Paşa ile ticaret yapmak amacıyla görüşmüştür. Böylece, Yusuf Ağa'nın sermayesinin kullanarak ticaret yaptığı isimlerden biri de Cezayirli Hasan Paşa olmuştur.²³ Cezayirli Hasan Paşa, yapmış olduğu ticaretten memnun kalmış ve Yusuf Ağa ile olan

¹⁴ İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, Cilt: 2, Maarif Matbaası, İstanbul, 1945, s. 141.

¹⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Cilt: 5, İstanbul, 1996, s. 1698.

¹⁶ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, s. 1698.

¹⁷ Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, Cilt: 2, s. 141.

¹⁸ Arslan, *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü'l-vüzerâ ve Zeylleri*, s. 270.

¹⁹ Arslan, *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü'l-vüzerâ ve Zeylleri*, s. 270 ; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, s. 1698 ; Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, Cilt: 2, s. 141.

²⁰ 1774 yılında kaptan-ı derya olarak tayin edilen Gazi Hasan Paşa, I. Abdülhamid döneminin en güçlü devlet adamlarından biriydi. 1787 Osmanlı - Rus Savaşı'nda Özi'nin düşmesiyle itibarı ciddi şekilde sarsılan Cezayirli Gazi Hasan Paşa, III.Selim tarafından kaptan-ı deryalıktan azledildi. 1789'da İsmail Kalesi seraskerliğine tayin olan Paşa, kaleyi işgalden kurtarmış; ağustos, eylül aylarında Fokşan ve Boza'da sergilemiş olduğu başarılarından dolayı sadrazamlığa tayin edilmiştir. Yaklaşık dört ay süren sadrazamlığının ardından barış taraftarı olduğu gerekçesi ile Sultan III. Selim'in Serdar-ı ekreme göndermiş olduğu hatt-ı hümayunda geçen "... *Sen dahi korkaklık ve gayretsizlik edüb, tama'-ı hâma düşüp kâfirin sözüne meyl edüb, sulha talib oldun...*" diyerek eleştirilmiştir. Cezayirli Gazi Hasan Paşa 30 Mart 1790 tarihinde Şumnu'da vefat etmiştir. Dönemin önemli devlet adamlarından biri olan Cezayirli Gazi Hasan Paşa hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Cezayirli Gazi Hasan Paşa'ya Dair", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul Maarif Matbaası, Cilt: 7-8, Sayı: 1, İstanbul, 1942 ; Ercüment Kuran, "Gazavat-ı Cezayirli Gazi Hasan Paşa'ya Dair", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Cilt: 11, No: 11, 1960 ; Tefik Temelkuran, "Gazavat-ı Cezâyirli Gazî Hasan Paşa (Tahlil ve Tenkidli Metin)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2000 ; Mahir Aydın, "Cezayirli Gazi Hasan Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 7, TDV Yayınları, İstanbul, 1993 ; Ali Karahan, "Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri (1714-1790)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2017.

²¹ Arslan, *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü'l-vüzerâ ve Zeylleri*, s. 270 ; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 2. Kısım, s. ; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 1698 ; Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, Cilt: 2, s. 141.

²² Aydın, "Cezayirli Gazi Hasan Paşa", s. 502.

²³ Tektaş, *Osmanlı'da İkinci Adam Saltanatı Sadrazamlar*, s. 453.

münasebetini devam ettirmiştir. Yusuf Ağa'nın, Gazi Hasan Paşa ile kurmuş olduğu yakınlık sadece ticari amaç taşıyan bir dostlukla kalmamış, ileriki yıllarda Yusuf Ağa'ya sadaret kapılarını açacak bir dostluğa dönüşmüştür.

1770 yılında Ruslarla mücadelesinde gazi olarak hayatta kalan Cezayirli Hasan Paşa'ya göstermiş olduğu başarılar neticesinde kaptan-ı deryalık makamı uygun görülerek kendisine "Gazi" unvanı verilmiştir.²⁴ Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın Osmanlı bürokrasisi içinde yükselmesinden Yusuf Ağa da nasibini alarak Paşa'nın hazinedarlığını yapmaya başlamıştı.²⁵ Bu görevlendirme gösteriyor ki; Cezayirli Hasan Paşa, Yusuf Ağa'ya hazinesini emanet edecek kadar güvenmekteydi.

Yusuf Ağa, Cezayirli Hasan Paşa ile olan münasebetinden dolayı enderûna gidip geldiği sırada sarayda bazı kişilerin de beğenisini kazanmıştır. Bu kişilerden biri de hazine vekil Osman Ağa'dır.²⁶ Yusuf Ağa, Cezayirli Hasan Paşa'nın hazinedarlığını yaptığı sırada bir müddet sonra kapıcıbaşı olarak kapı kethüdalığı görevine tayin edilmiştir.²⁷ Cezayirli Hasan Paşa, Yusuf Ağa'yı himayesi altına alarak devlet kademelerinde hızla yükselmesi için yardımcı olmuştur. Ağa, kapı kethüdalığı görevine devam ederken, Gazi Hasan Paşa tarafından rikâb-ı hümayun ağalıklarından bir tanesine atanması uygun görülmüştür. Fakat dönemin sadrazamı Şahin Ali Paşa²⁸ bu isteğe şiddetle karşı çıkmıştır. Söz konusu itiraz, Şahin Ali Paşa ile Cezayirli Hasan Paşa arasındaki rekabetten kaynaklanmaktadır.²⁹ Şahin Ali Paşa, Yusuf Ağa gibi kabiliyetli bir şahsın, rakibinin himayesinde güçlenip gelecekte İstanbul'da kendisine bir tehlike oluşturacağından endişelenerek Yusuf Paşa'nın vezir rütbesiyle Mora Valiliği'ne tayin edilmesinde etkin bir rol oynamıştır.³⁰ Kaynaklardan elde edilen

²⁴ Aydın, "Cezayirli Gazi Hasan Paşa", s. 502.

²⁵ Arslan, *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü'l-vüzerâ ve Zeyleri*, s. 270 ; Beydilli, "Yusuf Paşa, Koca", s. 23 ; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, s. 1698.

²⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 2. Kısım, s. 439 ; Tektaş, *Osmanlı'da İkinci Adam Saltanatı Sadrazamlar*, s. 453.

²⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, s. 1698.

²⁸ Hazinedar Şahin Ali Paşa, Çelik Mehmed Paşa'nın kölesi olarak yetişmiştir. İyi silah kullanabilen Şahin Ali Paşa, efendisinin hazinedarlığını yaparken kısa zamanda yükselerek Çelik Mehmed Paşa'nın bazı Anadolu valiliklerinde mütesellimlik yapmıştır. Mekke Emiri tarafından efendisine verilen emir üzerine görevlendirilen Şahin Ali Paşa, işini eksiksiz tamamlayınca Adana Valiliğine tayin edilmiştir. 1768 Osmanlı - Rus Savaşı'nda görev alan Paşa, savaşta göstermiş olduğu başarılar neticesinde ödüllendirilerek önce Karaman Valiliği'ne ardından Sivas Valiliği ve Özi Kalesi muhafızlığına atanmıştır. Savaşın sona ermesinden sonra Anadolu Valiliği'ne tayin edilen Paşa, Adana ve Diyarbakır valiliklerinde görev almıştır. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 2. Kısım, s. 436-444.

²⁹ Tektaş, *Osmanlı'da İkinci Adam Saltanatı Sadrazamlar*, s. 453.

³⁰ Uzunçarşılı, Yusuf Paşa'nın Mora Valiliği'ne atanmasında Şahin Ali Paşa'nın gayretleri olduğunu "Hasan Paşa Yusuf Ağa'yı rikâb-ı hümayun ağalıklarından birine tayin ettirmek istemiş ise de, Cezayirli'nin nüfuzunun artmasından zaten endişe etmekte olan vezir-i âzam Şahin Ali Paşa o hususa yanaşmıyarak bir emrivaki ile Yusuf Ağa'yı vezirlikle Mora Valiliği'ne tayin ettirmiştir." (Uzunçarşılı,

bilgilere göre; Yusuf Paşa'nın Mora Valiliği'ne atanmasında hazine vekili Osman Ağa'nın da yardımları olmuştur.³¹ 10 Şevval 1199 / 16 Ağustos 1785'de Mora Valiliği'ne atanan Yusuf Paşa böylece İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır.³² Bu durum, Şahin Ali Paşa ile Yusuf Paşa'nın arasında gerginlik oluşmasına sebep olmuştur.³³

1.2. Yusuf Paşa'nın Mora Valiliği ve Sadarete Tayini

12 Eylül 1785 günü Yusuf Paşa, Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın Ortaköy'deki yalısına gelmiş ve burdan valilik görevini icra etmek amacıyla tayin edildiği Mora'ya doğru hareket etmiştir.³⁴ Hasan Paşa'nın yalısının önünden bir karaveleye binen Mora Valisi Yusuf Paşa'ya kethüda pergandisi, iki pergandi, üç adet çamlıca kayığı, leventler, deliler ve gönüllü alemdarlar eşlik etmiştir.³⁵ Daha önce bir Osmanlı valisinin böyle gösterişli bir şekilde göreve uğurlandığı pek rastlanan bir durum değildi. Donanmanın sefere çıkışını anımsatan kutlamalara top atışları ve mehter takımının performansı da eşlik etmiştir. Vali Paşayı uğurlayan kayıklar, Paşa ile birlikte Üsküdar önünden geçerek padişahın sarayı civarında top atışları yapmış ve böylelikle emsalsiz bir şölene imza atılmıştır. Bu gösterişli uğurlama, Yusuf Paşa'nın Mora'da uzun bir müddet kalmayacağını da adeta bir fragmanı gibiydi. Yusuf Paşa'nın İstanbul'dan uzaklaşması kısa vadede Sadrazam Şahin Ali Paşa'nın çıkarları doğrultusunda yapılan bir tayindir.³⁶

Yusuf Paşa'nın, Mora'ya tayin olmasından yaklaşık dokuz yıl öncesinde Rusya bölgede benimsediği ıssızlaştırma politikasını hayata geçirmeye başlamıştı. Rum papazlarını bir maşa olarak kullanan Rusya, 1776 yılından beri bölgedeki Rumları sistemli bir şekilde Kırım ve İstirya'ya göç ettiriyordu. Bu süreçte yaklaşık olarak on

Osmanlı Tarihi, Cilt: IV, 2. Kısım, s. 439) cümleleriyle ifade ederken; Kemal Beydilli tarafından Yusuf Paşa'nın Mora Valiliği'ne atanmasının sadarete getirilmesi için bir basamak olarak görüldüğü imâ edilip, bu durumun Cezayirli Hasan Paşa ve I.Abdülhamid arasında, Levent Çiftliği'ndeki görüşmeler sırasında belirlendiği "... Onun (Koca Yusuf Paşa) Mora Valiliği'ne tayininin, doğrudan mühre nâil olmasının devlet ricâli ve halk arasında doğuracağı hoşnutsuzlukların önünü almak için, muhtemelen Levent Çiftliği'ndeki görüşmede Cezayirli ile kendisinin her istediğini yerine getiren padişah arasında tasarlanmış bir plan olduğu anlaşılmaktadır." cümleleriyle aktarılmıştır. Bk. Beydilli, "Yusuf Paşa, Koca", s. 23.

³¹ Arslan, *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü'l-vüzerâ ve Zeylleri*, s. 271 ; Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, s. 1698.

³² Beydilli, "Yusuf Paşa, Koca", s. 23. Bazı kaynaklarda Yusuf Paşa'nın Mora Valiliği'ne atandığı tarih 17 Şevval 1199/ 23 Ağustos 1785 olarak verilmektedir. Arslan, *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü'l-vüzerâ ve Zeylleri*, s. 271 ; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, s. 1698.

³³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 2. Kısım, s. 441.

³⁴ Beydilli, "Yusuf Paşa, Koca", s. 23.

³⁵ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 98.

³⁶ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2800.

iki bin Rum'un yaşadıkları bölgeyi terk ederek Avusturya ve Rusya'nın rehberliğinde yeni yurtlara göç etmesine Osmanlı Devleti tarafından müdahale edilmiyordu. Mora'nın Rusya tarafından ıssızlaştırılmasına göz yumulduğu süreci takip eden yıllar içinde göç eden Rumların bir kısmı doğdukları topraklara geri döndüler.³⁷

1781- 1784 yılları arasında Mora'da patlak veren veba salgını, bölgede ciddi sayıda ölümlere yol açmıştır. Veba salgını Yusuf Paşa'nın göreve gelmesinden bir yıl evvel kontrol altına alınmıştır. Kaptan-ı Derya Cezayirli Hasan Paşa, 1784 yılında Mora'da asayiş sağlamaya ve cizye ödemelerindeki sorunları amacıyla sebebiyle bölgeye gelmiştir. Kaptan-ı Derya, çok güvendiği hazinedarı Yusuf Paşa'nın bölgeye vali olarak tayin edilmesinde büyük bir rol oynamıştı. Yusuf Paşa'nın Mora Valiliğine atanmasından sonra, yeniden yönetim merkezi haline getirilen Tripoliçe başta olmak üzere, Mora'da huzur kısmen de olsa sağlanmıştır.³⁸

23 Ocak 1786 tarihinde, Sultan I.Abdülhamid, Kaptan-ı derya Cezayirli Hasan Paşa ile divanhânedede öğle vaktine kadar görüşmüş ve bu toplantının bir sonucu olarak ertesi gün Sadrazam Şahin Ali Paşa görevinden alınarak sadrazamlık makamına Koca Yusuf Paşa tayin edilmiştir.³⁹ Sultan I.Abdülhamid tarafından Ali Paşa'ya çeşitli hediyeler gönderilmiş ve Paşa ile birlikte oğlunun da görevine son verilmiştir.⁴⁰

Sadrazam Ali Paşa'nın görevden alınmasını takip eden günlerde bazı kimselerin görevinde değişiklik yapılırken bazı kimseler de görevinden alınarak sürgüne gönderilmiştir.⁴¹ Koca Yusuf Paşa, Mora'dan gelinceye kadar geçecek süre

³⁷ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev: Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011, Cilt: 6, s. 52.

³⁸ 1770 yılı öncesine kadar iki milyon akçe geliri bulunana Mora'nın 1770 yılından sonra geliri yedi yüz bin akçeye düşmüştür. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s. 53.

³⁹ BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TSMA.e.)*, 1174/63 (H. 24.04.1200) ; Ahmed Vâsîf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, (Haz. Mücteba İlgürel), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s. 314 ; Beydilli, "Yûsuf Paşa, Koca", s. 23 ; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s. 2627, 2800 ; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, Cilt: 4, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2011, s. 89.

⁴⁰ Sadrazam Ali Paşa'ya samur kürk, mücevher hançer, mücevher saat ve bin beş yüz altın hediye edilmiştir ve görevden alındıktan sonra mallarına dokunulmamıştır. (*Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s.n125-126). Paşa, aynı gün İsmail Kalesi ve Selânik Sancağı Seraskerliği ile görevlendirilmiştir. (Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, TTK Basımevi, Ankara, 2011, s. 2627).

⁴¹ Söz konusu görev değişikliğine binaen beylik kalemi memuru Esseyyid Abdullâh Efendi mektubi kalemine, mektubi kaleminde görev alan Râşid Efendi ise beylikçi kalemine tayin edilmiştir. Dârü's-sa'âdeti'ş-şerîfe yazıcısı İbrahim Efendi mevkufatçılık derecesine, dârü's-sa'âdeti'ş-şerîfe ağası imâmı Ebûbekir Efendi ise yazıcı olarak görevlendirilir iken; Galata voyvodası görevden alınarak yerine Şimkeşhâne Emîni Emîn Ağa tayin olmuştur. Dönemin mühim isimlerinden Şeyhülislam Dürrizâde Mehmed Ârif Efendi azledilerek yerine Müftüzâde Ahmed Efendi tayin edildi. Hekimbaşı Hâfız Hayrullah Efendi görevinden alınarak Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi hekimbaşı olmuştur. Bazı memurların görevi değişirken bazıları da azledilerek sürgüne gönderilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk.

içinde oluşabilecek idari aksaklıkların önüne geçmek amacıyla, Kaptan-ı derya Vezir Cezayirli Hasan Paşa sadaret kaymakamı olarak tayin edilmiştir.⁴²

23 Rebiülevvel 1200/ 24 Ocak 1786 tarihinde Mora Valiliği'nde bulunan Yusuf Paşa'ya müjdeli haberi iletip sadaret mührünü götürmesi için Silahdar Mustafa Paşa görevlendirildi. Mustafa Paşa görevini tamamladığında, Koca Yusuf Paşa vakit kaybetmeden İstanbul'a gitmek üzere yola çıkmıştır. Selanik'e vardığında onu, Selanik Valisi Selim Paşa büyük bir ziyafet ile karşılamıştır. Selanik'ten güçlü bir at ve hinto adı verilen araba ile ayrılan Koca Yusuf Paşa İstanbul surlarına varmadan Davutpaşa Sarayı'na vardığında burada da şenliklerle karşılanmıştır.⁴³ Davutpaşa Sarayı'ndaki ziyafetin ardından yola devam eden Yusuf Paşa yaklaşık bir ay içinde İstanbul'a varmıştır. Bahriye'de sahilde bulunan bir yalıda Şeyhülislam Efendi'nin de katıldığı bir ziyafet tertip edilmiştir. Paşa'yı Eyüb Kadısı Saîd Molla Efendi Maltepe'den selamlamıştır.⁴⁴ Kaymakam Cezayirli Hasan Paşa, ulemâ ve devletin ileri gelen isimleriyle birlikte Paşakapısı'na gelerek Koca Yusuf Paşa'yı karşılamıştır. Şeyhülislam Müftîzâde Ahmed Efendi ile birlikte sandal ve kayıklarla Yalı Köşkü'ne gelerek buradan Saray-ı Hümayu'na geçmişlerdir.

24 Şubat 1786 tarihinde saat beş sularında Sadrazam Koca Yusuf Paşa padişahın huzuruna çıkarak, kendisine sadaret mührü verilmiştir. Koca Yusuf Paşa'ya kıymetli hediyeler verilmiş,⁴⁵ Paşakapısı'nda etrafa "avuç avuç altun" atılmış, kaymakam Cezayirli Hasan Paşa'ya samur kürk giydirilmiştir. Osmanlı bürokrasisinin ileri gelenlerine de kürkler hediye edilmiş ve kaftanlar giydirilmiştir. Merasimi takip eden saatlerde, tebdil ile esnaf gezilmiş ve esnafa bahşiş dağıtılmıştır.⁴⁶

Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi, s. 127-131 ; Beydilli, "Yusûf Paşa, Koca", s. 23 ; Mehmet İpşirli, "Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 10, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, s. 37.

⁴² Ahmed Cavid Paşa, *Târih-i Cevdet*, s. 847 ; *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 126-127 ; Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, s. 77.

⁴³ Ahmed Cavid Paşa, *Târih-i Cevdet*, s. 851.

⁴⁴ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s.132.

⁴⁵ BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TSM.A.d.)*, 2431 (H. 29.12.1200).

⁴⁶ Güvenliği sağlamakla görevli kolluk kuvvetlerine, kasaplara ve ekmekçilere altın hediye edilmiştir. Tüm kolluklara kırk - elli altın verilirken, Sultan Bâyezid koluğuna yetmiş beş altın verildiği tüm ahali tarafından işitilmiştir. Ayrıca bk. *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 132-133.

İKİNCİ BÖLÜM

KOCA YUSUF PAŞA’NIN I. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ SADARETİ

2.1. I. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Devleti’nin Genel Manzarası

1725 yılında İstanbul’da doğan Şehzade Abdülhamid, babası III. Ahmed tahtan indirildiğinde henüz beş yaşındaydı.⁴⁷ 1617 yılından itibaren uygulanan kafes sistemi⁴⁸ sebebiyle Abdülhamid, tahta çıkana kadar sarayda gözetim altında ve devlet işlerinden uzak bir şekilde yaşam sürerken ağabeyi III. Mustafa’nın vefatı üzerine 8 Zilkade 1187/ 21 Ocak 1774 tarihinde tahta çıkmıştır.⁴⁹ Osmanlı hanedanının en yaşlı üyesi sıfatıyla tahta çıkan Sultan Abdülhamid, kılıç kuşanma merasiminde alışlagelmişin dışına çıkarak Hz. Muhammed’in kılıcını kuşanmıştır.⁵⁰ Sultan, hayatının 49 yıllık sürecini sarayda kapalı bir şekilde, psikolojik bir baskı eşliğinde geçirmişti.⁵¹ Bu ve benzeri sebepler neticesinde; Abdülhamid, Osmanlı Devleti’nin başına geçtiğinde oldukça deneyimsizdi.

2.1.1. Batıdaki Genel Durum

Sultan Abdülhamid tahta çıktığında, ağabeyi III. Mustafa döneminde başlamış olan 1768- 1774 Osmanlı- Rus Savaşı devam etmekteydi. Altı yıldır devam eden savaşta Osmanlı Devleti, gerek hazinenin yetersiz oluşundan, gerekse askerlerin nizamsızlığından⁵² Rus kuvvetleri karşısında zor durumdaydı.⁵³ Savaşta Serdar-ı ekrem olarak bulunan Muhsinzâde Mehmed Paşa⁵⁴ Şumnu civarında hareket

⁴⁷ Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Üçdal Neşriyat, Cilt: 9, İstanbul, 2015, s. 523.

⁴⁸ Haldun Eroğlu, “Şehzade”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 38, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, s. 483.

⁴⁹ M. Münir Aktepe, “Abdülhamid I”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 1, TDV Yayınları, İstanbul, 1988, s. 213 ; I.Abdülhamid’in tahta çıkması Jorga’ya göre 24 Ocak 1774 tarihindedir. Bk. Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Nilüfer Epeçeli, Cilt: 4, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 412.

⁵⁰ Türkan Duran, “I. Abdülhamid’in Kızı Esmâ Sultan’ın Hayatı (1778-1848)”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007, s. 6.

⁵¹ Kahraman Şakul, “Abdulhamid I”, *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, Haz. Gabor Agoston, Bruce Masters, Facts on File, New York, 2009, s. 5.

⁵² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Sultan III. Mustafa’nın Hüzün Veren Borç Senedi”, *Türk Tarih Kurumu, Belleten*, Cilt: 22, Sayı: 88, 1958, s. 595- 596.

⁵³ Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu 1774 - 1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, Çev. İdil Eser, YKY Yayınları, İstanbul, 2001, s. 12.

⁵⁴ Ruslar ile savaşta olan Muhsin-zâde Mehmed Paşa’ya Sultan tarafından harbe devam edilmesi yazılarak yeni mühr-i humâyûn da iletilmiştir. I. Abdülhamid tarafından damat Muhsin-zâde Mehmed Paşa’ya yapılacak mütâreke ve barış görüşmeleri için de tam yetki verilmiştir. Bk. Fikret Sarıcaoğlu, “*Hatt-ı Hümayûnlarına Göre Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774- 1789)*”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü”, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1997, s. 101 ; Yuzo

etmekteyken, Abdülhamid'in cülûs haberi gönderilen hatt-ı hümayun ile kendisine bildirilmiştir.⁵⁵ I.Abdülhamid'in cülûsundan sonra İran ve Avusturya başta olmak üzere, komşu devletlere elçiler gönderildi.⁵⁶ Sultan tarafından 17 Zilkade 1187/ 30 Ocak 1774 tarihinde İngiltere tahtında oturan III. George'a da bir name gönderilmiştir.⁵⁷

I.Abdülhamid tahta çıktığında, Osmanlı Devleti'nin umumi manzarası pek parlak değildi. Rusya ile uzun soluklu savaşlar ve büyük beklentiler ile girişilen bu savaşlardan elde edilemeyen sonuçlar, devleti mali yönden hızla çıkmaza sürüklemekteydi. 1768 yılından beri devam eden savaşın mali yükü sadece Osmanlı tebaasını değil, Rus halkını da zor durumda bırakıyordu. Yüksek vergilendirmeden bunalan insanların yanı sıra, söz konusu dönemdeki salgın hastalıklar her iki tarafı da zorlamaktaydı. Örneğin; Rus ordusunda bir haftada vefat eden askerlerin sayısı ortalama olarak 700-800'ü buluyordu.⁵⁸ Öte yandan, Rusya'da II. Katerina hükümetine karşı hoşnutsuzluklar da devam ediyordu. 1760 - 1772 yılları arasında vuku bulan 160 isyanın temelinde, hayat pahalılığı ve artan vergi yüküne bağlı olarak, II. Katerina hükümetine gösterilen tepkiler yer alıyordu.⁵⁹ 1768-1774 Osmanlı - Rus Savaşı'nda, Rus tarafı Osmanlı Devleti'ni ağır kayıplara uğratmış olsa da askeri bakımdan pek de üstün değildi.⁶⁰ Rusya'da vuku bulan tâun hastalığı⁶¹, Pugaçev İsyanı⁶² gibi gündemi meşgul eden olaylar, Rus tarafının barış tekliflerinde

Nagata, "Muhsinzâde Mehmed Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 31, TDV Yayınları, İstanbul 2006, s. 49.

⁵⁵ Sarıcaoğlu, "I. Abdülhamid", s. 3.

⁵⁶ Aktepe, "Abdülhamid I", s. 215.

⁵⁷ Akdes Nimet Kurat, "İngiliz Devlet Arşivinde ve Kütüphanelerinde Türkiye Tarihine Ait Bazı Malzemeye Dair", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, No: 1, 1949, s. 8.

⁵⁸ Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması (Oluşumu- Tahlili- Tatbiki)*, TTK, Ankara 2020, s. 71.

⁵⁹ Yüksel Bayıl, Süleyman Ünüvar, "Rusya Tarihinde İki İsyan: Razin ve Pugaçev İsyanlarının Karşılaştırılması", *16. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi*, 04-06 Eylül 2018 Kazakistan, s. 663.

⁶⁰ Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca Antlaşması", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 26, TDV Yayınları, Ankara 2002, s. 524.

⁶¹ Tâun hastalığı, veba hastalığının bir türüdür. Bk. Nükhet Varlık, "Tâun", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 40, TDV Yayınları, İstanbul 2011, s. 175.

⁶² 1773 yılı Rusya'sında mevcut düzen içerisindeki eşitsizlikler ve artan vergi yükü sebebiyle Kazak asıllı Yemelyan Pugaçev'in önderliğinde birleşen serfler ve işçi sınıfı ülkede büyük çaplı bir isyan başlattı. Başkurtlar ve Yayık Nehri çevresindeki kavimler başta olmak üzere Rus hakimiyeti altında hristiyanlaştırılmaya çalışılan birçok kavim söz konusu isyana katıldı. Hükümetin politikalarından memnun olmayan gruplar kitleler halinde isyana katılmıştır. II. Katerina'nın eşi, III. Petro'nun 1763 yılında kendisine karşı yapılan suikasttan kurtulup, Yayık Nehri civarında yaşadığı söylentisi isyanın seyrinin değişip daha büyük kitlelere ulaşmasına sebep olurken, isyan çeşitli grupların da katılmasıyla bir halk hareketi haline gelmiştir. Pugaçev önderliğinde 25.000 kişi çeşitli köyleri ve kasabaları basmış ve isyancıların hareketleri Saint Petersburg'a kadar ulaşmıştır. Asilerin hareketleri giderek kontrol

bulunmasındaki önemli etkenlerdendir. Osmanlı Devleti'nin Rus tarafından gelen barış teklifini reddetmesi, Rusya'nın Osmanlı topraklarını işgal edip buralarda güçlü otoritesinin varlığını devam ettirmesi ihtimalini öngören başta İngiltere olmak üzere Prusya ve Avusturya'yı rahatsız etmişti.⁶³ Prusya ve Avusturya'nın barış görüşmelerine ikna çalışmaları Osmanlılar tarafından yanıt bulunca taraflar; Yergöğü⁶⁴ ve Bahr-ı Sefid⁶⁵ mütârekelerinde bir araya gelmişler ve her iki devlet de beyanlarını dile getirerek birtakım görüşmeler neticesinde bazı kararlar almışlardır.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında karada ve denizde ateşkes ilan edildikten sonra, barış müzakerelerinin başlamasının ardından Reisülküttap Yenişehirli Osman Efendi başkanlığında görevlendirilen heyet, 4 Rebiülahir 1186/ 5 Temmuz 1772'de Şumnu'da ki ordugaha ulaştı.⁶⁶ Burada Serdar-ı ekrem Muhsinzâde Mehmed Paşa ile görüşen temsilciler, Rus tarafının temsilcileriyle görüşmek üzere yola çıktı. Taraflar, Fokşan'da bir araya geldiler. Sulh kararı şartlarında anlaşamayan taraflar görüşmelerden bir netice elde edemediler.⁶⁷ Beklentileri karşılayamayan Fokşan görüşmelerinin ardından, Vasıf Efendi sadrazamın mektubunu Romanzow'a götürmekle görevlendirilmiş; Vasıf Efendi - Romanzow görüşmeleri çerçevesinde

edilemez bir hal alınca, II. Katerina hükümeti şiddet kullanarak isyanı bastırmaya çalışmış; 1775 yılında isyanın lideri konumundaki Pugaçev'i yakalayarak Moskova'ya götürmüş ve Pugaçev burada idam ettirilmiştir. Telli Korkmaz, "Rusya'da Osmanlı'nın Yararlanmadığı Bir İsyân Pugaçev İsyanı (1773-1775), *OTAM*, No: 43, 2018, s. 99- 102. ; Yüksel Bayıl, Süleyman Ünüvar, "Rusya Tarihinde İki İsyân: Razin ve Pugaçev İsyânlarının Karşılaştırılması", 16. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, 04-06 Eylül 2018, s. 663-664. Ayrıca bk. Puşkin, *Pugaçev İsyânının Tarihi*, Çev. Râna Çakıröz, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1949 ; Akdes Nimet Kurat, "Rus Hakimiyetinde İdil- Ural Ülkesi", *AÜ Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 3-4, 1965.

⁶³ Osman Köse, "18. Yüzyıl Osmanlı - Rus Münasebetleri", *Osmanlı Ansiklopedisi*, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 543-544.

⁶⁴ 8 Nisan 1772'de Babiâli tarafından görevlendirilen; Süvari Mukâbelecisi Abdülkerim Efendi, Divân Kesedarı Dürrî Efendi, Divan Tercümanı İskerlet Efendi Yergöğü Mütârekesi için İstanbul'dan ayrılarak yola koyuldular. Rus tarafını temsilen görevlendirilen General Simolin ve Osmanlı tarafının tayin ettiği temsilciler, 19 Nisan'da sözleşilen bölgede buluştular ve 23 Nisan 1772'de başlayan görüşmeler, 10 Mayıs'a kadar sürdü. 1772 yılının ekim ayı bitinceye değin geçerli olacak mütârekenin şartları için ayrıca bk. Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması (Oluşumu- Tahlili- Tatbiki)*, TTK, 2. Baskı, Ankara, 2020, s. 72-73.

⁶⁵ 12 Temmuz 1772 tarihinde, Osmanlı tarafını temsilen görevlendirilen Canım Hocaoğlu Mustafa Bey ile Rus tarafını temsil eden Spiridof arasında toplamda on maddeden oluşan mütâreke imzalandı. Mütâreke maddeleri için ayrıca bk. Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, s. 73-75.

⁶⁶ Fokşan Müzakereleri için Osmanlı Devleti'ni temsil eden heyette görevlendirilen kimseler; Reisülküttap Yenişehirli Osman Efendi, Ayasofya Camii Şeyhi Mevlâna Yasincizâde Osman Efendi ve Küçük İbrahim Efendi'dir. Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, s. 75 ; Engin Çetin, "Mehmed Emin Recâi Efendi'nin 1768 - 1774 Osmanlı - Rus Savaşına Dair Mecmuası", Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2017.

⁶⁷ Ruslar; Osmanlı'nın savaşı başlatan taraf olduğunu ileri sürerek Rusya'ya tazminat ödemesini, Osmanlı'nın Kırım'ın bağımsızlığını kabul etmesini ve Rus ticaret gemilerinin Osmanlı sahillerinde rahatça dolaşabileceklerini garanti altına alınmasını istedi. Fakat istekleri Osmanlı Devleti'nin delegeleri tarafından kabul edilmedi. Böylelikle, bir ay süren görüşmelerden sonuç elde edilemedi. Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, s. 77.

mütarekenin uzatılması kararı çıkmıştır. Ateşkesin uzatılması sevinci ile Osmanlı tarafı Bükreş müzakerelerine kimin gönderileceğini tartışmaya başlamıştır. Reisülküttap Abdürrezzak Efendi delege seçilerek beraberindeki heyet ile 10 Şaban 1186/ 6 Kasım 1772'de Bükreş'e ulaştı ve böylelikle müzakerelere başlandı. 38 oturumda görüşülen mevzular karara bağlanamadı ve savaş tekrar başladı.⁶⁸

Bitkin orduların çarpışması kaldığı yerden devam ederken 8 Zilkade 1187/ 21 Ocak 1774'de Sultan III. Mustafa hakkın rahmetine kavuşmuş; Osmanlı tahtına I. Abdülhamid çıkmıştır.⁶⁹ 3 Rebiülahir/ 13 Haziran'da Pazarcık mevkiinde Dağıstâni Ali Paşa'nın komutasındaki kuvvetleri bozguna uğratan Rus kuvvetleri, Kozluca'ya ilerleyerek burada bulunan karakollarında Türk askerlerini pusuya düşürmüşlerdir. Ne olduğunu anlamadan ormanın içinden üzerlerine taburların geldiğini fark eden Osmanlı askerleri kaçıp etrafa dağılmışlardır.

Kozluca'da üstünlük kuran Rus kuvvetleri, Osmanlı Devleti'nin ordugâhının bulunduğu Şumnu'ya hareket etmiştir. Rus kuvvetlerinin geldiğini duyan Osmanlı ordusunun içinde ciddi firarlar başlamıştır. 8.000 civarında Osmanlı askerinin bulunduğu ordugâh Ruslar tarafından abluka altına alındı.⁷⁰ Çarpışmanın devam ettiği günlerde Rus ordusu Generali Romanzow, Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'ya sulh yapmak amacıyla bir mektup gönderdi.⁷¹ Her iki taraf da biran önce sulh görüşmelerini gerçekleştirip savaşa son vermek arzusunda idi. Osmanlı ordusunda savaşın seyrini değiştirecek kadar mühim sayıda asker, her geçen gün firar etmekteydi.⁷² Askerlerin salgın hastalıklar sonucu hayatlarını kaybetmesi ve birliklerde yaşanan zahire, mühimmat eksikliklerinin yanı sıra hem Osmanlı Devleti'nde hem de Rusya'da birtakım iç karışıklıklar ülkelerin gündemlerini ve askeri güçlerini meşgul ediyordu. 1768 - 1774 yılları Osmanlı tebaası için maddi-manevi felaket yılları olmuştu.⁷³ Cepheden ard arda gelen üzücü haberler, savaşın getirmiş olduğu hayat pahalılığını takip eden, adeta savaşın yükü olarak tebaaya dayatılan vergiler, milleti son derece huzursuz etmekteydi. Savaşın neden olduğu bir diğer nokta

⁶⁸ Beydilli, "Küçük Kaynarca Antlaşması", s. 524.

⁶⁹ Metin Bezikoğlu, "The Deterioration Of Ottoman Administration In The Light Of The Ottoman - Russian War of 1768- 1774", Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2001, s. 90.

⁷⁰ Hilal Yavuz, "Tarih-i Sefer-i Rusya'ya Göre 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı", Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon, 2012, s. 52.

⁷¹ Beydilli, "Küçük Kaynarca Antlaşması", s. 525.

⁷² Yavuz, "Tarih-i Sefer-i Rusya'ya Göre 1768-1774 Osmanlı - Rus Savaşı", s. 38.

⁷³ Bezikoğlu, "The Deterioration Of Ottoman Administration", s. 104-105.

ise ticaret faaliyetlerinin sekteye uğramasıydı. Bu minvalde, tarafların barışı sağlayacak şartlar üzerinde en kısa sürede anlaşması kaçınılmazdı.

Barış görüşmelerinin başlamasında hemfikir olan taraflar, Silistre civarındaki Küçük Kaynarca köyünde 16 Temmuz 1774’de buluştular.⁷⁴ Resmi Ahmed Efendi başkanlığındaki Osmanlı heyetini General Romanzow karşıladı ve aynı gün görüşmeler başladı.⁷⁵ Ertesi gün toplantıya generalin görüşmeler için tayin ettiği Rebnin de katıldı. ⁷⁶ Taraflar, çok kısa bir süre içerisinde anlaşarak antlaşma metnini imzalamaya oturmuşlardır.⁷⁷

Prusya Kralı Frederich’in “*körlerle tek gözlülerin savaşı*”⁷⁸olarak nitelendirdiği 1768-1774 Osmanlı - Rus Savaşı, 12 Cemaziyelevvel 1188/ 21 Temmuz 1774’de imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile sona ermiştir.⁷⁹ 1774 Muahedesi, Osmanlı- Rus ilişkileri bağlamında yeni bir devir açtı.⁸⁰ Söz konusu antlaşma Osmanlı Devleti’nin son 75 yıl içinde yaptığı en ağır antlaşma olarak kayıtlara geçmiş ve “doğu sorunu”nun başlangıcı olarak kabul görmüştür.⁸¹ Bazı maddeleri uzun yıllar araştırmacıların tartışmalarına konu olan; toplamda 28 maddeden oluşan mezkur antlaşma, Avrupa kamuoyunda Türklerin gücünün zayıfladığı söylentilerinin yayılmasına sebep olmuştur.⁸² Osmanlı Devleti, Müslüman olan Kırım Hanlığı’nın

⁷⁴ Beydilli, “Küçük Kaynarca Antlaşması”, s. 525.

⁷⁵ Tarafların uzun süren toplantıları hakkında detaylı bilgi için ayrıca bk. Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, s. 109- 112.

⁷⁶ Muharrem Dördüncü, “1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar Boğazlar Meselesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, No: 1, Afyon 2001, s. 75.

⁷⁷ Fatih Gürcan, “John Murray’ın İstanbul Büyükelçiliği (1765 - 1775)”, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2014, s. 203.

⁷⁸ Ayla Efe, “Silistre Eyaletinde Osmanlı - Rus Savaşları Küçük Kaynarca’dan Berlin’e”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, No: 19, Ankara, 2006, s. 140, *naklen*; Kemal Beydilli, “Küçük Kaynarca’dan Yıkılışa”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Cilt: 1, İrcica, İstanbul 1994, s. 65.

⁷⁹ Küçük Kaynarca Antlaşması hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Beydilli, “Küçük Kaynarca Antlaşması”, s. 526 ; Roderic H. Davison “ “Russian Skill and Turkish Imbecility”: The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered”, *Essays in Ottoman and Turkish History, 1774-1923 The Impact of the West*, University of Texas Press, Austin, 1990, s. 29-50 ; Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması (Oluşumu-Tahlili- Tatbiki)*; Kahraman Şakul, “Küçük Kaynarca”, *The Encyclopedia of The Ottoman Empire*, (Ed. Gábor Ágoston, Bruce Masters), Facts On File, New York, 2009, s. 317-318 ; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2608-2609.

⁸⁰ Hiroki Odaka, “Küçük Kaynarca Muahedesi Hakkında Bir Araştırma”, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Cilt: 3, 1. Kısım, Ankara, 2002, s. 361-362.

⁸¹ Ayla Efe, “Silistre Eyaletinde Osmanlı - Rus Savaşları Küçük Kaynarca’dan Berlin’e”, s. 140 ; Hasan Şahin, “Kaynarca’dan (1774) Paris Barışı’na (1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı - Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış”, *Türkler*, (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Cilt: 12, Ankara, 2002, s. 532.

⁸² Roderic H. Davison, “Küçük Kaynarca Antlaşmasının Yeniden Tenkidi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, No: 10-11, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1981, s. 344.

bağımsızlığını kabul ediyor⁸³ ve böylelikle birbiri ardına başlayacak felaketlerin fitilini ateşlemiş bulunuyordu.⁸⁴

Osmanlı Devleti, anlaşmanın onaylanmasını geciktirmek amacıyla, anlaşma maddelerinin tekrar müzakere edilmesi için Prusya'nın ve İngiltere'nin aracılığına başvurmuş fakat sonuç elde edememiştir.⁸⁵ Rusya, söz konusu antlaşma sayesinde Kırım'ın işgalinin önünü açarak, Balkanlardaki faaliyetlerini sürdürebilmek için bölgede rahatça hareket edebilme olanağı da kazanmıştır.⁸⁶ 16. yüzyılın sonlarından itibaren, Osmanlı Devleti'nin kontrolünde olan Karadeniz, söz konusu antlaşma sayesinde Rus ticaret gemilerine açılmış ve böylece Rusya, İstanbul ve Çanakkale boğazlarından rahatça geçebilme özgürlüğüne kavuşmuştur.

Küçük Kaynarca Antlaşması imzalandıktan sonra Rusya, iç işlerindeki karışıklıklarla ilgilenmeye başlamış ve antlaşma sayesinde, Osmanlı Devleti'nden büyük bir ayrıcalık koparmayı başarabilmekle birlikte; Fransa ve İngiltere'nin de sahip olduğu ticari imtiyazları elde etmiştir.⁸⁷ Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra, iki devlet arasında tansiyon düşmüş ve antlaşma maddeleri doğrultusunda uygulamalar başlamıştı. Ancak, anlaşmanın üçüncü maddesine⁸⁸ aykırı olarak, Rusya Şahin Giray'ı⁸⁹ han olarak atayınca iki devlet arasında gerginlik artmıştı.⁹⁰ Fransa'nın

⁸³ Gürcan, "John Murray'ın İstanbul Büyükelçiliği (1765 - 1775)", s. 204.

⁸⁴ Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılıma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)*, Ötüken Neşriyat, 6. Basım, İstanbul 2019, s. 30 ; Hikmet Çiçek, "(Vekayinüvis) Sadullah Enveri Efendi ve Tarihi'nin II. Cildinin Metin ve Tahlili", Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 2018, s. 340-348.

⁸⁵ Osmanlı Devleti, Prusya kralından, anlaşma maddelerinin hafifletilmesi konusunda arabuluculuk yapmasını talep etmiştir. II. Friedrich, bu isteği Petersburg elçisi Solms'un aracılığıyla, II. Katerina'ya iletmıştır. Çariçe, beş noktanın değiştirilmesine yönelik isteği geri çevirmiştir. Ayrıca bk. Kemal Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar - XVIII Yüzyılda Osmanlı - Prusya Münasebetleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985, s. 101- 104.

⁸⁶ Oktay Berber, "Rusya'nın Balkan Politikası(1696 - 1840)", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009, s. 74.

⁸⁷ Serhat Kuzucu, "Rusya Ahidname Defterine Göre XVIII. Yüzyılda Osmanlı - Rus Ticari İlişkilerinin Seyri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 35, Sayı: 59, Ankara, 2016, s. 68

⁸⁸ Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 3. maddesi için bk. Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, s. 112-113.

⁸⁹ Şahin Giray; Tatarların Ruslar ile mücadelesinde, Rus tarafında yer alarak 1775 yılında Taman'da bulunan Osmanlı kalelerine saldırmıştır. Kırım'ın 1782'de Ruslar tarafından işgal edilmesinden sonra Osmanlı Devleti'ne sığınmak için haber göndermiştir. Bu haber Ahmed Efendi tarafından, Sadrazam Koca Yusuf Paşa'ya iletilmiştir. Şahin Giray'ın sığınma talebi I.Abdülhamid tarafından kabul edilerek Osmanlı topraklarına girmesine izin verilmiştir. Silistre üzerinden Edirne'ye gelmiş ve buradan Rodos'a sürülmüştür. 1787 yılının ağustos ayında idam edilmiştir. *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 214-215 ; Feridun Emecen, "Şahin Giray", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 38, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 275-277; Abdurrahman Şeref, *Osmanlı Devleti Tarihi: Tarih-i Devlet-i Osmaniyye*, Gökkuşbuca Yayınları, İstanbul, 2005, s. 320- 321.

⁹⁰ Ahmet Üstüner, "Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi", s. 17.

arabulucu olmasıyla⁹¹, taraflar arasında 3 Rebiülevvel 1193/ 21 Mart 1779'da Aynalıkavak Kasrı'nda Aynalıkavak Tenkihnamesi imzalanmıştır.⁹²

Kırım halkı, yaşanan olaylardan dolayı Şahin Giray'ı suçluyor ve onu hain olarak görüyorlardı.⁹³ 1782 yılında, ayaklanmaların şiddeti artınca Şahin Giray, Kırım'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. Potemkin komutasındaki Rus birlikleri, isyanı kontrol altına alınca, Şahin Giray tekrar Kırım Hanlığı'na getirilmiştir. Oluşabilecek karışıklık için, Rus askerleri bölgeye sevk edilmiştir.⁹⁴ Rusya'nın 1783 yılında Kırım'ı ilhak etmesi sebebiyle, Aynalıkavak Tenkihnamesi iki devlet arasındaki barışı daha fazla koruyamamıştır.⁹⁵

I. Abdülhamid tarafından, Şahin Giray'ın yeniden han olarak Kırım Hanlığı'nın başına getirilmesi, İstanbul'daki Rus elçisi aracılığıyla kınanmıştır. Ancak, İmparatoriçe söz konusu kınamaya itibar etmemiştir ve 1779 Aynalıkavak Tenkihnamesi'nden sonra Kırım'dan çektiği askeri birliklerini tekrar bölgeye sevk etmiştir.⁹⁶ Çariçe, bununla da kalmamış, Kırım'a yakın sınır bölgelere çok sayıda mühimmat ve asker takviyesi yapmıştır.⁹⁷ Yaşanan bu olaylar, iki ülke arasındaki süreci, Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın serdar-ı ekrem olarak tam yetkiyle görevlendirildiği 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'na doğru sürüklemekteydi.

2.1.2. Doğudaki Genel Durum

I. Abdülhamid döneminde, çeşitli sebeplere bağlı olarak, doğuda birçok isyan çıkmıştı. Bu isyanların kontrol altına alınması için Kaptan-ı derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa 6 Recep 1200/ 5 Mayıs 1786 tarihinde İstanbul'dan hareket etmiştir.

⁹¹ Fransa, Osmanlı Devleti'nin imzalamış olduğu Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan pek memnun değildi. Üretimimin devamlılığında Osmanlı pazarının katkısının büyük olduğu göz önüne alınacak olursa bu durumun şaşkırtıcı olmadığını söyleyebiliriz. Günden güne güç kaybeden Osmanlı Devleti karşısında süratle güçlenen Rusya'nın, çıkarlarına zarar verdiğini düşünen Fransa, dönemin İstanbul'da görev yapan temsilcisi aracılığıyla Küçük Kaynarca Antlaşması'nın Osmanlı tarafından onaylanmaması gerektiğini bildirmekteydi. Bk. Anderson, *Doğu Sorunu 1774 - 1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, s. 22-24.

⁹² Osman Köse, "Balkanlarda Rus Konsolosluklarının Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Turkish Studies*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2006, s. 159 ; Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Server Tanili, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, İstanbul, s. 523.

⁹³ Cengiz Fedakâr, "1787- 1791 Osmanlı-Rus Savaşı Öncesi Kuzey Kafkasların Tahkimi: Anapa Kalesi", *Karadeniz (Black Sea- Çernoye) Sosyal Bilimler Dergisi*, No: 4, 2008, s. 45.

⁹⁴ Kuzucu, 1782-1792 Osmanlı-Rus Harbi, s. 29.

⁹⁵ Kemal Beydilli, "Yaş Antlaşması", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 43, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, s. 343.

⁹⁶ Kuzucu, "1782-1792 Osmanlı-Rus Savaşı", s. 28, 30.

⁹⁷ Ayrıca Avusturya İmparatoru II. Josef, II.Katerina ile kurduğu ittifakın gereği olarak Osmanlı-Avusturya sınırına yaklaşık seksen bin askerini yerleştirdi. Kuzucu, "1782-1792 Osmanlı-Rus Savaşı", s. 30.

Suriye’de bulunan Zahir Ömer’in⁹⁸ her an isyan edebileceğine dair hazırlık içinde bulunduğu, Ebuz-Zehab Muhammed Bey tarafından İstanbul’a bildirilmişti. Gerekeni yapması için Ebuz-Zehab Muhammed Bey’e görev verilmiş ancak onun beklenmedik ölümü üzerine, iş yarım kalmıştır.⁹⁹

Zahir Ömer, Akka mültezimliği yaptığı sırada, topladığı vergileri Şam Eyaleti hazinesine göndermesi emredilse de 1768 Osmanlı - Rus Savaşı devam ederken, devletin içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan istifade ederek devletin hazinesini gasp etmiştir. Akdeniz’de bulunan Rus filosu kumandanı Aleksî Orlof ile anlaşarak Sayda başta olmak üzere hakimiyet kurduğu bölgelerdeki limanları Rus donanmasının kullanımına açmıştır.¹⁰⁰ Savaş zamanında Osmanlı Devleti’ni oldukça sıkıntılı bir sürece sokan bu olay karşısında, Şam Valisi Osman Paşa derhal serasker ilân edilerek sorunu çözmesi için görevlendirilmiştir. Kudüs Mütesellimi Deli Halil Paşa ve Cezzar Ahmed Paşa başta olmak üzere Sayda’ya birçok birlik gelmiş fakat 19 Safer 1186/ 22 Mayıs 1772’de Zahir Ömer’in birlikleri Osmanlı gücünü kırarak bölgeyi boşaltmasını sağlamıştır. Böylece Zahir Ömer, Rusların ve bazı yerel aşiretlerin yardımıyla Sayda ve çevresindeki hakimiyetini daha da sağlamlaştırılmıştır.

Küçük Kaynarca Antlaşması’nın imzalanmasının ardından Ruslar Osmanlı Devleti’nin sınırlarından çekildikten sonra 27 Ramazan/ 22 Aralık Salı günü, Zahir Ömer Osmanlı Devleti ile temasta bulunarak af dilemiştir. I. Abdülhamid, meselenin derhal çözülmesini emrederken, devlet erkânının talep edilen affın samimi olmadığına dair düşünceleri vardı. Nitekim Zahir Ömer, af talebi ile çelişecek birtakım olaylara teşebbüs edince, Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Akkâ’ya doğru harekete geçti. 19 Cemaziyelahir 1189/ 17 Ağustos 1775’de Akkâ denizden ve karadan kuşatıldı ve kale reisi Mehmed Ağa Osmanlı Devleti’ne karşı savaşmayacağını dile getirmesi üzerine Zahir Ömer kaleden kaçmaya çalıştı. Bu sırada mağribli bir asker tarafından,

⁹⁸Taberiya bölgesinin mültezimliğini yapan Zahir Ömer, Osmanlı idarecilerine karşı aykırı hâl ve davranışlar sergilemiş, 18. yüzyıla gelindiğinde devlete karşı isyan etmiştir. Asi davranışlarıyla Safed, Sayda, Akka ve diğer önemli bölgelerde ticarete el koymuş, hakimiyeti altındaki limanların gümrük gelirlerini gasp ederek; 1768 Osmanlı - Rus Savaşı’nda, Ruslarla işbirliği yapmış ve Osmanlı Devleti’nin limanlarını Rus gemilerine açmıştır. 1775 yılı Ağustos ayında Akkâ denizden ve karadan kuşatılarak Zahir Ömer etkisiz hale getirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmed Cavid Paşa, *Târîh-i Cevdet*, s. 849-850. Feridun Emecen, “Zâhir el-Ömer”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 44, İstanbul, 2013 ; Ersin Gülsoy, “Safed”, TDV, İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 35, İstanbul, 2008. s. 445-447 ; Amnon Cohen, *Palestine In The 18th Century Patterns of Government and Administration*, The Magnes Press, Jerusalem, 1973, s. 30-50.

⁹⁹ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2611-2612.

¹⁰⁰ Ali İhsan Aydın, “Akkâ’nın İdarî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı (1864-1918)”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2013, s. 6-7.

Zahir Ömer vurularak öldürüldü.¹⁰¹ Böylece bölgede güvenliği sekteye uğratan isyan bastırılmış oldu. Cezzar Ahmed Paşa'ya Sayda Eyaleti'nin beylerbeyliği verildi ve Paşa, Lübnan-Filistin bölgesinde görev aldı.¹⁰² Koca Yusuf Paşa, sadarete gelmesinden sonra Cezzar Ahmed Paşa'ya göndermiş olduğu yazıda kendisini sadakatinden dolayı tebrik ettiğini ve bu durumdan I. Abdülhamid'in de memnun olduğunu yazmıştır. Cezzar Ahmed Paşa'ya Emirilhacılık verildiğini ileten Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Mısır'da asayişin sağlanmasında yardımcı olması istenmiştir.¹⁰³

2.2. Koca Yusuf Paşa'nın Sadaretinde Gelişen İlk Olaylar

Yusuf Paşa'nın İstanbul'a varmasından iki gün sonra, kara kış döneminde doldurulamayan karlık çukurları, sadrazam ve beraberindeki devlet adamlarının katılımları ile doldurulmuştur.¹⁰⁴ Aynı gün, Sultan tarafından Paşakapısı'na gönderilen süslenmiş at; vezir kethüdası, tezkireciler, devlet ricali ve Sadrazam Koca Yusuf Paşa tarafından karşılanmıştır. Mirahorun binek taşını getirmesiyle sadrazam ata binerken çavuşlar, Paşa'nın ata binmesini alkışlamışlardır. Merasimi tamamlamak üzere alay, şeyhülislamı ziyarete gitmiş ve bu sırada çevreye hediyeler dağıtılmıştır. Adet gereği Paşakapısı'na geri dönmüş ve burada hayır duaları eden selâtin şeyhlerine ve beraberindekilere bahşiş verilmiştir.¹⁰⁵

Sadrazam Koca Yusuf Paşa, 28 Rebiülahir 1200/ 28 Şubat 1786 tarihinde vefat eden Sultan'ın kızı Alemşah Sultan'ın cenaze merasimine katılmıştır. Devam eden günlerde, Şehzade Mustafa'nın Ayasofya Camii'nde ve sarayda düzenlenen hatim törenine katılan Paşa, şehzadeye hediyeler takdim etmiştir.¹⁰⁶ 10 Cemaziyelevvel 1200/ 11 Mart 1786 tarihinde Yusuf Paşa'nın oğlu Mahmut Efendi, Mehmed Paşa Medresesi'ne, diğer oğlu Mehmed Efendi ise İskender Ağa Camii'nin Zeyrek Medresesi'ne müderris olarak tayin edilmiştir.¹⁰⁷

9 Recep 1200/ 8 Mayıs 1786 tarihinde, gece saat 03.00 sularında Galata'da Arap Camii'ye yakın bir noktada yangın çıkmış ve yangın, 15 haneye sıçramıştır. Civar camii hizmetlileri, tulumbacılar ve yeniçeriler yangını söndürdükten sonra

¹⁰¹ Cezayirli Gazi Hasan Paşa, Zahir Ömer'in oğullarının yeterli güce ulaştıklarında isyan edebileceklerini göz önünde bulundurarak; onları İstanbul'a götürmüş ve geçimlerini sağlayabilecek kadar ödenek sağlamıştır. Bk. Cohen, *Palestine In The 18th Century*, s. 50.

¹⁰² Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s. 521.

¹⁰³ BOA, *TSM.A.e.*, 456/26 (H. 13.06.1200).

¹⁰⁴ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s.133.

¹⁰⁵ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s.133.

¹⁰⁶ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 134-135.

¹⁰⁷ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 136.

harabeye dönen konaklar sadrazam tarafından teftiş edilmiştir. Sadrazamın teftişi sırasında, konağın birinde zemin, kalabalığın ağırlığına yenik düşerek çökmüştür. Bu kaza sonrasında Orta Çavuş Ağa hizmetlileri, bazı görevli kimseler ile içinde askerlerin de bulunduğu bir grup enkaz altında kalmıştır. Yaklaşık olarak kırk kişinin hayatını kaybettiği kazadan, kazazede olarak çıkan Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın kolu ve dişi kırılmıştır.¹⁰⁸

İnsanlara yardım eden bir şahsiyet olarak Sadrazam Koca Yusuf Paşa, kandillerde kendi malikânesinden bir meblağ ayırarak ihtiyaç sahiplerine bahşiş olarak vermeyi ihmal etmemiştir. Öyle ki, 1786 yılının 13 Haziranı'na tekabül eden (H.15 Şaban 1200) Berat Kandili'nde kimsesiz, yaşlı ve hasta olan sadrazam çuhadarlarına, iç oğlanlarına altmışar ve yetmişer kuruş dağıtmıştır. Bu kimselere aylık on beş kuruş, yıllık ise elli guruş verilmesi Yusuf Paşa tarafından emredilmiştir.¹⁰⁹

Dini törenlere katılıp vaktinde orada olmak, elbette bir Osmanlı sadrazamının sorumluluklarından biriydi. 27 Ramazan 1200/ 24 Temmuz 1786 tarihinde, Ramazan ayının 27. gecesi olan Kadir gecesinde Sultan I. Abdülhamid, Ayasofya Camii'ndeki teravihe katıldı. Sadrazam Koca Yusuf Paşa ve Şeyhülislam Efendi de iftar davetinden sonra teravihe katılmışlar ve namazın ardından devlet adamları birbirleriyle tebrikleşmişlerdir.¹¹⁰

Bayram günleri, devlet adamlarının uyması gereken protokoller bulunmaktaydı. 1 Şevval 1200/ 28 Temmuz 1786 günü, bayramın ilk günü olması münasebetiyle Sadrazam Yusuf Paşa, Şeyhülislam Müftizâde Ahmed Efendi, ulema ve diğer devlet adamları Sultan ile bayramlaşmışlardır. Ertesi gün, Yusuf Paşa ve Müftizâde Ahmed Efendi Yalı Köşkü'nden sandala binerek Dolmabahçe'ye geldiler. Burada Sultan'ın huzuruna kabul edilip onun eteğini öptüler. Merasimin ardından Yusuf Paşa, askerlere hediyeler dağıtmıştır.¹¹¹

1 Şevval 1201/17 Temmuz 1787 Salı gecesi, Sadrazam Yusuf Paşa, Şeyhülislam Müftizâde Ahmed Efendi, ulema ve devlet ricalinden önemli kimseler, Sultan ile bayramlaşmak için hazırlanmışlar ve ertesi günü Yalı Köşkü'nden sandala

¹⁰⁸ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 147-148.

¹⁰⁹ Yusuf Paşa'nın maaşa bağlamış olduğu bu kimselerden biri öldüğünde maaşları miras hakkı gibi seleflerine devredilmiyordu. Paşa'nın isteğine göre yaşlı kimselere verilmesi uygun görülmüştür. *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 152-153.

¹¹⁰ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 154.

¹¹¹ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 155.

binerek Dolmabahçe İskelesi'ne inerek buradan padişahın huzuruna çıkmışlardır. Eski geleneklere uygun olarak, devlet adamları sırayla Sultan'ın eteğini öperek bayramlaşmışlardır. Merasim bittikten sonra Sadrazam Yusuf Paşa süvari askerlerine bahşiş vermiş, ardından cambazların ve pehlivanların gösterileri başlamıştır.¹¹²

10 Şevval 1201/ 26 Temmuz 1787 Perşembe günü, Yusuf Paşa'nın elinin üzerinde bir çıban çıkmış ve bu durum hüznü olmasına sebep olmuştur. Aynı gün, Hamîdîzade Mustafa Efendi ve eski Eyüp Kadısı Yusuf Paşa'nın huzuruna çıkarak kakum kürkü ve iki bin kuruş hediye getirmişlerdir.¹¹³

Kalyonculardan bazıları, Üsküdar'da yiyip içtikten sonra taşkınlık çıkartarak bölgedeki huzuru bozmuşlardır. Daha sonra haseki askerleriyle aralarında çatışma çıkmış ve dört kişi yaralanmıştır. Olayın sadrazama bildirilmesi üzerine Yusuf Paşa'nın emriyle bir kalyoncu koluğu ve bir yeniçeri koluğu Üsküdar'a tayin edilerek asayiş sağlanmıştır.¹¹⁴

28 Şevval 1200/ 24 Ağustos 1786 tarihinde Fas Sultanı III. Mevlây Muhammed tarafından Osmanlı Devleti'ne gönderilen Fas elçisi Zeyyânî, İstanbul'da büyük bir ilgi ile karşılanmıştır.¹¹⁵ Elçi tarafından Fas Sultanı'nın, I. Abdülhamid'e göndermiş olduğu hediyeler takdim edilmiştir. 13 Safer 1201/ 5 Aralık 1786 tarihinde Fas elçisi için mevlit programı düzenlenmiştir. Bahsi geçen programa Sadrazam Yusuf Paşa da katılmıştır.¹¹⁶

21 Cumadelula 1202/ 11 Mart 1787 Pazar günü Osmanlı donanması, Kurşunlu Mahzen'in önünde demirlemiştir. Mahzenin önünde donanmanın durumunu ve askerleri ziyaret eden Sadrazam Yusuf Paşa, askerlere bahşişler dağıtmıştır. Askerlerle görüşmesinin ardından burada ziyafet vermiştir.¹¹⁷

¹¹² Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi, s. 155-156.

¹¹³ Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi, s. 160.

¹¹⁴ Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi, s. 181.

¹¹⁵ İsmail Ceran, "Zeyyânî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 44, 2013, İstanbul, s. 384.

¹¹⁶ Fas elçisi 28 Şevval 1200/ 24 Ağustos 1786'da İstanbul'a gelmiş ve Hâkim tarafından gönderilen hediyeleri Sultana sunmuştur. I. Abdülhamid tarafından Fas elçisine, olası bir Osmanlı-Rus Savaşı'nda Fas Sultanı'nın Osmanlı Devleti'ne borç verip veremeyeceğini sormuştur. İstanbul'da yaklaşık 3 ay kalan Zeyyânî, Fas Sultanı'nın Osmanlı Devleti'ne seve seve yardımcı olacağını bildirmiştir. Ayrıca; Fas Sultanı tarafından, Fas ve Garp Ocakları'nın arasında meydana gelebilecek olaylarda, Osmanlı Devleti'nin Cezayir Beylerini desteklememesi umulmaktadır. Sultan I. Abdülhamid'i memnun eden elçi, İstanbul'da kaldığı süre boyunca Osmanlı bürokrasisi ile önemli temaslarda bulunmuştur. *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 164, 182, 196 ; Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, s. 91 ; Ceran, "Zeyyânî", s. 384.

¹¹⁷ Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi, s. 197.

Fransa Kralı'nın gönderdiği gemi mühendisleri tarafından inşa edilen gemi bittiğinde denize indirilmesi için ileri gelen devlet ricalinin katıldığı bir tören düzenlenmiştir. Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın da katıldığı törende geminin denize indirilmesi 4 saat 51 dakika sürmüştür. Ancak, uzun çalışmalar neticesinde denize indirilen geminin denizin ortasında halatları kopmuştur. Halatları kopan gemi kıyıya çarparak durabilmiş ve ağır hasar almıştır. ¹¹⁸

2.3. 1787 - 1792 Osmanlı-Rus Savaşı'na Doğru

Koca Yusuf Paşa, Ruslar tarafından yapılan işgallerin ve rahatsız edici görüşmelerin karşılığının savaş meydanında verilmesinde kararlıydı. Bu konudaki tutumunun Sadrazam Halil Hâmit Paşa'nın başlatmış olduğu birtakım hazırlıklara dayandığını söyleyebiliriz.¹¹⁹ Bu durum İsmail Hakkı Uzunçarşılı tarafından şu sözlerle aktarılmaktadır: "... hamiyetli faal bir zat olup ordu sevk ve idaresinde acemi ise de, Rusları temâdi eden haksız hareketlerine karşı infial duymakta olup Halil Hâmid Paşa'nın yapmış olduğu hazırlık da kendisine Ruslarla çarpışacak cesareti vermekte idi." ¹²⁰

1774 barışından beri iki ülke arasındaki gerginlik zaman zaman kendini göstermese de aslında hiç düşmedi. Katerina, General Potemkin kumandasında 70 bin kişilik kuvvet ile gövde gösterisi yaparak Kırım'a girdi ve bundan sonra burada yaşayan insanların Rus tebaası olduğunu söyledi.¹²¹ General Potemkin, bölge halkının Rus tebaası olarak bu coğrafyada yaşamlarına devam edeceğini ilân ederken, gitmek isteyenlerin mallarıyla birlikte Kırım'ı terk etmesine müsaade edileceğini duyurdu.¹²² Kırım'daki Rus kolonizasyon hareketleri bölgede büyük bir göç hareketini başlattı ve

¹¹⁸ Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi, s. 203-204.

¹¹⁹ Sadrazam Halil Hamid Paşa, Rusya'nın yayılmacı tutumunun gelecekte iki devlet arasında savaşa sebep olacağını öngörerek; Belgrad, Özi, Hotin, Bender ve civar kalelere takviyeler yaparak İsmail seraskerliğine Abdî Paşa'yı görevlendirmiştir. Kuzucu, 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı, s. 30 ; Mantran, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, s. 522-523. Ayrıca Osmanlı ordusunun almış olduğu mağlubiyetlerden sonra çağı yakalaması için orduda başlatmış olduğu yenilikler için bakınız: Kahraman Şakul, "General Observations on the Ottoman Military Industry, 1774-1839: Problems of Organization and Standardization," *Science between Europe and Asia, Historical Studies on the Transmission, Adoption and Adaptation of Knowledge*, Ed. Feza Günergun, Dhruv Raina, Springer, 2011, London, s. 42-43.

¹²⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 1. Kısım, s. 500.

¹²¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt:4, 1.Kısım, s. 490 ; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2621.

¹²² Rus tebaası olarak varlığını devam ettirmek istemeyen Tatarlar kitleler halinde Osmanlı Devleti'ne göç etmeye başladı. Göçlerin hızla devam etmesi bölgede ciddi nüfus kaybına yol açtı. Bu durumun Rusya'nın lehine işleyeceği öngörüsüyle, General Potemkin'nin emrindeki Rus kuvvetleri yaklaşık 30 bin kişilik göç kafilisini vahşice katletti. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 1. Kısım, s. 491 ; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2621.

1784-1800 yılları arasında Kırım'dan Osmanlı Devleti'ne yaklaşık yarım milyon insan göç etti.¹²³

Rusya'nın anlaşmaları hiçe sayarak attığı bu adım karşısında sadrazam başkanlığında devlet ricali bir araya gelerek toplantı yapmış ve durum hakkında görüşülmüştür. Toplantıda, bir beyanname hazırlanarak Rusları protesto etme konusundaki fikirler, devletin şu anda bir harbin altından kalkamayacağı gerekçesiyle çekimser kalmıştı. Rus Devleti, Osmanlı Devleti'nin çekimser tavrından cesaretle, Kırım, Koban ve Taman'ın işgalinin kabul edildiğine dair bir belge istemiştir.¹²⁴ İngiliz ve Fransız elçileri, kendi çıkarları doğrultusunda, istenilen onayın verilmesi gerektiğini beyan ederken; Prusya elçisi tarafından, istenilen onayın verilmesinin daha kötü olayların fitilini ateşleyeceği öngörüsüyle, gerekirse bir müttefikin yardımıyla Rusya'ya karşı savaş ilân edilmesi tavsiye edildi.¹²⁵

4 Muharrem 1198/ 29 Kasım 1783 tarihinde, devlet ricali arasında yapılan toplantıda Fransa ve İngiltere'nin arabuluculuğuyla durumun halledilmesi kararına varıldı. Ancak Rus elçisi Bulgakof, 21 Muharrem 1198/ 16 Aralık 1783 tarihinde Cezayirli Hasan Paşa ile görüşerek Fransa ve İngiltere'nin arabuluculuk faaliyetlerini tümüyle reddetmiş ve ilhakın onaylandığına dair senedin belirtilen süre içinde teslim edilmediği takdirde savaşın kaçınılmaz olacağını bildirip cevabın aceleyle iletilmesi gerektiği beyanında bulunmuştur.¹²⁶ Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik durum, yeni bir savaşın yükünü kaldırabilecek durumda değildi. Nitekim 1783 yılının sonlarına doğru yapılan toplantılarda bu sık sık dile getirilmişti.¹²⁷ Nihayet 15 Safer 1198/ 9 Ocak 1784 günü, devlet erkanı Rus elçisi ile görüşerek, talep edilen onay senedini Aynalıkavak Köşkü'nde teslim etmiştir.¹²⁸

¹²³ Hayri Çapraz, "XIX. Yüzyılda Çarlık Rusyasının Kırım Politikası", *Karadeniz Araştırmaları*, No: 11, Güz, 2006, s. 60 ; Alper Başer, "Kırım'da Rus Kolonizasyonu (1783-1850)", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 6, No: 24, 2010, s. 30.

¹²⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 1. Kısım, s. 492.

¹²⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 1. Kısım, s. 493.

¹²⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 1. Kısım, s. 494 ; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2625-2626.

¹²⁷ Hazinenin savaş yükünü kaldırabilecek durumunun olmaması yapılan toplantılarda dile getirilmiş hatta bu konuya çareler ararken ilk kez bu dönemde yabancı bir devletten borç alınması fikri gündeme gelmiş ve böylece Osmanlı tarihinde dış borçlanma seçenekleri divanda tartışılmıştır. Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yy dan Tanzimat'a Mali Tarih)*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1986, s. 89.

¹²⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 1. Kısım, s. 494 ; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2626

Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar sebebiyle Kırım ve çevresinin ilhakını onaylasa da aslında gücünü toparladığı ilk fırsatta Ruslara harp ilân etme niyetindeydi. Diğer taraftan tebaası müslüman olan Kırım Hanlığı, Koban ve Taman'ın ortodoks Ruslar tarafından ilhak edilmesi halk arasında da tepkiyle karşılanmıştır.¹²⁹ Üstelik hükümetin bu durum karşısında suskunluğunu koruyarak, mevcut ilhakı kabul etmesi ve Rusya'nın talep ettiği tasdik belgesinin verilmesi aslında Devlet-i Aliyye için sonun başlangıcıydı. Devlet erkani, iki ülke arasındaki savaşın çok da uzak bir tarihte patlak vermeyeceğinin bilincindeydi. Bu sebeple, sınırda önemli stratejik noktalara asker sevki yapılmış ve Karadeniz'e güçlü bir donanma çıkarılmıştı.¹³⁰

2.3.1. Koca Yusuf Paşa'nın İngiliz Elçisini Kabulü

Sadrazam Koca Yusuf Paşa, mevcut durum hakkında, İngiliz Devleti'nin Rusların amaçları hakkında bildiklerini öğrenmek amacıyla, İngiliz elçisini Aynalıkavak Kasrı'nda kabul etti. Yusuf Paşa, İngiliz Elçisine: *"Elçi Bey seninle sinîn-i adîdeden berû dostluk ve hukukumuz var. Ben sadriazam ve siz elçi farz olunmayarak ve hâricden bî-garaz iki dost mesâbesinde olarak sohbet edelim, evvelâ senden bunu su'al ederim ki, Rusya İmparatoriçesinin Kırım ve Kerson'a geleceği tahakkuk eyledi ve isticlâb olunan havâdisâta dostlarımızın ihbârlarına göre hudûdumuz mukabelesine elli altmış bin asâkir ile geliyor, böyle ağır asker ile gelen dostluk için gelmez bunların merâmları muhârebe olduğunu ben meczûm biliyorum, muhabbet ve ihlâs ana derler ki -kişi dostunu melhûz olan muhataradan âgâh eyleye- doğrucasını bana ifâde ile ana göre hareket edelim."* şeklinde bildiklerini söylemesini istemiştir.¹³¹ İngiliz elçisi ise Sadrazam Koca Yusuf Paşa'ya, bildiği şeyleri gizli tutmaya niyetinin olmadığını ifade etmiştir.¹³²

İngiliz elçisi, II. Katerina'nın Avrupa'da Osmanlı Devleti'ni küçümsediğini Sadrazam Koca Yusuf Paşa'ya iletmiştir. Görüşme esnasında İngiliz elçisi, Osmanlı Devleti'nin mümkün olan en kısa süre içinde harekete geçip savaş hazırlıklarını

¹²⁹ Kırım'ın ilhakından sonra Osmanlı ahali arasında da Ruslara karşı protestolar başlamıştı. Yeniçeriler, sarhoş Rus kaptanının sözlü tahriklerine cevaben, kaptanı vurarak öldürdüler. *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 196.

¹³⁰ Osmanlı'nın gizli savaşa hazırlığı içinde olması, Ruslar tarafından tespit edilince Rus tarafı da Avrupa'nın nabzını ölçerek uygun vakitte Osmanlı topraklarına saldırmak için vakit kollamaktaydı. Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2628.

¹³¹ Ahmed Vâsîf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s. 385.

¹³² Ahmed Vâsîf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s. 385.

başlatmasını, Kırım'ın ilhakının onanmasından sonra II. Katerina'nın asıl projesini gerçekleştirmek için harekete geçeceğini dile getirdi.¹³³ Savaşa hazırlık olarak acilen, bir seraskerin himaye edeceği 40.000-50.000 askerin Özi, Bender ve Hotin sınırına yığılmasını ve aynı zamanda Ruslara boy gösterecek güçlü bir donanmanın Karadeniz'e gönderilmesini önerdi.¹³⁴

İngiliz elçisi, Yusuf Paşa'yı Ruslara savaş açmaya ikna etmek için çalışıyordu.¹³⁵ Rus ekonomisinin iyi olmadığını, bu hamleler sayesinde II. Katerina'nın endişeleneceğini ve geri adım atacağını söylemiştir.¹³⁶ Rusya'nın ekonomisinin kötü olduğunu ve savaş hazırlıklarının kaynağının borçlara dayandığını söyleyerek, bu durumda imparatoriçenin savaştan vazgeçeceğini ifade etmiştir. İngiliz elçisi, Sadrazam Koca Yusuf Paşa'yı rahatlatmak için, Rusya'nın bundan sonra batıda savaş yapmak istemeyeceğini ve asıl hedefi olan İran'a yöneleceğini ileri sürmüştür.¹³⁷ Rusya'nın Osmanlı sınırlarına yapmış olduğu asker sevkiyatı hakkında; Devlet-i aliyyenin telaşlanarak çariçenin isteklerini kabul edeceğini ve böylece Rusya'nın arkasını sağlama alarak İran'a yöneleceğini iddia etmiştir.¹³⁸

İngiliz elçisi, Avusturya'nın Rusya'nın müttefiki olarak olası bir Rus-Osmanlı savaşında, Rusya'nın yanında yer alarak Osmanlı Devleti'ne savaş açacağı düşüncelerinin son derece yersiz olduğuna Yusuf Paşa'yı ikna etmeye çalışmıştır. Yusuf Paşa'ya, Avusturya'nın Macar ve Hersek halklarıyla uğraştığından Osmanlı Devleti'ne savaş açamayacağından bahseden İngiliz elçisi, Rusya ile oluşabilecek savaşta Avusturya'nın saf dışı olacağını iddia etmiştir. Osmanlı Devleti'nin başka bir tehdit olarak Venediklileri görmesine lüzum olmadığını dile getirerek; Venediklilerin asker sayısının yetersiz olduğunu ve Avusturya ile işbirliğinde bulunarak Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etmesi, Venediklilerin aleyhinde sonuçlar doğuracağını eklemiştir.¹³⁹

¹³³ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2629 ; II. Katerina'nın asıl amacı Grek Projesi'ni hayata geçirmektir. Grek Projesi, İstanbul'un Osmanlı Devleti'nden alınarak Bizans'ın yeniden canlanmasını amaçlayan gizli bir anlaşmadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Neil Heyman, *Russian History*, McGraw-Hill, 1993, s. 141, Sinan Yüksel, "1781 Rus-Avusturya İttifakı ve Grek Projesi", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, No: 23, 2013, s. 99-122.

¹³⁴ Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s. 386 ; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2629.

¹³⁵ Şahin, "Kaynarca'dan (1774) Paris Barışı'na (1856) Kadar Şark Meselesi", s. 532-533.

¹³⁶ Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s. 386.

¹³⁷ Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s. 386.

¹³⁸ Kuzucu, "1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı", s. 71-72.

¹³⁹ Kuzucu, "1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı", s. 71-72.

Aynalıkavak Kasrı'nda gerçekleşen görüşmede İngiliz elçisi gelişen olayları gerçeklikten uzak bir bakış açısıyla Sadrazam Koca Yusuf Paşa'ya aktarırken, Osmanlı Devleti'ni savaşa sokmaya çalıştığı son derece açıktır.¹⁴⁰ Sadrazam Koca Yusuf Paşa, İngiliz elçisi ile yapmış olduğu görüşmeden etkilenmişse de Rusya'ya karşı savaş kararının alınmasındaki diğer bir etken de şüphesiz, Rusya'nın bitmek bilmeyen istekleridir.¹⁴¹ Ancak Osmanlı Devleti'nin Rusya ile savaşmak istemesinin en etkili sebebi müslümanların yaşamış olduğu Kırım'ın Ruslardan geri alınması meselesiydi.¹⁴² Aynı zamanda Prusya elçisi de Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş ilan etmesi konusunda tavsiyeler vermekteydi.¹⁴³ Sonuç itibariyle, Ruslara savaş ilân edilmesi konusunda İngiltere ve Prusya elçileri Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın düşüncelerini etkilemiştir.¹⁴⁴

2.3.2. Kerson Görüşmelerinden Sonra Rus İsteklerine Karşı Bir Osmanlı Tepkisi: Ültimatom

İş birliği yapan Rusya ve Avusturya, mevcut durumu konuşmak ve yapılacak hamleler hakkında görüşmek üzere Kerson'da bir araya geldiler.¹⁴⁵ Kerson'da yapılan toplantılara katılan Bulgakov ve Herbert, görüşmeler sırasında Hanya ve Rodos'taki Rus konsolosluklarının Osmanlı saldırılarına maruz kaldığını söyledi. Bu haberdan sonra, Osmanlı Devleti'ne karşı planlanan savaş hazırlıkları sürat kazanmıştır.¹⁴⁶

Rusya, Avrupa'da meydana gelen karışıklıklardan faydalanarak Osmanlı Devleti'ni savaşa sürüklemek için bir dizi tacizlerde bulunmaktaydı. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı sularında ticaret yapma hakkı kazanan Rus ticaret gemileri, ticaretinin yapılması yasaklı olan bazı malların da ticaretini yapmaktaydılar. Rus tüccarların, anlaşma maddelerine de aykırı olan bu tutumları Osmanlı yöneticilerini rahatsız etmekteydi. Ayrıca, Rusya'nın 1774 barışı ile açmış olduğu Boğdan, İzmir ve Mısır'daki Rus konsoloslukları, buldukları bölgelerde Osmanlı Devleti aleyhinde propagandalar düzenliyor ve bazı faaliyetlerde bulunuyorlardı.¹⁴⁷

¹⁴⁰ Tektaş, *Osmanlı'da İkinci Adam Saltanatı Sadrazamlar*, s. 454.

¹⁴¹ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2800.

¹⁴² Atilla Çetin, "Eflâk Voyvodası Mihail'e Sadr-ı Azam Koca Yusuf Paşa'nın Bir Buyrulduzu", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, No: 63, İstanbul, 1992, İstanbul, s. 31.

¹⁴³ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, s. 91.

¹⁴⁴ Cemal Gökçe, "1787-1806 Yılları Arasında Kafkasya'da Cereyan Eden Siyasi Olaylar", İstanbul Üniversitesi, *Tarih Dergisi*, Sayı: 26, İstanbul, 1972, s. 2 ; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 2. Kısım, s. 440.

¹⁴⁵ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, s. 90.

¹⁴⁶ Koçak, "1787-1792 Osmanlı Rus Savaşında Değişen Dengeler Ve Yaş Antlaşması", s. 462-463.

¹⁴⁷ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2628-2629.

Tüm bu olaylara, Avusturya İmparatoru II. Josef ile II. Katerina'nın Kırım'da yapmış olduğu gövde gösterisi de eklenince Osmanlı-Rus Savaşı taraflar için nihai son olmuştur.

Kerson görüşmelerinden çıkan talepleri Bulgakov Osmanlı Devleti'ne iletmişti. Devlet-i aliyye şimdiye kadar Rusya'ya karşı göstermiş olduğu tavrın suistimal edildiğini düşünerek, Rus Elçisi Bulgakov'u çağırmıştır. 27 Temmuz 1787'de söz konusu taleplere cevaben Rus elçisine, Reisülküttap Süleyman Fevzi Efendi aracılığıyla, 6 maddeden oluşan bir ultiatom verilmiştir.¹⁴⁸ Verilen ultiatomun içeriğine kısaca değinecek olursak; Osmanlı Devleti'nin hain olarak gördüğü ve Rusya'ya kaçan Boğdan voyvodası Ligor'un teslim edilmesi¹⁴⁹, bölgede Osmanlı Devleti'nin aleyhinde birtakım çalışmalarla fitne fesatlık yapan Rus konsolosunun görevden alınması, Kılburnu civarından çıkartılan tuzdan Özi halkına düşen payın verilmesi, Rus topraklarındaki Osmanlı tüccarlarına kötü davranıldığı gerekçesiyle Osmanlı Devleti tarafından belirlenecek olan şebenderin Rusya'daki Osmanlı tüccarlarının haklarını koruması amacıyla bölgeye tayini, ihracatı yasak olan malların ticaretini yapan Rus tüccar gemilerinin tespit edildiği takdirde boğazlardan geçişine izin verilmeyeceği, Ereğli hanının Ruslar tarafından kontrol edilmemesi ve Rusların Tiflis'ten çekilmeleri Osmanlı Devleti tarafından talep edilmekteydi.¹⁵⁰

Bulgakov¹⁵¹ Özi halkının hakkı olan tuz miktarının verilebileceğini fakat diğer maddelerin kabul edilemez olduğunu Reisülküttap Süleyman Feyzi Efendi'ye söylemiştir. Taraflar, Bebek'te yapılan toplantıda fikir birliğine varamayınca, bir sonraki toplantı 31 Temmuz 1787'de Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın Levent'teki çiftliğinde devam etmiştir. Süleyman Feyzi Efendi ultiatomun Rusya tarafından kabul edilmesinde ısrarcı tavrını net bir şekilde devam ettirmiştir ve bütün maddelerin

¹⁴⁸ ultiatomun içeriği hakkında daha fazla bilgi için bk. Gökçe, "1787-1806 Yılları Arasında Kafkasya'da Cereyan Eden Siyasi Olaylar", s. 1; Koçak, "1787-1792 Osmanlı Rus Savaşında Değişen Dengeler Ve Yaş Antlaşması", s. 463; Kuzucu, "1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı", s. 72-73; Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s. 524.

¹⁴⁹ Midhat Seroglu, Eflak voyvodası Aleksandr Mavrokordato olarak aktarmaktadır. Seroglu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2633.

¹⁵⁰ Üstüner, "Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi", s. 29-31; Bayram, "Enverî Târîhi: Üçüncü Cild", s. 243-244; Seroglu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2633; Kuzucu, "1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı", s. 72-73.

¹⁵¹ Rus Elçisi Bulgakov ile Osmanlı Devleti'ne karşı işgalci politikalar geliştirip çarîçeye sunan General Potemkin üniversiteden beri arkadaşları ve Potemkin'in barıştan uzak siyasetini, Bulgakov arkadaşının gözünden düşmemek amacıyla benimsemektedir. Bu sebepten dolayı Bulgakov görüşmelerde geri adım atmıyordu. Kuzucu, "1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı", s. 78, *naklen*; S. Sebag Montefiore, *Prince of Princes: The Life of Potemkin*, London, 2000, s. 258.

eksiksiz bir şekilde kabul edilmesini istemiştir. Bulgakov ise Osmanlı Devleti'nin tedavüldeki antlaşmaların gereğini tam manasıyla yerine getirmediğini ve söz konusu taleplerin yetkisini aştığı gerekçesiyle II.Katerina ile görüşmek zorunda olduğunu ifade etmiştir.¹⁵²

Reisülküttap Süleyman Feyzi Efendi ve Rus Elçisi Bulgakov arasında yapılan görüşmelerden bir sonuç elde edilememiştir. Rus elçisi konuyu İmparatoriçe II. Katerina ile görüşeceğini söyleyip görüşmeyi noktalandırmıştır. Ancak Rus tarafından beklenen cevap gelmeyince Sadrazam Koca Yusuf Paşa, devlet erkani ile yaptığı toplantıda Rus Devleti'nden cevap beklemenin vakit kaybı olduğunu ve duruma uygun düşen kararın savaş kararı olduğunu ifade etmiştir.¹⁵³

Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Rusya ile harp edilmesi konusunda oldukça kararlıydı. Bu düşüncelerinde İngiltere ve Prusya elçilerinin de etkisi vardı.¹⁵⁴ Paşa'nın savaş konusunda kararlılığının en büyük sebebi ise Rusya'nın her geçen gün Osmanlı Devleti'nden bir ayrıcalık koparmanın peşinde olması ve Osmanlı Devleti aleyhinde olan planlarını hayata geçirmesiydi. Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın aksine I. Abdülhamid savaştan yana değildi. Ancak İstanbul halkı, Kırım'ın ilhakından sonra Ruslarla savaşmayı istiyordu.¹⁵⁵ Devletin içinde bulunduğu durum ise savaştan kaçınılacak vaziyetten uzaktı. Çünkü Ruslar iki devlet arasında savaşı başlatacak olan hamleyi hayata geçirmişlerdi. Bu hareketlerden en önemlisi Kırım, Koban ve Taman'nın işgal edilmesiydi. Bu işgal karşısında, Osmanlı tebaası mevcut Halil Hamid Paşa hükümetine tepki göstermiş ve işgali kınamıştır. İşgalin bir senet ile kabul edilmesi padişahın otoritesini olumsuz etkilemişti.

Rusya ile harbe girilmesi konusunda Kaptan-ı Derya Cezayirli Hasan Paşa ve onun gölgesinde yükselen Sadrazam Koca Yusuf Paşa hemfikirlerdi.¹⁵⁶ I.Abdülhamid'in, daha önce sadrazam Halil Hamid Paşa döneminde bir darbe teşebbüsüyle karşı karşıya kaldığı ve bu durumdan Cezayirli Hasan Paşa sayesinde

¹⁵² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 1. Kısım, Ankara, 1995, s. 504 ; Kuzucu, "1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı", s. 74,

¹⁵³ Kuzucu, "1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı", s. 74.

¹⁵⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 1. Kısım, s. 501.

¹⁵⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 1. Kısım, s. 500.

¹⁵⁶ Kaptan-ı derya Cezayirli Hasan Paşa, Osmanlı Devleti'nin Kırım'ın işgalini onaylamasının üzerine "*Bu sulh, sulh değildir. Daha sonra pişman olmamak için savaş hazırlıklarına başlamak gerekir.*" ifadesiyle, gelecekteki Osmanlı-Rus savaşının çok da uzak bir tarihte olmadığını öngörerek bu konuda Yusuf Paşa ile aynı düşünceleri paylaşmaktaydı. *Cevdet Tarihi*, Cilt: 3, s. 57.

kurtulduğu göz önüne alınır, Sultan'ın Cezayirli Hasan Paşa'ya güvenmesi ve Paşa'nın Sultan'ın fikirlerini etkilemesi şaşırtıcı değildir.¹⁵⁷

Sadrazam Yusuf Paşa, kabiliyetli ve yetenekli bir şahıstı ancak devlet yönetiminde pek tecrübe sahibi değildi.¹⁵⁸ Yine de Rusların karşısında sessiz kalmaktansa harp etmenin daha iyi olacağına karar vermiştir. Selefi Halil Hamid Paşa'nın başlatmış olduğu savaş hazırlıklar da Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın bu kararı almasında etkili olmuştur.¹⁵⁹

2.4. Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya Savaş İlanı

Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Reisülküttap ve Rus elçisinin yapmış olduğu toplantı sonrasında 14 Ağustos 1787 tarihinde devlet erkani ile görüşmüş ve Rus elçisi ile yapılan toplantılar hakkında bilgi vermiştir. Rusya ile savaşa girilmesinin uygun olduğuna dair düşüncelerini dile getirmiştir. Divanda savaş taraftarı olanların yanı sıra barışın korunması taraftarı olan kimseler de bulunmaktaydı.¹⁶⁰ Yusuf Paşa, Şeyhülislam Ahmet Efendi'den Rusya'ya savaş ilan edilmesine dair fetva talep etmiş ve söz konusu fetva 1787 yılının Ağustos ayında verilmiştir.¹⁶¹ Rusya'ya harp ilanı, 17 Ağustos 1787 tarihinde; Sadrazam Koca Yusuf Paşa ve Şeyhülislam Ahmet Efendi tarafından Sultan I. Abdülhamid'e arz edilmiştir. I. Abdülhamid, savaş taraftarı olmasa da, kendisine arz edilen savaş ilanını tasdiklemiştir.¹⁶²

Rus Elçisi Bulgakov Bâb-ı Âli'ye davet edilmiştir. Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Bâb-ı Âli'de Rus elçisiyle görüşerek Rusya ve Osmanlı Devleti arasındaki sorunları çözebilmek için Rusların Kırım'dan çıkması gerektiğini şart koşmuştur.¹⁶³ Bulgakov,

¹⁵⁷ Sadrazam Karavezir Seyyid Mehmed Paşa döneminde onun gayretleriyle başlayıp, Halil Hâmid Paşa döneminde devam eden ıslahat hareketleri, Cezayirli Hasan Paşa'nın etkisi altında kalan I. Abdülhamid'in kararsızlığı ile sekteye uğruyordu. Sadrazam Halil Hâmid Paşa askeri alanda zorunluluk olarak gördüğü ıslahatların hızla devam etmesi için genç, yeniliklere açık bir padişahın olması gerektiğini düşünerek Şehzade Selim'i tahta geçirmek planları kuruyordu. Bu durum, Cezayirli Hasan Paşa tarafından Sultan I. Abdülhamid'e bildirilmiş ve sadrazam derhal görevinden alınarak idam edilmiştir. Bundan sonra, I. Abdülhamid zaten yakın olduğu Hasan Paşa ile daha da sıkı bir ilişki kurmuştur. Bu olay, Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın Osmanlı bürokrasisinde tecrübesi olmadığı halde hızla yükselmesinde önemli bir noktaydı. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 2. Kısım, s. 432- 436.

¹⁵⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 1. Kısım, s. 500.

¹⁵⁹ Halil Hamid Paşa'nın sadaretinde, sınır bölgelerindeki kaleler güçlendirilmiş ve yeniçeri ocağında usülsüz maaş alan, askerlikle alakası olmayan kimseler tasfiye edilmiştir. Böylelikle hazinenin giderleri azaltılmaya çalışılmıştır. Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2628.

¹⁶⁰ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2634.

¹⁶¹ Mustafa Nuri Paşa, *Netâyic 'ül-Vukuât*, Cilt: IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992, s. 17-18.

¹⁶² BOA, *CHR.*, 136-6759 (H. 10.11.1201).

¹⁶³ Bayram, "Enverî Târîhi: Üçüncü Cild", s. 270-271 ; Kuzucu, "1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı", s. 75, *naklen*; Zaimzade Mehmet Sadık, *Vak-i Hamidiye*, Basiret Matbaası, İstanbul, 1289, s.30-32 ; Gouffier, *La France en Orient Sous Louis XVI*, s.191.

öne sürülen şartları mutlaka II. Katerina ile görüşmesi gerektiğini ifade etmiştir. Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın Rus elçisiyle bizzat yapmış olduğu üç görüşmenin de sonuçsuz kalması üzerine; 2 Zilkade 1201/ 16 Ağustos 1787 Perşembe günü Rus Elçisi Bulgakov, başta baş tercümanı Pizani olmak üzere yanındaki heyeti ile birlikte Yedikule'ye kapatılmıştır.¹⁶⁴ Ayrıca, Asitâne-i aliyyede bulunan 20 Rus gemisi Tersane-i âmireye bağlanarak esir alınmıştır.¹⁶⁵ Rus elçisinin tutsak edilmesi Fransa ve Avusturya elçileri tarafından şiddetle kınansa da elçinin serbest bırakılmasına dair talepleri Sadrazam Koca Yusuf Paşa tarafından kabul edilmemiştir.¹⁶⁶

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile büyük ölçüde sağlanmaya çalışılan fakat Rus tacizleriyle sekteye uğrayıp 1779 Aynalıkavak Tenkihnamesi ile yeniden düzenlenen barış ortamı, 1783 yılında Rusya'nın Kırım'ın işgalini bir senet ile Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmesi neticesinde daha fazla sürdürülemedi. II. Katerina, sadece Osmanlı Devleti'nden toprak koparmamış, Osmanlı Devleti'ne bağlı Eflak ve Boğdan'daki iç meselelere dahil olarak karışıklık çıkarmaya çalışmıştır. Ayrıca, 1774 barışı ile elde ettiği konsolosluk hakkını kullanarak, Osmanlı topraklarında, devlet aleyhinde çıkan ayaklanmaların öncüsü ve düzenleyicisi olmuştur. Sonuç olarak; Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Osmanlı Devleti toprakları üzerinde yayılcı siyasetini hayata geçiren Rus işgallerine daha fazla sessiz kalınmayacağı konusunda kararlılık göstererek, 10 Zilkade 1201/ 24 Ağustos 1787 tarihinde Sultan I. Abdülhamid'in de onayını almış ve yaklaşık 5 yıl sürecek olan 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşını resmen başlatmıştır. Böylece II. Katerina, Avrupalı devletlerin değişen dengeler itibariyle¹⁶⁷ kendi meselelerine odaklanmasını fırsat bilerek Osmanlı Devleti'ni savaşa sürüklemeyi başarmıştır. Zira, söz konusu savaşın başlaması için çariçe gereken sebepleri fazlasıyla Osmanlı Devleti'ne sunmuştu.¹⁶⁸

¹⁶⁴ BOA, *CHR.*, 14-687 (H. 08.11.1201). Ayrıca Rus elçisinin yevmiyesi de göz ardı edilmemiştir. Bk. BOA, *CHR.*, 14-7448 (H. 10.11.1201).

¹⁶⁵ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 215.

¹⁶⁶ Kuzucu, "1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı", s. 75.

¹⁶⁷ 18. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen Yedi Yıl Savaşları ve akabinde Amerika'daki bağımsızlık mücadeleleri İngiliz ekonomisinde ağır bir darbe bıraktı. Amerikan Bağımsızlık Savaşında, İngiltere'ye karşı kolonilerin finansörlüğünü yapan Fransa'nın durumu da pek farklı değildi. 18. yüzyılın son çeyreğine girerken, Prusya ise Büyük Frederik'in vefatıyla karanlık günlerini selamlamıştır. Özetle; Avrupa'da değişen dengeler sebebiyle ekonomileri kötü durumda olan Avrupalı Devletler, kendi iç işleriyle meşgullerdi. Ahmet Melih Aşan, "İngiltere 1648-1763", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2012, s. 87-89.

¹⁶⁸ Kuzucu, "1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı", s. 76.

Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş ilan ettiğinde, sefer mevsimine yaklaşık 7 ay vardı. Bu durum, hazırlıklarının tamamlaması açısından Rusya'nın lehine işlemiştir. Burada, savaş kararını acele ve vaktinden önce alan Yusuf Paşa eleştirilerin odağında bulunmaktadır. Yusuf Paşa'nın daha önce tecrübesinin bulunmaması bu hatayı yapmasındaki en büyük etkenlerden biridir. Kaptan-ı derya Cezayirli Hasan Paşa Rusya'ya harp ilân edildiğinde Mısır'da Memlûk Beyleri tarafından çıkarılan isyanları bastırmakla meşguldü. Haber kendisine ulaştığında, Mısır'dan İstanbul'a dönmüştür. İngiltere ve Prusya elçilerinin savaşı tetikler nitelikteki açıklamalarını somut adımlardan uzak bulan Kaptan-ı derya Cezayirli Hasan Paşa, Rusya'ya harp ilan edilmesine sıcak bakmıyordu.¹⁶⁹ İstanbul'a vardığında Yusuf Paşa ile görüşüp alınan kararın vakitsiz olduğu konusunda eski kethüdasını eleştirmiştir.¹⁷⁰

2.5. Koca Yusuf Paşa'nın Serdarlığı ve 14 Ağustos 1787 Sonrasındaki Gelişmeler

Sadrazam Koca Yusuf Paşa, 14 Ağustos 1787'de yapılan divan toplantısında savaş kararı üzerinde şiddetle durmaktaydı.¹⁷¹ 2 Zilkade 1201/ 16 Ağustos 1787'de Rusya'ya harp ilân edildiğinde sefer mevsimi kaçırılmış, sonbahar yaklaşmıştı.¹⁷² Bilindiği gibi, Osmanlı ordusu ilkbaharda sefere çıkmaktadır. Bu sebeple; Sadrazam Koca Yusuf Paşa, sefer kararını alırken aceleci davrandığı ve Rusya'ya savaşa hazırlık aşamasında zaman kazandırıldığı gerekçesiyle eleştirilerin hedefinde yer almaktadır.¹⁷³ Savaş kararının alınmasının ardından aceleyle hazırlıklara başlandı.

Sadrazam Koca Yusuf Paşa, ordunun başında serdar-ı ekrem sıfatıyla sefere katılacağı için¹⁷⁴, İstanbul'da yerine kimin bakacağı konusu gündeme gelmiştir. Sadaret kaymakamlığı görevine Sultan I. Abdülhamid, Hacı Mustafa Paşa'yı uygun görürken Yusuf Paşa bu göreve Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'yı tayin etmek istiyordu. Neticede Serdar-ı ekrem Yusuf Paşa'nın istediği olmuştur.¹⁷⁵

1787 yılının ağustos ayında Mirimiran Cerrâhzâde Ahmed Paşa birkaç bin asker ile Üsküdar'a gelmiş, önce Beşiktaş'a sonra Kağıthane'ye gelerek burada

¹⁶⁹ Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev. Mehmet Harmanlı, Cilt: 2, E Yayınları, İstanbul, 1982, s. 349.

¹⁷⁰ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2635 ; Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, s. 350.

¹⁷¹ Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, s. 349.

¹⁷² Aysel Yıldız, "Osmanlı Tarihinde Bir Ordu Boykotu: Maçin Bozgunu (1791) Akabinde Yaşanan Tartışmalar" *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* (Aralık 2016), No: 2, s. 125.

¹⁷³ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2635.

¹⁷⁴ BOA, *CHR.*, 136-6759 (H.10.11.1201).

¹⁷⁵ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2638.

askerleriyle bir kaç gün dinlenmiştir. Sadrazam Yusuf Paşa tarafından Cerrâhzâde Ahmed Paşa'ya elmas hançer hediye edilmiştir. Yusuf Paşa, hançeri kendi eliyle Paşa'nın beline sokmuştur. Merasimin ardından Paşa, iki bin beş yüz kişilik kuvveti ile birlikte görevlendirildiği İsmail'e doğru yola çıkmıştır.¹⁷⁶

5 Zilkade 1201/ 19 Ağustos 1787 tarihinde, pazar günü Canikli Elhâc Ali Paşazâde Mikdâd Ahmed Paşa üç bin kişilik askeriyle İstanbul'a geldi.¹⁷⁷ Kapı kethüdası Küçük İbrahim Efendi'nin yalısında dinlenen Paşa, ertesi gün Sadrazam Koca Yusuf Paşa ile görüştü ve sadrazam tarafından kendisine samur kürk hediye edildi. Ahmed Paşa ve birliği, sultanın da izlediği Kağıthane'de alay yürüyüşünü yapıp, ardından görevlendirildikleri Bender'e gitmek üzere yola çıktılar.¹⁷⁸

5 Zilkade 1201/ 19 Ağustos 1787 tarihinde Feth Ali Tipu'nun elçisi ve beraberindeki görevli heyet akşamüstü İstanbul'a varmıştı. Üsküdar'da konağa yerleştirilen Hint elçisi, Alay Köşkü'nden Sultan I.Abdülhamid'in izlediği resmi tören geçitinin ardından etrafta bulunan halka bahşişler verdi. 10 Muharrem 1202/ 22 Ekim 1787 Pazartesi günü Sadrazam Yusuf Paşa, Hint elçisi için Sadabad Köşkü'nde bir ziyafet düzenledi.¹⁷⁹

17 Zilkade 1201/ 31 Ağustos 1787'de Ukrayna Kazaklarından bir grup Potkalı Kazakları İstanbul'a geldiler ve Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını bildirdiler.¹⁸⁰

27 Zilkade 1201/ 10 Eylül 1787 tarihinde İstanbul'a gelen Şahbaz Giray, Sadrazam Yusuf Paşa'nın kayığı ile Aynalıkavak Sarayı'na gelmiş ve burada Sultan'ın huzuruna kabul edilmiştir. Padişahın huzurunda Yusuf Paşa'ya, Müftizâde Ahmed

¹⁷⁶ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 216-217 ; Bayram, “Enverî Târîhi: Üçüncü Cild”, s. 293.

¹⁷⁷ Enverî Târîhi'nde bu sayı iki bin beş yüz olarak aktarılmaktadır. Bayram, “Enverî Târîhi: Üçüncü Cild”, s. 293.

¹⁷⁸ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 217.

¹⁷⁹ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 221-222.

¹⁸⁰ 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar Zaporog Kazakları olarak da bilinen Potkalı Kazaklar, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşının ardından Rus saldırılarına maruz kalmışlardır. Buldukları toprakların Ruslar tarafından tümüyle işgal edilmesinin ardından Potkalı Kazaklar, Osmanlı Devleti'ne sığınma talebinde bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti, 1778 yılının mayıs ayına kadar bin beş yüz Potkalı Kazak'ı Özi Nehri'nin Osmanlı tarafında bulunan kenarına yerleştirmiştir. Burada geçimlerini geleneklerini bozmadan balıkçılık ile sürdüren Potkalı Kazaklardan 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda istifade edildi. Nitekim, 9 Kasım 1788 tarihinde, 9 Potkalı Kazak tarafından, 25 kişilik Rus esirler İstanbul'a getirildi. Bu esirler arasında, general ve binbaşı gibi yüksek rütbeli askerler bulunmaktaydı. *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 219, 320 ; Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s.387-388 ; Alper Başer, “Osmanlı Devleti'ne Sığınan Potkalı Kazaklarının İşkânlarına ve Faaliyetlerine Dair Gözlemler (1775-1826)”, *Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu: Kazak Dönemi (1500-1800) Bildiriler*, Ed. Volodimir Melnik vd., Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2015, s. 535-554.

Efendi'ye ve Şahbaz Giray'a kürk giydirilerek Şahbaz Giray, Kuban seraskerliğine tayin edilmiştir.¹⁸¹

1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde yeniçerilerden Trabzonlu Kömürcüoğlu Mehmed Reis ve beraberindeki 10 adamı, ticaret yapmak için açıldıkları Karadeniz'de Rus gemileri tarafından esir alındı. Esirleri Özi'ye götüren Rus gemisinin çıkan fırtınada direkleri kırılınca gemi kaptanı, Kömürcüoğlu Mehmed Reis'e en yakın nereye çıkabileceklerini sormuştur. Mehmed Reis ise herhangi bir kıyıya yaklaşıldığında askerler tarafından öldürüleceklerini ve en güvenli yolun İstanbul'a gitmek olduğunu tavsiye etmiştir. Kalyon İstanbul'a vardığında Osmanlı askerleri tarafından top atışlarıyla karşılanmıştır. Askerler tarafından Mehmed Reis ve geminin İngiliz kaptanı Sadrazam Kapısı'na götürülmüştür. Bu esnada Sadrazam Koca Yusuf Paşa ve şeyhülislam, Kağıthane'de Sultan I. Abdülhamid'in huzurundaydılar. Bu sebeple, Sadrazam Kethüdası Hasan Efendi'nin yanına götürüldüler ve 14 Zilhicce 1201/ 27 Eylül 1787 tarihli fermana göre Rus kalyonu 496 askeriyle birlikte esir alındı.¹⁸²

Sefer için 81 orta görevlendirilmiş olup; 14 Zilhicce'de iki gün arayla Yaş ve Bükreş'e beşer orta tayin edilerek yola koyulmuşlardır.¹⁸³ Toplamda on orta yolca çıkmıştır. Yapılan törenler sırasında Sadrazam Yusuf Paşa tarafından askerlere ve orduda hizmette bulunan diğer görevlilere bahşişler dağıtılmıştır.¹⁸⁴ 24 Muharrem 1202'de, yeniçeri ocağından 5, cephaneden 2, topçulardan 2 ve arabacıardan 1 orta görevlendirilerek Vidin'e doğru yola çıkmışlardır.¹⁸⁵

23 Zilhicce'de sefere katılacak olan önemli devlet adamları tespit edilerek onlara kürk ve değerli eşyalar hediye edildi. Ayrıca, yeni görevlendirmeler yapıldı.¹⁸⁶ 29 Zilhicce 1201/ 12 Ekim 1787 tarihinde, İstanbul ve Üsküdar'dan 500'er deli asker¹⁸⁷ on bayrak altında toplanıp ulufeleri ve bahşişleri dağıtılarak sefer için

¹⁸¹ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 220.

¹⁸² *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 223-224.

¹⁸³ Her bir ortada bin asker bulunmaktaydı ve ellerine yedişer akçe ile ikişer pay ulûfe verilmiştir. *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 224.

¹⁸⁴ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 225.

¹⁸⁵ Sefere giden askerlerin her birine Sadrazam Yusuf Paşa tarafından bir altın, her ortaya ise bir kese akça verilmiştir. *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 236.

¹⁸⁶ Sefere katılacak paşalar İstanbul'dan ayrılacakları için yerlerine vekaleten görev yapacak kişiler tayin edildi. Söz konusu tayinler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 225-227.

¹⁸⁷ Osmanlı Devleti'nde bir askeri zümreye verilen isimdir. Deliler, bayrak adı verilen ocaklara ayrılırlar ve birkaç ocağın sorumluluğu bir delibaşa aittir. Osmanlı ordusunun öncü kuvveti ve sadrazamın

görevlendirilmiştir.¹⁸⁸ Mikdad Ahmed Paşa'nın himayesinde olan bir grup asker, ulufelerinin verilmediği gerekçesiyle, görevlendirildikleri yerlere gitmeyip geri dönmüşler. Sadrazam Yusuf Paşa'ya durum haber verilince Paşa, bu askerlerin başına Üsküdar'dan bir delibaşı tayin etmiş ve böylece askerler, önderleri eşliğinde Edirne'de Yeğen Mehmed Paşa'ya gönderilmiştir.¹⁸⁹

10 Muharrem 1202'de Hint elçisi için Sadabâd Köşkü'nde bir şölen düzenlenir. Elçi, konakladığı yerden kayıkla Karaağaç Sarayı'na getirilir. Burada kendisini, Sadrazam Yusuf Paşa ve Şeyhülislam Müftüzade Ahmed Efendi karşıladı. Karaağaç'tan Sadabâd'a geçildi ve ziyafet burada başladı. Askerlerin talimleri ve çeşitli gösteriler yapıldı. Sultan I. Abdülhamid ise kılık değiştirerek gösterileri seyretmiştir.¹⁹⁰ Sultan I. Abdülhamid, Hint elçisinin memnun edilmesine ve güzel konaklaması ile bizzat ilgilenerek, sadrazam Yusuf Paşa'ya rikâbdârı ile hatt-ı hümayun yollayarak elçiye “*Davudî zırh, mızrak ve samur kırk*” hediye edilmesini emretmiştir.¹⁹¹

Osmanlı donanmasından bir filo Kılıburnu kalesinin önünde çatıştı ve burada birkaç bin asker hayatını kaybetti. Filo komutanı Cezayirli Hasan Bey¹⁹² yaralıları alıp olay yerinden kaçmıştı. İstanbul'a geldikten sonra olay araştırılmış ve söz konusu yenilgide Cezayirli Hasan Bey'in suçlu olduğu kanaatine varılmıştır. Hasan Bey, önce azledilmiş daha sonra idam edilmiştir.¹⁹³ Bu olaydan sonra Hasan Bey'in affını talep eden Şeyhülislam görevinden alınarak kendisine tahsis edilen yerde yaşamasına müsaade edilmiştir.¹⁹⁴

Sadrazam Yusuf Paşa Kılıburnu'da yaralanan yeniçeriler ile bizzat ilgilenmiş olup tedavileri için buldukları yalıya cerrahlar göndermiştir. Yaralı askerleri ziyaret

koruyucusu deliler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Abdülkadir Özcan, “Deli”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 9, İstanbul, 1994, s.132-134.

¹⁸⁸ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 229-230.

¹⁸⁹ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 231-232.

¹⁹⁰ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 38, 232-233. Bayram, Enverî Târîhi: Üçüncü Cild s. 323-324.

¹⁹¹ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 233.

¹⁹² 1787'de donanmaya giren Cezayirli Hasan Bey, Cezayirli Hasan Paşa ile karıştırılmamalıdır. Cezayirli Hasan Bey, mühendishanede görev alan ilk hocalardan biriydi. Azlinin sebebi yaralı askerlerin vermiş olduğu beyandan kaynaklanmaktadır. Zira Sadrazam Yusuf Paşa, İshak Ağa Yalısı'nda yatan yaralı askerleri ziyaret ettiğinde askerler, Cezayirli Hasan Bey'in gereken yardımı göndermediğinden bahsetmişlerdir. *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 238.

¹⁹³ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 237-238.

¹⁹⁴ Safer 1202, *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 239.

eden Yusuf Paşa, askerlere bahşiş ve ulufelerini dağıtmış ve hatta beslenmeleriyle yakından ilgilenmiştir.¹⁹⁵

Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Mısır'da İbrahim ve Murad beylerin isyanını 6 Recep 1200 / 5 Mayıs 1786 tarihinde bastırdıktan sonra donanma-i hümayun ile birlikte İstanbul'a dönmüştür. 6 Safer 1202 / 17 Kasım 1787 tarihinde İstanbul'a ulaşan Kaptan-ı derya Cezayirli Hasan Paşa'yı Sadrazam Koca Yusuf Paşa Paşakapısı'nda karşılamıştır. ¹⁹⁶ Aynı gün, Paşa'ya Karadeniz seraskerliği için samur kürk hediye edilmiştir.

15 Safer 1202/ 26 Kasım 1787 tarihinde, daha önce Kahire ve Medine kadılığı yapmış olan Elhâc Abdullâh Molla Efendi, Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa tarafından samur kürk giydirilerek ordu kadılığına atanmıştır.¹⁹⁷

18 Rebiülevvel 1202/ 28 Aralık 1787 günü Sadrazam Koca Yusuf Paşa, sabah namazını Bayezid Camii'nde kılmış ardından Atmeydanı'na geçip buradaki yeniçerilere çuka ve bahşiş vermiştir. Kumkapı'dan kayıkla Kadıköy'e geçmiş, buradan beygirle Üsküdar'a gelmiştir. Üsküdar'da camide, tebaadan birileriyle konuşarak hal hatır sormuştur. Edirneli Ahmed ve beraberindeki kimseleri Paşakapısı'na çağırarak burada kürk, kavuk ve benzeri hediyeler dağıtmıştır.¹⁹⁸

Sadrazam Yusuf Paşa'nın kararıyla, sancağ-ı şerifte dua etmesi için; ulumâdan on kişi belirlenmiş ve bu kimselere reis olarak Nakşîbendî şeyhlerinden Beşikçizâde Şeyh Süleyman Efendi tayin edilmiştir.¹⁹⁹ Ayrıca orduda vaaz verecek ve askerlere gazanın önemini anlatacak hocaların seçimi de Yusuf Paşa ve Şeyhülislam Mehmed Mekki Efendi tarafından yapılmıştır.²⁰⁰

Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş ilân ettikten sonra, daha önceden küçük çaplı olarak başlatılan sefer hazırlıklarını süratle devam ettirmiştir. 26 Cemaziyelevvel 1202/4 Mart 1788 Salı günü, Sadrazam ve Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa, Şeyhülislam Kâmil Efendi ile birlikte Tersane-i âmireyi ziyaret edip yapılan hazırlıkları teftiş etti. Koca Yusuf Paşa'nın 11 adet kalyon, 30 adet şalopenin Dolmabahçe önüne demir atmasını teftişi sırasında Bosna'dan gelen Bosna Valisi

¹⁹⁵ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 240.

¹⁹⁶ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 241-242.

¹⁹⁷ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 243.

¹⁹⁸ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 247-248.

¹⁹⁹ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 252.

²⁰⁰ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 252-253.

Kapudan İbrahim Paşazâde Ebubekir Paşa'nın ulakları sadrazama haber getirmişlerdi. Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın huzuruna çıkan tatarlar, Avusturya İmparatoru II. Josef tarafından Bosna'ya akdin bozulduğuna dair haber gönderilmesinden bir gün sonra, 10 Cemaziyelevvel 1202/ 17 Şubat 1788 Pazar günü, kırk bin kişilik Avusturya ordusunun Bosna ve çevresine birkaç yerden saldırdığını ve bu saldırıların Nemçeli Generalin öldürülmesi ile geri püskürtüldüğünün haberini vermiştir.

Savaş için hazırlıklara başlayan Osmanlı Devleti'nin mali durumu savaş yükünü karşılayabilecek kadar iyi değildi. Üstelik savaşın iki cephe olması mali durumu daha da çıkmaza sürüklemekteydi.²⁰¹ Rusya ile yapılan 1768-1774 Savaşı'nın doğurduğu mali bunalımlar, Osmanlı Devleti'ni çözümü esham uygulamasında aramaya itmiştir. Nitekim, 1787-1792 Savaşı'nın bütçesi için yapılan toplantılarda daha önce iç borçlanma yolu tüketildiği için, dış borçlanma konusu gündeme gelmiştir. Defterdar Emîni Hasan Efendi masrafların daha fazla kısıtlanamayacağını ve borçlanmaya gidilmesinin artık bir zorunluluk olduğunu belirterek; Fransa, Hollanda ve İspanya'dan borç alınabileceği fikrini gündeme getirirken, Süleyman Feyzi Efendi ise söz konusu borcun müslüman bir devletten alınabileceğini savunmuştur. Hacı Selim Ağa ise dış borçlanma fikrine sıcak bakmayarak; devletin, varlıklı devlet ricaline borçlanarak savaşın finanse edilmesini önermiştir.²⁰²

Osmanlı Devleti, öncelikli olarak borç alabileceği müslüman devletlere yöneldi. Bunun için Fas Hâkimi Mevlây Muhammed ile Osmanlı Devleti arasında bir dizi görüşmeler yapıldı ancak istenilen sonuca varılamadı. Borç almak için Avrupalı devletler ile görüşüldüğünde, İspanya söz konusu savaşta taraf olmamak için Osmanlı Devleti'nin talebini geri çevirmiş; Hollanda ile yapılan altı aylık görüşmeler de sonuçsuz kalmıştır.²⁰³ Mali bunalıma çözüm bulmak ve savaşın finanse edebilmek için halkın elinde bulunan altın ve gümüşün (belirlenen değer üzerinden) devlete verilmesi hakkında bir fetva çıkarılmıştır.²⁰⁴

Savaş hazırlıklarının devam ettiği sırada gerekli olan hazırlıkların tamamlanması için yeterli meblağa ulaşamıyordu. I. Abdülhamid kendi hazinesini sefer için tahsis etmişti. Sultan I. Abdülhamid yalnız kendi hazinesini değil, kızlarının

²⁰¹ Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, s. 112.

²⁰² Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, s. 89-90.

²⁰³ Kuzucu, *1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı*, s. 86.

²⁰⁴ BOA, *Hatt-ı Hümayun (HAT)*., 20-955-D (H. 29.12.1203).

cebelülerini de sefer için tahsis etmiştir.²⁰⁵ Fakat tahsis edilen tutar savaşın finansmanını karşılamak için yetersizdi. Bunun üzerine; Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa I. Abdülhamid'e, Cezayirli Hasan Paşa'nın ticaret ile katladığı servetinden geri iade etmek kaydıyla borç alınabileceğini ve Kaptan Paşa'nın istenilen meblağı memnuniyetle vereceğini ifade etmiştir.²⁰⁶ Sultan I. Abdülhamid, Cezayirli Hasan Paşa'yı çağırarak on iki bin kese yi savaş masraflarını karşılamak için istemiştir. Kaptan-ı derya Gazi Hasan Paşa kendisinden istenilen meblağı tereddüt etmeden kabul etmiş ve aynı gün altın olarak göndermiştir.²⁰⁷

2.6. Avusturya İmparatorluğu'nun Osmanlı Devleti'ne Savaş İlânı

Avusturya İmparatoru II. Josef ile Rus İmparatoriçesi II. Katerina, Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşmak amacıyla ittifak kurmuşlardı. Söz konusu gayelerini gerçekleştirmek için birtakım görüşmelerde bulunmuşlardır. Bu görüşmelerin en sonuncusu 1787 yılında Kerson'da yapılan görüşmelerdi. Adeta gövde gösterisinin yapıldığı bu görüşmeleri takiben Osmanlılar tarafından Rusya'ya karşı savaş ilân edilmişti.

Rusya ve Avusturya'nın yapmış olduğu görüşmelerden Osmanlı istihbaratı haberdardı.²⁰⁸ 1787 yılının son aylarında Avusturya'nın Osmanlı sınırına asker çıkarması, savaşa Rusya'nın yanında katılacağına dair mevcut kuşkuları arttırmıştır.²⁰⁹ Bu dönemde, Avusturya'nın Belgrad'a yaptığı tacizler dolayısıyla Koca Yusuf Paşa'ya Avusturya'ya karşı savaş açılıp açılmayacağı sorulduğunda Yusuf Paşa'nın görüşü; şimdilik Avusturya'ya savaş açılmaması, gerektiği takdirde Belgrad'ın önünde bulunan Osmanlı askerlerinin Avusturya'ya karşı tedbir alabileceği şeklinde olmuştur.²¹⁰

Rusya'ya savaş ilânından sonra yapılan hazırlıklar devam ederken, 2 Cemaziyevvel 1202/9 Şubat 1788 günü, sefer için düzenlenen tuğların dikilmesi

²⁰⁵ BOA, *HAT.*, 20-981(H. 29. 12. 1203).

²⁰⁶ Daha önce Paşa'nın hazinesinin kethüdalığını yapan Yusuf Paşa söz konusu servet hakkında yakından bilgi sahibiydi. Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2635.

²⁰⁷ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2636.

²⁰⁸ BOA, *HAT.*, 1441-59208 (H. 29.12.1201).

²⁰⁹ Zülfiye Koçak, "1787-1792 Osmanlı Rus Savaşında Değişen Dengeler Ve Yaş Antlaşması", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXII / 2, 2017, s. 462.

²¹⁰ BOA, *TSMA.e.*, 803/60 (H. 29.12.1200).

merasiminde devlet erkani²¹¹ Sadrazam Kapısı'nda bir araya gelmişlerdi. Sadrazam Koca Yusuf Paşa merasimdeyken, Avusturya Elçisi Herbert Ratkal Bab-ı Âli'ye bir nota ileterek, Rusya'nın yanında savaşa gireceklerini bildirmiştir.²¹² 5 Cemaziyelevvel 1202/ 12 Şubat 1788 tarihinde Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Avusturya Elçisi Herbert Ratkal'ı Sadrazam Kapı'sına getirtmiş ve “*Bu harekât nedir?*” diye sormuştur. Elçi cevaben kralının seferi olduğunu söyledikten sonra Sadrazam Koca Yusuf Paşa “*Üç güne değin kendine mehil ve kendü ve cümle bâzergânlar üç günden sonra bulunur ise emvâl ve eşyâleri mîrîye ahz ve kendüleri vaz'-ı kürek olurlar.*” diyerek elçiyi kovmuştur.²¹³ Böylece, Belgrad başta olmak üzere Osmanlı Devleti'nden toprak kopartmak ümidiyle Avusturya, Rusya'nın müttefiki olarak Osmanlı-Rus Savaşı'na dahil olmuştur.²¹⁴ Avusturya'nın beklenmedik bir şekilde aniden savaşa dahil olması devlet ricali tarafından şaşkınlıkla karşılandı. Savaşın ilânından sorumlu tutulan Sadrazam Koca Yusuf Paşa, derin bir üzüntüye kapılmıştı. Çünkü savaşın iki cephede gerçekleşmesi, ordunun gücünün bölünmesi anlamına geliyordu.

Sultan I. Abdülhamid, Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın hangi cephede görev alacağına dair alınacak kararı Şahin Ali Paşa ve Yusuf Paşa'ya bırakmıştır.²¹⁵ Yapılan divan toplantılarında Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın hangi cephede görev alacağı konusunda fikir birliğine varılamayınca bu konunun Edirne'ye varıldıktan sonra çözüme kavuşturulmasına karar verilmiştir.²¹⁶ Rusya'ya savaş açılması konusunda Sadrazam Yusuf Paşa ile aynı fikirde olan ve hatta savaş kararı için fetva veren Müftü-zâde Ahmed Efendi Avusturya'nın savaş ilanı haberinden sonra sorumlu tutulacağı düşüncesiyle endişelenerek görevinden azledilmek istedi ve yerine Mekki Efendi tayin edildi.²¹⁷

12 Cemaziyelevvel 1202/ 19 Şubat 1788 Salı günü Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Bâbüali'de mevacib dağıtırken, Belgrad Valisi Abdi Paşa'nın adamları sadrazamın

²¹¹ Şeyhülislam Mehmed Mekki Efendi, Rumeli Kadıaskeri Esseyyid Yahyâ Tefvîk Efendi, Anadolu Kazaskeri Esseyyid Mehmed Kâmil Efendi, Ordu Kadısı Abdullâh Molla Efendi, Ordu Şeyhi Kırımî Halil Hamid Efendi... Bk. *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 256-257.

²¹² *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 256-257 ; Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, s. 91 ; Kuzucu, “1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı”, s. 79.

²¹³ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 257.

²¹⁴ Şahin, “Kaynarca'dan (1774) Paris Barışı'na (1856) Kadar Şark Meselesi”, s. 533.

²¹⁵ BOA, *HAT*, 23/1138 (H. 06.07.1202).

²¹⁶ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2637 ; Aysel Yıldız, “Osmanlı Tarihinde Bir Ordu Boykotu: Maçın Bozgunu (1791) Akabinde Yaşanan Tartışmalar” *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* (Aralık 2016), No: 2, s. 126.

²¹⁷ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2637-2638.

huzuruna çıkıp, birkaç Avusturya generalinin kellelerini ve Belgrad'dan bazı haberleri getirmişlerdir.²¹⁸ Tatarların getirdiği habere göre; kırk bin kişilik Avusturya kuvveti, Avusturya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilân ettiği gün, Belgrad Kalesi ve civarına saldırmıştır.²¹⁹ Bu kuvvetin yaklaşık otuz bini Osmanlı kuvvetleri tarafından etkisiz hale getirilmiştir. Abdi Paşa'nın adamları, bölgedeki reayanın da Avusturya ile işbirliği yaptığını ve bu hain kişilerin Paşa'nın emriyle katledildiğini de söylemiştir²²⁰

Herbert Ratkal'in notayı gönderdiği gün, Avusturya ordusu Sırbistan ve Bosna hattında taarruza başlamıştır. Bu ortamı kendi lehine çevirmek için harekete geçen İsveç Kralı, III. Gustave de Cenubi, Rusya'ya bir ultiatom vererek Finlandiya'nın İsveç'e verilmesini istemiş ve buna ek olarak Osmanlı - Rus Savaşı'nda kendisinin hakem tayin edilmesini istemiştir.²²¹ III. Gustave de Cenubi, Rusya'dan bir cevap gelmeden saldırıları başlatmıştır.²²²

2.7. Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa'nın Sefere Çıkması

Serdar-ı ekrem Yusuf Paşa, Şeyhülislâm Efendi, Kaptan-ı Derya Hasan Paşa, Yeniçeri Ağası Sâbık Hasan Paşa, Defterdâr Efendi, Reisülküttab Efendi, Defter Emini'nin katılmış olduğu divanda sadrazamın hangi cephede görev alacağına karar verilememiştir. Konu, ordunun Edirne'ye vardıktan sonra yapılacak olan toplantıda karara bağlanmak üzere ertelenmiştir.²²³

İlkbaharın yaklaşmasıyla birlikte sefere çıkmak üzere ordu Davud Paşa Sahrası'nda toplanmıştı.²²⁴ 9 Cemaziyelahir 1202/ 17 Mart 1788 tarihinde sabaha karşı Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa beraberindeki devlet adamlarıyla birlikte Sultan I. Abdülhamid'in huzuruna çıktı ve Hırka-i şerif odasında Sancak-ı şerifi teslim aldı.

²¹⁸ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 258.

²¹⁹ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, s. 92.

²²⁰ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 258.

²²¹ Rusya, Osmanlı Devleti'nin savaş hazırlığı içinde olduğu duyularını aldığı sırada, tedbir amaçlı, olası bir Osmanlı-Rus Savaşı'nda iki ateş arasında kalmamak için İsveç ile gizli bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmaya göre; söz konusu savaş meydana geldiğinde İsveç tarafsız kalacaktır. Karşılığında ise Rusya, İsveç'e Norveç'in işgal edilmesinde yardımcı olacaktır. Böylece Rusya, Osmanlı Devleti ile savaşırken İsveç'in kendisine arkadan saldırmasını engellemeyi amaçlamıştır. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 1. Kısım, s. 491 ; Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, s. 92 ; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2622.

²²² Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, s. 92.

²²³ Üstüner, "Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi", s. 32.

²²⁴ Sefer alayı hareketine ayrıntılarıyla bakmak için: *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 264- 280.

Sultan, merasim esnasında Serdar-ı ekremi mutlak yetkilerle donatarak işlerine kimsenin karışamayacağını ifade etmiştir.

Ordu, 14 Cemaziyelahir 1202 / 22 Mart 1788 Cumartesi günü Davudpaşa'dan Edirne istikametine doğru hareket etti.²²⁵ Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa'nın acemiliği ve aceleciliği sebebiyle birtakım mühimmat geride bırakılarak yola çıkmıştır.²²⁶ Bu esnada devam eden kuvvetli sağanak yağışlar sebebiyle Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa, pazar günü yola çıkan yeniçerilerin durumları için: “acebâ yeniçeri ocağının halleri neye müncer olmuştur.” deyip maiyeti ile birlikte yeniçerilere yetişmiştir.²²⁷ Sadrazam ve Serdar-ı ekrem Yusuf Paşa, bölgeye vardığında perişan halde bulunan askerlerin moralini düzeltmek için onlara bu savaşta kendisinin de onlarla birlikte olduğunu söyleyerek askerlere nasihatler vermiştir.²²⁸ Daha sonra askerlerin taşan dereden geçebilmesi için maiyeti ile birlikte yardımcı olan Yusuf Paşa'nın piyadeleri teker teker elleriyle sudan geçirmesi askerlere moral vermiştir. Yusuf Paşa'nın Sefaretnâme'sinde bu olayın, askerlerin gönüllerine rahatlık ve aydınlık verdiğinden bahsedilmektedir.²²⁹ Serdar-ı ekrem, karşıya geçirdiği askerlere bahşiş vererek savaş için motivasyonlarını bir üst noktaya taşımıştır.

2.8. 1787-1792 Osmanlı- Rus Savaşında Avusturya Cephesi

1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusya'nın müttefiki olarak yer alan Avusturya'nın politikalarından savaşa bakacak olursak; Avusturya ordusunun bir kolu Belgrad, Vidin ve Orsova tarafından taarruza geçerken, diğer kolu ise Boğdan ve Besarabya'da Osmanlı kuvvetleri tarafından gelebilecek saldırıları önlemek için görev almaktadır.²³⁰ Savaşın seyrine göre Bosna, Eflâk ve Boğdan'ın işgal edilmesi planlanmıştır. Belgrad'a saldıran Avusturya birlikleri, Tuna üzerinden geçiş sağlama konusunda zayıf olduğu için bu girişimleri sonuçsuz kalmıştır.

Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa'nın emri altındaki Osmanlı ordusu Edirne'ye ulaştığında sadrazam tarafından durum tespiti yapılarak I. Abdülhamid'e arz

²²⁵ İsmail Hami Danişmend'e göre ordunun İstanbul'dan ayrılması 17 Cemaziyelahir 1202 / 25 Mart 1788 tarihinde gerçekleşmiştir. Bk. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, s. 92.

²²⁶ BOA, *TSM.A.e.*, 385/3 (H. 06.07.1202); Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 2. Kısım, s. 440. Geride bırakılan mühimmat ve ağırlıklar Bostancıbaşı Ferhad Paşa tarafından temin edilen arabalar ile ordunun arkasından gönderilmiştir. Bk. Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2638.

²²⁷ Üstüner, “Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi”, s. 35.

²²⁸ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2638; Üstüner, “Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi”, s. 35.

²²⁹ Üstüner, “Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi”, s. 35, 116 ve 117 nolu dipnot.

²³⁰ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2638.

edilmiştir.²³¹ 27 Cemaziyelahir 1202/ 4 Nisan 1788 tarihinde Edirne'ye varılınca Bosna Valisi Ağrıbozlu Bekir Paşa'nın mektupları otağa ulaştı. Ağrıbozlu Bekir Paşa; emrindeki askerlerin Sava Nehrini geçerek düşman askerleri ile çatışmaya girdiğini, Bosna-Belgrad yollarında Avusturya'nın kışkırtmalarıyla isyan eden Sırlara müdahale edildiğini haber vermekteydi.²³² Aynı zamanda, dört bin kişiden oluşan Avusturya kuvveti Semendire Kalesi'ne saldırmış ve kale Osmanlı kuvvetleri tarafından savunulmuş, Avusturya'nın saldırıları sonuçsuz kalmıştır.

Savaşın Avusturya cephesi sonradan belli olduğu için Osmanlı ordusunun savaş hazırlığı Rus Cephesine göre planlanmıştı. Bu durumda, Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa'nın emrinde Avusturya cephesine hareket eden Osmanlı kuvvetleri İstanbul'dan gelecek olan mühimmat ve zahireyi beklemek için iki haftadan fazla bir süre Edirne'de konaklamıştır. Bu süre içinde yapılan toplantılarda savaşın Avusturya cephesine ağırlık verilmesinin üzerinde durularak Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa'nın adı geçen cephede bulunması gerektiğine karar verilirken, Sadr-ı esbak Şahin Ali Paşa'nın serasker unvanıyla Rus cephesi tarafına gönderilmesinde fikir birliğine varılmıştır.²³³ 14 Receb 1202/ 20 Nisan 1788 Pazar günü, Edirne'den Sofya'ya gitmek üzere yola çıkan ordu, sırasıyla; Kemal Çayırı, Hürmetli menzili, Uludere menzili, Kayalı menzili ve Papaslı menzili üzerinden geçerek bir haftada Filibe'ye varmıştır.²³⁴ Burada beş gün konaklayan Osmanlı birlikleri, Serdar-ı ekrem Yusuf Paşa'nın liderliğinde Tatar Pazarı, Yeniköy menzili ve Ormanlı menzilini geçip 3 Şaban 1202/ 9 Mayıs 1788'de Sofya'ya varmıştır.²³⁵

Ordu, Sofya'ya vardığında devlet ricali tekrar bir toplantı yapıp, aceleyle Belgrad'a ve Niş'e varmaları gerektiğine karar vermiştir. Ancak, sefer organizasyonunda meydana gelen zahire aksaklığı sebebiyle bir müddet daha Sofya'da kalmaları gerekiyordu.²³⁶ Sofya'da ordunun bekleyişi sırasında, ulaşan haberlere göre; Avusturya gayrimüslim tebaayı kullanarak Pasarofça ve Ahram civarında isyanlar çıkarmış ve yolların güvenliğini etkisiz hale getirmişti. Çetelerin faaliyetlerini durdurmak amacıyla Sofya seraskeri olarak görevlendirilen Süleyman Feyzi Efendi

²³¹ BOA, *TSMA.e.*, 293/7 (H. 09.07.1202).

²³² Belgrad ve Niş arasında bulunan gayrimüslim halk, Osmanlı Devleti'ne karşı isyan ederken Semendire halkı bu isyana katılmamıştır. BOA, *HAT*, 23/1107 (H.30.05.1202).

²³³ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2639 ; Yıldız, "Osmanlı Tarihinde Bir Ordu Boykotu: Maçin Bozgunu" s. 126.

²³⁴ Üstüner, "Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi", s. 37-38.

²³⁵ Üstüner, "Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi", s. 39.

²³⁶ Üstüner, "Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi", s. 35.

söz konusu yollarda asayişini yeniden sağlamıştır.²³⁷ Böylece Belgrad'a yardım gönderilmiş ancak Özi, İsmail ve Hotin'e yardım gönderilememiştir.

Sofya'da yaklaşık elli günlük bekleyiş ordu içinde huzursuzluk yaratmıştır. Bu huzursuzluğu bastırmak ve yatıştırmak için Sadrazam Koca Yusuf Paşa, orduya talimler yaptırmış ve ziyafet vermiştir. Ancak askerler ziyafet sırasında serdar-ı ekremden bahşiş istemişler, bunun üzerine Paşa bulunduğu yerden ayrılmıştır.²³⁸ 22 Ramazan 1202/ 26 Haziran 1788 Perşembe günü, mühimmatın gelmesini daha fazla beklemeden Sofya'dan hareket eden ordu, beş gün içinde Niş kasabasına varmıştır.²³⁹

Niş'e varıldıktan sonra yapılan divan toplantısında, ordunun nereye gideceği üzerinde duruldu. Belgrad tarafına gidilmesi gerekiyordu fakat zahire eksikliği sebebiyle bu fikirden vazgeçildi. Tuna üzerinde yapımı süren köprü inşaatının bitmemesi göz önüne alınarak Feth'ül-islâm'a gidilmesine karar verildi. Ordunun hareketi sırasında gelen haberlere göre istikâmet değiştirilmiş ve Vidin tarafına gidilmesi uygun bulunmuştur.²⁴⁰ 7 Şevval 1202/ 11 Temmuz 1788 Cuma günü Vidin'deki Mevsuman Nehri kıyısında Gaziler Tepesi adı verilen bölgeye gelen askerler 14 gün boyunca burada konakladı.²⁴¹ Burada yeniçeriler ulufelerinin ödenmediği gerekçesiyle Yeniçeri Ağası Kelleci Osman Ağa'yı yaralayarak taşkınlık çıkarttılar. Çerkes Hasan Paşa'nın emrinde bulunan askerler tarafından yeniçerilerin taşkınlıkları kontrol altına alınarak ulufelerinin bir hafta içinde ödeneceğine dair bizzat Paşa tarafından garanti verilmiştir. Olaylar yatıştırıldıktan sonra, Osmanlı ordusundaki bu huzursuz ortamı fitneleyenler tespit edilmiş ve ordudan uzaklaştırılarak Yergöğü Kalesi muhafızlığına gönderilmişlerdir.²⁴²

Ordu içindeki karışıklıklar giderildikten sonra yapılan divanda, Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa'nın öncü kuvvetlerle birlikte Tuna Nehri'ni geçerek sıcak bölgede bulunmasının riskleri tartışıldı. Avusturya ordusuyla girilen çatışmada, olası bir

²³⁷ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2640.

²³⁸ Yıldız, "Osmanlı Tarihinde Bir Ordu Boykotu: Maçın Bozgunu" s. 126-127.

²³⁹ Üstüner, "Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi", s. 41. Osmanlı ordusunun Niş'e varmak üzere Sofya'dan hareket ettiği tarih *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nde 23 Ramazan/ 27 Haziran olarak verilmektedir. Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2640.

²⁴⁰ Yıldız, "Osmanlı Tarihinde Bir Ordu Boykotu: Maçın Bozgunu" s. 127. Feth'ül-islâm'ın yolları Osmanlı ordusunun geçebileceği vaziyette bulunmadığından ve Feth'ül-islâm'da yaşanan zahire kıtlığı sebebiyle ordunun Vidin'e gitmesine karar verildi. Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2640.

²⁴¹ Üstüner, "Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi", s. 43-44.

²⁴² Ocak ağalarının da ifadeleri alınarak 31. bölüğün taşkınlık çıkardığı tespit edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Bayram, "Enverî Târîhi: Üçüncü Cild", s. 429 ; Üstüner, "Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi", s. 46, Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2640-2641.

yenilgide Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa'nın hayatını kaybetmesi, ordunun geleceğini büyük bir riske atmak ve savaştan mağlubiyetle ayrılmak demektir. Sedar-ı ekrem Yusuf Paşa'nın "*Ben heman Cenâb-ı Hakk'ın avn-i inâyetine i'timâden kendü enderûn ağalarım ile ma'a neferât-ı delil başı ve etbâ'ı sâiremi istishâb ve yarınki gün a'dâ-yı din üzerine gitmek niyet-i hâlisasıyla Fethü'l-islâm canibine zehâb ederim. Sizler dahi ordû-yı hümayun ile verâmdan hareket ve iki gün zarfında Feth'l-islâm'a vusûle şitâb ve müsâre'at edin.*" sözleri toplantıya son noktayı koymuştur.²⁴³ Böylece devlet ricali Yusuf Paşa'nın Vidin'de güvende kalmasına karar verirken, Cenaze Hasan Paşa'nın başbuğ unvanıyla Osmanlı kuvvetlerinin başında Fethü'l-islâm'a doğru devam etmesini uygun gördü.²⁴⁴ Serasker Cenaze Hasan Paşa, komutasındaki yaklaşık sekiz bin piyade ve süvâri ile Feth'ül-islâm'a doğru yola çıktı.

Feth'ül-islâm Muhafızı Memiş Paşa, Tekkeburnu mevkiine gelerek Avusturya kuvvetlerini bombardımana tuttuğu vakit, Avusturya askerleri Lazarethane tarafına geri çekildikleri sırada Cenaze Hasan Paşa'nın süvari birliklerinin ateşine maruz kalmışlardır. Serasker Hasan Paşa, birlikleriyle dağ tarafından hücum etmiştir. Osmanlı kuvvetleri, on sekiz bin kişilik Avusturya kuvvetlerinin siperlerine girmiş, Avusturya askerleri Mehadiye'ye doğru kaçmıştır. Böylelikle Lazarethane Osmanlı kuvvetleri tarafından fethedilmiştir.²⁴⁵ Fethin ardından, Osmanlı askerleri Lazarethane'de büyük bir ganimet elde etmiştir.²⁴⁶ Avusturya ordusunun geri çekilmesinin üzerine, II. Josef beraberindeki birlikleriyle Şebeş'e çekilmek zorunda kalmıştı.

Vidin'de bulunan Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa, Lazarethane'nin ele geçirilmesi haberinden sonra hızla bölgeye gelmiş ve yaralı askerlerin durumuyla tek tek ilgilenirken onlara bahşış vererek nasihatlerde bulunmuştur. Bundan sonra nereye hareket edileceği konuşulan ordu divanında, Mehadiye'nin yolunun çok dik olduğu ve elde bulunan piyade askerlerinin sayıca yetersiz olması sebebiyle bu işin üstesinden gelemeyeceği üzerinde duruldu. Öte yandan Belgrad'a giderken yol üzerinde bulunan İnlik Kalesi'ne gidilmesi de toplantının gündemini oluşturmaktaydı.²⁴⁷

²⁴³ Üstüner, "Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi", s. 53-54.

²⁴⁴ Üstüner, "Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi", s. 48 ; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2641.

²⁴⁵ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 298-299.

²⁴⁶ Üstüner, "Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi", s. 48-49 ; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2641.

²⁴⁷ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2641.

Alınan kararlar itibariyle, Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa'nın İnik'e, Serasker Hasan Paşa'nın birliklerinin de Mehadiye'ye gitmesine karar verildi. Serasker Cenaze Hasan Paşa, Çerkes Hasan Paşa ve Kul Kethüdası Salih Ağa başta olmak üzere ordunun ileri gelen mensupları Mehadiye'nin zaptı konusunu görüşmek üzere toplanmışlardır. Toplantıda savaşın nasıl gerçekleştirileceği üzerinde durulmuştur. 23 Zilkade 1202/ 25 Ağustos 1788 Pazartesi günü, Osmanlı kuvvetleri Mehadiye Boğazı'na giden yolun etrafındaki bir kasabayı ele geçirdi. Bu esnada Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa İnik'i ele geçirmek için gözlemler yapmak amacıyla Tekke-burnu'na varmıştı. Buradan Mehadiye Boğazı'nı da görebilen Yusuf Paşa, Serasker Hasan Paşa'yı kontrol ederek yardım isteyip istemediğini sormuştur. Serasker Cenaze Hasan Paşa yardım istemediğini, Çerkes Hasan Paşa'nın bölgedeki küçük kasabaları ele geçirdiğini müjdelemiştir.²⁴⁸ 28 Zilkade 1202/ 30 Ağustos 1788 Cumartesi günü, Avusturya ordusunun geri çekilmesinin üzerine durumu değerlendiren Cenaze Hasan Paşa taarruzu emretmiştir. Sebeş Boğazı'na kadar çekilen Avusturya askerlerini beş-altı bin Osmanlı süvarisi takip etmiştir.²⁴⁹

28 Zilkade 1202/ 30 Ağustos 1788 Cumartesi gecesini 29 Zilkade/ 31 Ağustos'a bağlayan gece Avusturya ordusu Sebeş Boğazı'na doğru geri çekilmeye başladı.²⁵⁰ Bu durum üzerine Cenaze Hasan Paşa'nın vermiş olduğu taarruz emrine binaen Osmanlı askerlerinin saldırıya başlaması üzerine Avusturya askerleri Mehadiye'yi geride bırakarak Sebeş'e ilerledi. Böylece; Mehadiye Osmanlı kuvvetleri tarafından ele geçirilmiş oldu.²⁵¹ Mehadiye'nin fethedilmesi dualar eşliğinde, ard arda atılan top atışları ile kutlandı ve devlet ricaline kürkler, askerlere çeşitli hediyeler verildi.²⁵²

2.8.1. Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa'nın İnik Zaferi

Mehadiye'den gelen müjdeli haberdan sonra, Serdar-ı ekrem Yusuf Paşa İnik Kalesi'ne yöneldi fakat kaleye ulaşmak, coğrafi açıdan zordu. Paşa, İnik Kalesi'nin yanında bulunan nehri kullanarak, kalenin çevresini sarmayı planlıyordu. Öncelikle kayıkların durumunu öğrenmek amacıyla, Memiş Paşa ve bazı gazilerle birlikte Tuna donanmasının kaptanı olan Çadircı-zâde Mehmet Ağa'nın gemisini ziyaret etti.²⁵³

²⁴⁸ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2642.

²⁴⁹ Üstüner, "Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi", s. 59.

²⁵⁰ Üstüner, "Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi", s. 59-60.

²⁵¹ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2642.

²⁵² Üstüner, "Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi", s. 60.

²⁵³ Üstüner, "Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi", s.61.

Yaklaşık altmış kayık, her kayıkta yirmi asker ve her askerde 3-5 top bulunmaktaydı. Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa, Çadırcı-zâde Mehmet Ağa'nın vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda sayıyı İnik'in fethi için uygun görüyordu.²⁵⁴

Dik ve çetin bir sırt üzerine kurulmuş olan İnik Kalesi'ni ele geçirmek için Osmanlı kuvvetlerinin kaleyi çevirmesi gerekiyordu. Bunu yapmak için de öncelikle nehrin yukarı kısmına geçilerek buranın Osmanlı kuvvetleri tarafından tutulması gerekiyordu. Gece yarısından sonra harekete geçen Osmanlı ordusuna ait 6 kayık, Avusturya askerlerinin tüm çabasına rağmen nehrin yukarı kısmına geçmeyi başardı. Bu esnada 2 yaralı ve 3 şehit verilmiş oldu. Kalan elli dört kayık nehrin alt tarafında kaldı.²⁵⁵ Böylece İnik Kalesi'nin etrafını saran Osmanlı ordusu, kaleye dışarıdan gelebilecek yardımları da önlemiş bulunuyordu. Osmanlı ordusunun mensubu olan lağımcılar dağı oyarak yerleştirdikleri lağımı yakarak görevlerini tamamlamalarının ardından hücumla geçilmesi planlanmıştı.²⁵⁶ Ancak askerler beklenenin aksine hücumda bulunmayarak buldukları bölgeyi terk etmeye başladılar. Bu durum karşısında Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa çok zor durumda kalmıştır.²⁵⁷

İnik, Belgrad'a giden kilit nokta görevini taşımasının yanı sıra bölge için önemli bir jeopolitik konuma sahipti. Bu sebeple öncelikle bu bölgenin fethedilmesi gerekiyordu. İnik Kalesi'nin fethine bu kadar yaklaşmışken askerlerin savaşmak istemeyerek ordudan firar etmeleri serdar-ı ekremi öfkelenmişti. Üzüntü ve öfkeyle atına bindiği sırada İnik Kalesinden teslim bayrağının sallandığı haberi Yusuf Paşa'ya iletildi.²⁵⁸ Böylelikle İnik Osmanlı kuvvetleri tarafından ele geçirilmiş oldu.²⁵⁹ Kale, vire kanunu ile ele geçirildiği için, burada yaşayanların istedikleri yere gitmelerine müsaade edilmiştir.

2.8.2. Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa'nın Sebeş Zaferi

Pançova'yı zapt edip Belgrad'a kadar Tuna sahillerini kontrol altına almak isteyen Koca Yusuf Paşa, kış mevsiminin atlatılmasından sonra Temeşvar'ın ele geçirilmesiyle sefere başlamayı düşünüyordu. Bunun için zorlu kış şartlarının başlamasından önce son bir harekât yapmanın uygun olduğunu karar veren ordu ricali,

²⁵⁴ Üstüner, "Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi", s.62.

²⁵⁵ Üstüner, "Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi", s.63.

²⁵⁶ Üstüner, "Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi", s.64.

²⁵⁷ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2643.

²⁵⁸ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2643.

²⁵⁹ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 299.

Lazarethane-İrşova hattında tüm Osmanlı kuvvetlerini bir araya topladı. Bu sırada seksen bin kişiden oluşan Avusturya kuvveti Sebeş Boğazı'nda bulunmaktaydı.

Öncelikle Avusturya kuvvetleri hakkında bilgi almak amacıyla Sadrazam ve Serdar-ı ekrem Yusuf Paşa'nın emriyle Çerkes Hasan Paşa emrindeki süvarilerle keşif amaçlı önden gönderildi.²⁶⁰ Keşfin sonunda Avusturya kuvvetlerinin Sebeş Boğazı'nda olduğu tespit edildi. Çerkes Hasan Paşa, yeterli mühimmatı ve askeri bulunmadığı için Avusturya ordusuna mensup ileri birliklerle çatışmasının ardından başarı elde etmesine rağmen ilerleyemedi. Bu durum Çerkes Hasan Paşa tarafından Cenaze Hasan Paşa'ya iletildi. Serasker Paşa, gelen haberi Serdar-ı ekrem Yusuf Paşa'ya ilettikten sonra yola çıktı. Koca Yusuf Paşa'nın emriyle ordunun idaresi Sadaret Kethüdası Nazif Efendi'ye bırakıldı. Serdar-ı ekrem emrindeki birtakım asker ile Mehadiye'ye geçti. Bu sırada Serasker Hasan Paşa, Çerkes Hasan Paşa'nın göndermiş olduğu haberi alır almaz topçu savaşına başlamıştı. Öyle ki top sesleri Mehadiye'den duyulabiliyordu.²⁶¹

Top seslerini duyan Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa, maiyetinde bulunan muhafızlardan bir grubu Mehadiye'de görevlendirerek kalan birliklerle Sebeş'e geçmek üzere yola çıktı. Yolda olduğu sırada yirmi bin piyade askerine ihtiyaç olduğuna dair mektup alan Serdar-ı ekrem derhal Mehadiye'ye haber göndererek tüm piyadenin Sebeş'e doğru harekete geçmesini emrederek yola devam etmiştir.

Serdar-ı ekrem Sebeş'e vardığında Osmanlı ordusuna mensup askerlerin Avusturya ordusunun sayı ve mühimmat yönünden üstün olması sebebiyle düşmanları karşısında taarruza geçmediğini görmüştür.²⁶² Askerlere taarruzu emreden Yusuf Paşa, Avusturya siperlerini bomba yağmuruna tutup, onları zor durumda bırakmıştır. Bu durumdan kurtulmaya çalışan II. Joseph, General Fabriz'e Osmanlı ordusunun arkadan vurulmasını emretmiştir. Avusturya askerleri Osmanlı ordusunun arkasından dolaşmaya çalıştığı Osmanlı kuvvetleri tarafından tüm yolların tutulduğunu fark etmiştir. Bu durum, Avusturya askerleri arasında kırılmalara sebep olmuştur.

Sebeş kasabasına giden başka bir yol bulmaya çalışan Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa yanına aldığı kılavuzlar ile birlikte bölgede keşfe çıkmıştır. Böylece Avusturya ordusunun arkasında bulunan Sebeş kasabasına gidilebilecek bir yol

²⁶⁰ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, s. 92.

²⁶¹ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2643.

²⁶² Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2644.

bulundu. Yusuf Paşa'nın emriyle Vezir Darendeli İbrahim Paşa'nın komutasına dört bin süvari askeri verilip, Avusturya askerlerinin arkalarına çıkması emredildi. Serasker Hasan Paşa'nın emrinde bulunan öncü süvari birlikleri bir Avusturya tabyasına saldırdı. Tam bu esnada Kaptan-ı derya Cezayirli Hasan Paşa'nın Rus cephesindeki durumu anlatan mektubu ordugâha ulaştı. Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa'ya iletilen mektupta, Cezayirli Hasan Paşa tarafından Pirezan adasında ve kalesinde Osmanlı ordusunun Rus kuvvetleri tarafından mağlup edildiği bildiriliyordu.

Avusturya cephesinde askerler arasında sürekli bir huzursuzluk ve nizamsızlık baş gösteriyordu. Zaman zaman orduda firarlar meydana geliyor ve hatta bu durum taarruz anında bile ortaya çıkabiliyordu. Osmanlı ordusuna mensup askerlerin savaşmamak için bahane aradığı bu ortamda Rus cephesinden gelen “mağlup olduğu” haberinin duyulmasının ardından orduyu bir nizamda tutmanın çok zor olacağı Sadrazam ve Serdar-ı ekrem tarafından pek iyi biliniyordu. Bu sebeple, Yusuf Paşa askerlerin savaşmama isteği ve Rus cephesindeki olumsuz haberlerin birleşip devleti zor duruma düşüreceğini öngörerek Reisülküttab Mehmed Raşid Efendi'yi yanına çağırarak Osmanlı ordusunun Rus cephesinde zafer kazandığı müjdesinin verildiğine dair bir mektup kaleme almasını istedi. Ancak Mehmed Raşid Efendi, böyle bir şey yapamayacağını söyleyince sadrazam söz konusu mektubu kendi divan kâtibine yazdırmıştır. Sadrazamın yazdırdığı mektup ile gelen müjde ve atılan zafer topları askerleri savaşmak için cesaretlendirmiştir. Diğer taraftan atılan zafer topları Avusturya askerleri arasında endişelere yol açmıştır.²⁶³

Osmanlı askerleri Rus cephesinden almış oldukları sevinçli haberin vermiş olduğu cesaretle taarruza geçmiş, bunun üzerine Avusturya askerleri Sebeş sahrasına doğru kaçmaya başlamışlardır. Çerkes Hasan Paşa ve İbrahim Paşa, emrindeki kuvvetlerle kaçan Avusturya askerlerinin peşine düştüler. Osmanlı kuvvetleri, Avusturya askerlerini Sebeş kasabasına girmeden yakalamış ve saldırıya geçmiştir. Kaçabilen Avusturya askerleri Sebeş kasabasına sığındı. Ancak Osmanlı kuvvetleri kasabaya girerek burada düşman askerlerini perişan etmiştir. Osmanlı ordusundan canını zor kurtaran Avusturya askerleri Lugoş'a kaçmayı başarmıştır.²⁶⁴ Böylece 19-

²⁶³ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2644.

²⁶⁴ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2644.

20 Zilhicce 1202/ 20-21 Eylül 1788 Cumartesi günü Sebeş'te Osmanlı kuvvetleri, Avusturya kuvvetlerine galip gelmiştir.²⁶⁵

Avusturya ordusunun geride bıraktığı seksen kadar topa Osmanlı ordusu el koydu.²⁶⁶ Başarılı hücumlar sayesinde elde edilen ganimetler Osmanlı askerlerine moral kaynağı olmuştur. Ele geçirilen zahireler de Osmanlı ordusunun zahire sıkıntısına kısa süreli çözüm olmuştur.

Kış mevsimi yaklaşmış olduğundan Sadrazam ve Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa, kışı geçirmek için Mehadiye- Lazarethane'ye muhafız bıraktıktan sonra Şumnu'da bulunan kışlığa çekildi. Sadareten; gerekli tedbirler alındıktan sonra ordunun Şumnu, Rusçuk ve Babadağ'da kışlığa çekilmesi emrediliyordu.²⁶⁷

Sadrazam Koca Yusuf Paşa, I. Abdülhamid'den ordunun yardıma ihtiyacı olduğunu ve on beş- yirmi gün içerisinde üç- dört bin kese gönderilmesi gerektiğini arz etmiştir. I. Abdülhamid, Kaymakam Paşa'ya yazmış olduğu 29 Zilhicce 1203/ 20 Eylül 1789 tarihli hatt-ı hümayununda Şeyhülislam konağında toplanan meşveret meclisinin oylanmadan harekete geçerek serdar-ı ekremin istediği meblağın bulunması için kimin ne malı varsa defterlerinin gönderilmesini istemiştir.²⁶⁸ Aynı gün Şeyhülislam konağında yapılan görüşmelerde, nakit ihtiyacına çözüm olarak; gümüş ve altından yapılmış kapların paraya çevrilmesine karar verilmiştir.²⁶⁹ Nakdi sıkıntılar için I. Abdülhamid, Cezayir, Fas ve Tunus'tan birkaç bin kisenin Kaptan Paşa'nın kefil olmasıyla gönderileceğini umut etmiştir.²⁷⁰ Ayrıca, savaşın getirmiş olduğu nakit ihtiyacını temin etmek için I. Abdülhamid tarafından gerekirse kızlarının cebelülerinin hesaplanarak gönderilmesi ve herkesin buna göre hareket etmesi emredilmiştir.²⁷¹ Ancak tüm çabalara rağmen Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın istediği yardımın hepsi vaktinde toplanamamıştır.

²⁶⁵ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, s. 92 ; Fatih Yeşil, Ömer Gezer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda "Sürat" Topçuluğu II (1773-1807): Taktik, Talim, Muharebe Performansı ve Nizâm-ı Cedid", *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: 53, 2019, s. 265.

²⁶⁶ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, s. 92.

²⁶⁷ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2645.

²⁶⁸ BOA, *HAT.*, 20/955.

²⁶⁹ BOA, *HAT.*, 20/955-C (H. 29.12.1203).

²⁷⁰ BOA, *HAT.*, 20/983 (H. 29.12.1203).

²⁷¹ BOA, *HAT.*, 20/981 (H. 29.12.1203). Nakit ihtiyacı için kızlarının cebelülerini dahi tahsis eden I. Abdülhamid miri mukataaların cebelülerinde sefer için kullanılmasını emretmiş, buna uygun hareket etmeyen mukataa sahiplerinin yahut kefillerinin hapsedilmesini emretmiştir. BOA, *HAT.*, 20/980 (H. 29.12.1203).

Edirne ve Şumnu'da kışın geçirilmesine karar verildi. Avusturya ordusu, Osmanlı askerlerinin bölgeyi terk etmesinin ardından taarruza geçmiş; Paçova Mehadiye ve Lazarethane'yi geri almıştır. Hırvatistan'da bulunan Avusturya ordusu yeni kumandan Mareşal Laudon komutasında Gradiçka'da başarılı oldu ve Dobiçe kalesini 24 Zilkade 1202/ 26 Ağustos 1788 salı günü, 2 Muharrem 1203/ 3 Ekim 1788 Cuma günü kuşattılar. Bu durum üzerine Rus Cephesinden gelen kötü haberler üzüntüye sebep oldu. Ard arda gelen işgal haberlerini takiben Rusçuk'ta kışlama kararı alındı. Ve Rusçuk'a doğru yola çıkıldı.²⁷²

Avusturya ordusu Bosna'ya saldırarak Novi ve Dobiçe'yi işgal etmiştir. Bosna valisi yardım talep etmiş fakat talepleri karşılık bulmamıştır.²⁷³ Osmanlı kuvvetleri, Fethülislam-Vidin hattı üzerinden Rusçuk'a ulaştıktan sonra, 7 Safer 1203/ 19 Kasım 1788 tarihinde Sadrazam Koca Yusuf Paşa önderliğinde bir durum tespiti ve bundan sonraki hamleyi belirlemek amacıyla bir toplantı düzenlenmiştir.

2.8.3. Rusya Cephesindeki Durum

Rus cephesinde; Sadr-ı esbak Şahin Ali Paşa serasker unvanıyla görev alırken Cezayirli Gazi Hasan Paşa kaptan-ı derya olarak Karadeniz'de bulunuyordu. Savaş başladığında Osmanlı kuvvetlerinin Podolya'da altmış bin, Özi, Kırım taraflarında ise yüz elli bin kişilik Rus ordusu ile mücadele etmesi gerekiyordu. Osmanlı askerinin durumu İbrail, Yergöğü, Rusçuk, Silistre, Vidin, İrşova ve Belgrad civarında iyiydi fakat Özi ve Hotin kalelerinde durum kötüydü.

Savaşın ilk çarpışmalarından biri Özi civarında yaşandı. Yaklaşık olarak yirmi bin Osmanlı askerinin bulunduğu Özi Kalesi'nde Rus kuvvetlerinin sayısı kırk bin civarındaydı.²⁷⁴ Kılburnu da kaybedildikten sonra Cezayirli Hasan Paşa, Sadr-ı esbak Şahin Ali Paşa'yı görevden alarak bu görevi Yeğen Mehmed Paşa'ya vermiştir. Mehmed Paşa'nın vefatıyla Şahin Ali Paşa'ya eski görevi iade edilmiştir. Yöneticilerin sık sık değişmesi ordu üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Ayrıca devlet adamları arasında yaşanan çekişmeler, savaşın seyrini olumsuz etkilemekteydi. Örneğin; Rus orduları Hotin Kalesi'ne giden ikmal yollarını tuttuğunda Şahin Ali Paşa, Koca Yusuf

²⁷² Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2645.

²⁷³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: IV, 1. Kısım, s. 535.

²⁷⁴ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2651.

Paşa ile arasının kötü olması sebebiyle ivedilikle imdat kuvvetleri gönderememiş, Hotin Kalesi daha fazla dayanamayıp teslim olmuştur.²⁷⁵

1788 yılı haziran ayında Kaptan-ı derya Cezayirli Hasan Paşa, Özi Kalesi'nin kıyısında Ruslarla çarpışmış ve donanmasının ağır hasar alması üzerine beş çektiri ile birlikte ince donanmayı Özi civarında bırakıp Pirezen Adası'nın önüne gelmiştir. Buradayken Sivastopol Limanı'ndan yola çıkacak olan Rus donanmasının haberini alınca Yılan Adası civarında Rus donanmasının önüne çıktı. Zilkade 1203/Ağustos 1788 tarihinde yapılan çarpışmada Rus donanması geldiği limana geri kaçmak zorunda kaldı. 15 Temmuz 1788 tarihinde Rus donanması, Hasan Paşa'nın bırakmış olduğu Osmanlı kuvvetlerine ağır tahribat verdi.²⁷⁶

Rus kuvvetlerinin Özi'ye saldırması üzerine Osmanlı donanması Özi önlerine kadar geldi. Osmanlı donanmasında bulunan ağır ve hantal gemiler Özi önlerinde girintili kıyılardan geçemiyordu.²⁷⁷ Gazi Hasan Paşa bu durumu sadarete yazarak askere ve ince donanmaya ihtiyaç olduğunu bildirdi. Ek olarak büyük gemilerin su yaptığını bu yüzden İstanbul'a dönmesinin uygun olup olmadığını sordu. Osmanlı donanması ancak Pirezen Adası'na kadar gelebildi. Buradan sonra suların sığılığı ve coğrafi şekli Osmanlı gemilerinin geçişine müsade etmiyordu. Hasan Paşa İstanbul'a tekrar haber gönderip Özi'nin müdafaasının denizden ve karadan desteklenmesi için gerekli olan mühimmat, zahire, asker ve paranın mümkün olan en kısa sürede bölgeye gönderilmesini istedi.²⁷⁸ Paşa'nın talebi İstanbul'a ulaştığında devlet erkanı istenen yardımın teminini görüşmek üzere bir araya geldi. Yapılan toplantının ardından, Gazi Hasan Paşa'ya su yapan gemilerin İstanbul'a gönderilebileceğini ancak donanmanın kasım ayı öncesinde İstanbul'a gelmemesini ve talep edilen ince donanmanın en kısa zamanda bölgeye geleceği iletili.²⁷⁹ Bu esnada Rus kuvvetleri Özi Kalesi'nin etrafını karadan ve denizden sarmış olup ağır top ateşine başlamıştı. Yaklaşık iki ay boyunca Hamid Hüseyin Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri Ruslara karşı direndiler.

Hamid Hüseyin Paşa, Koca Yusuf Paşa'ya haber göndererek acil yardım talebinde bulundu. Sadrazam ve Serdar-ı ekrem Yusuf Paşa'nın vermiş olduğu olumlu cevabın aksine bölgeye yardım yapılamamıştır.²⁸⁰ Cezayirli Hasan Paşa, iklim

²⁷⁵ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2651.

²⁷⁶ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2651.

²⁷⁷ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, s. 92.

²⁷⁸ BOA, *HAT.*, 20/952 (H. 29.12.1202).

²⁷⁹ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2652.

²⁸⁰ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2653.

şartlarını kullanıp, sular yükseldiğinde gemileriyle yaklaştığı kaleye bin beş yüz askerini sızdırmıştır. Bundan sonra donanmayla İstanbul'a geri dönmüştür. Kendisine kasım ayından önce donanmanın İstanbul'a gelmemesi daha önce bildirildiği için bu beklenmedik durum karşısında I. Abdülhamid, derhal Kaptan-ı derya Hasan Paşa'yı huzuruna emreder ve Paşa'yı kaptan-ı deryalık görevinden azleder. Aynı zamanda Şahin Ali Paşa da İsmail seraskerliğinden azledilmiştir.²⁸¹

General Potemkin'in komutasında bulunan Rus kuvvetleri, iklim şartlarının dezavantajlarını avantaja çevirerek Dinyester Nehri'nin buz tutmuş kısmından Özi Kalesi'ne saldırmışlardır. Yapılan saldırılara karşı daha fazla dayanamayan Özi Kalesi 18 Rebiülevvel 1203/17 Aralık 1788 Çarşamba günü düşmüştür.²⁸² Özi Kalesi'nin işgale uğramasıyla binlerce sivil katledilmiştir.²⁸³ Bu olay, Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın Sebeş'te kazanmış olduğu zaferi gölgede bırakmıştır.²⁸⁴

I. Abdülhamid, Özi'nin Rusların eline geçtiği ve akabinde meydana gelen Rus katliamlarını okuduğunda "*ekdar ve efkârımdan uyku gözlerime haram olmuştur*"²⁸⁵ diyerek üzüntüsünü dile getirmiştir. Sağlık problemleri nedeniyle Sultan I. Abdülhamid, 11 Receb 1203/ 7 Nisan 1789 tarihinde vefat etmiştir.²⁸⁶

²⁸¹ Kuzucu, "1782-1792 Osmanlı-Rus Harbi", s. 127.

²⁸² BOA, *HAT*, 1451/15 (H. 15.05.1203).

²⁸³ Genel olarak bu sayı yirmi beş bin olarak verilse de bazı kaynaklarda söz konusu işgalde kırk bin kişinin öldürüldüğü aktarılmaktadır. Bk. Kuzucu, "1782-1792 Osmanlı-Rus Harbi", s. 128, *naklen*; Virginia H. Aksan, *Ottoman Wars 1700–1870: An Empire Besieged*, London, 2007, s. 165.

²⁸⁴ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, s. 93.

²⁸⁵ İlber Ortaylı, *Osmanlı Sarayında Hayat*, Ed. Salih Gülen, Yitik Hazine Yayınları, İzmir, 2008, s. 106.

²⁸⁶ BOA, *Cevdet Dâhiliye*, 319/15949 (H. 29.07.1203) ; Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, s. 93.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KOCA YUSUF PAŞA’NIN III. SELİM DÖNEMİ SADÂRETİ, DİĞER GÖREVLERİ VE VEFATI

3.1. III. Selim Döneminde Osmanlı Devleti’nin Genel Manzarası

I. Abdülhamid’in 65 yaşında hayatını kaybetmesinin ardından, aynı gün, 11 Receb 1203/ 7 Nisan 1789 tarihinde III. Selim, Osmanlı tahtına çıkmış ve genç sultanın saltanatı sevinç ile karşılanmıştır.²⁸⁷ Sadrazam Koca Yusuf Paşa cephede olduğu için vekili Sadaret Kaymakamı Salih Paşa, sadrazamın adına III. Selim’e biat etmiştir.²⁸⁸ Sultan III. Selim tahta çıktığında Osmanlı-Rus Savaşı iki yıldır devam etmekteydi.²⁸⁹ Son olarak, Özi Kalesi Rusların eline geçmiş ve yaklaşık yirmi beş bin kişi hayatını kaybetmiştir.²⁹⁰ Genç Sultan, Osmanlı Devleti’nin elinden çıkmış olan toprakların geri alınmasına kadar savaşın devam etmesi konusunda kararlıydı.²⁹¹ III. Selim tahta çıktığında ikinci hatt-ı hümayunu Sadrazam ve Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa’ya göndererek, I. Abdülhamid’in vefat ettiğini ve kendisini görevinde kalmasını uygun gördüğünü yazmıştır.²⁹²

III. Selim tahta çıktıktan sonra, devlet erkânını toplamış; harbin durumu ve cepheden talep edilen mühimmat ve asker yardımını üzerinde durmuştur. Yeni padişah, toplantıya şu sözleriyle: “*Allah içimi bilir, kendim için değil her kim din ve devlete hiyanet ederse başını keserim ve yerine adam bulurum. Evladım olsa himaye etmem.*”²⁹³ son vererek durumun ciddiyetini vurgulamıştır.

Cepheden gelen taleplere binaen yapılan toplantılarda savaşın giderlerine kaynak bulabilmek için alınan kararlara göre; dış borçlanmaya gidilecektir. Ancak daha önce aynı konu üzerinde değinildiği gibi dış borcun talep edildiği devletlerden olumlu bir cevap gelmemiştir. Bunun üzerine halkın ve devlet adamlarının ellerinde

²⁸⁷ Kemal Beydilli, “Selim III”, Cilt: 36, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 421.

²⁸⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt: 5, Ankara, 1999, s. 18-19.

²⁸⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 13.

²⁹⁰ Şahin, “Kaynarca’dan (1774) Paris Barışı’na (1856) Kadar Şark Meselesi”, s. 533 ; Kuzucu, “1782-1792 Osmanlı-Rus Harbi”, s. 128.

²⁹¹ Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 14-15.

²⁹² Karal, *Selim III’ün Hatt-ı Hümayunları*, s. 21.

²⁹³ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2683.

bulunan altın ve gümüşe el konulması, darphanede ayarı daha küçük para basılması uygun görülmüştür.²⁹⁴

III. Selim, Osmanlı Devleti'nin savaşa Kırım'ı geri alma ümidiyle girdiğini göz önünde tutarak, amaca ulaşılmadan cepheden dönülmesini istemiyordu. Bu nedenle İspanya ve Fransa'nın, Osmanlı Devleti- Rusya arasında barışı sağlamak için yaptığı arabuluculuk teklifi III.Selim tarafından reddedildi.²⁹⁵ Ancak cepheden ard arda gelen nakit ve mühimmat talebi durumu zorlaştırmıştır. Gerekli meblağ toparlanılamayınca Sultan çareyi ittifak arayışında bulmuştur.²⁹⁶

Osmanlı Devleti savaşa iki cepheli olarak girdiği için gücünü ikiye bölmüş durumdaydı. Savaşın ilk yıllarında ordusunun ikmalini ve zaman zaman temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamaması ve cepheden sürekli gelen yenilgi haberleri sonucunda ittifak arayışı içine girmek zorunda kaldı. Bu esnada Avrupa'nın gündemini Fransız İhtilali ile gelişen olaylar oluşturduğundan Avrupalı devletler doğu politikalarıyla yeterince meşgul olamadılar. Dolayısıyla; Osmanlı-Rus-Avusturya Savaşı'nda aktif olarak rol oynamamışlardır. I. Abdülhamid döneminde başlayan ittifak oluşturma müzakereleri, III. Selim döneminde de devam etmiştir. Osmanlı Devleti bu süreçte İsveç ve Prusya ile ittifak yapmayı uygun görmüştür.

Rusya'nın Finlandiya topraklarının bir kısmını işgal etmesi ve bölgede İsveç aleyhdarı propagandaları desteklemesi sebebiyle III. Gustav ve II. Katerina arasında tansiyon yüksekti.²⁹⁷ Rusya'ya karşı tek başına mücadele etmekten çekinen III. Gustav, İngiltere'nin ve Prusya'nın destekleri ile savaşa sıcak bakmaktaydı. Bu dönemde patlak veren 1787-1792 Osmanlı Rus Savaşı'nı fırsata dönüştüren III. Gustav, 1788 yılında Rusya'ya harp ilân etmişti ancak ekonomik durumu savaşın yükünü kaldırabilecek kadar iyi değildi. III. Gustav, İstanbul'da görev yapan elçisi Heidenstam aracılığıyla Osmanlı Devleti ile bir ittifak antlaşması yapmak için bazı girişimlerde bulunmuştur.²⁹⁸

²⁹⁴ Konu hakkında şeyhülislam tarafından bazı durumlar dışında altın ve gümüşten yapılan eşyaların kullanılmasının haram olduğuna dair fetva verilmiştir. Böylelikle taşrada bulunan altın ve gümüşün Dersaadet'e getirilmesi emredilmiştir. Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2683.

²⁹⁵ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2682.

²⁹⁶ Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 15.

²⁹⁷ Mustafa Ünver, "18. Yüzyılda Osmanlı-İsveç Diplomatik İlişkileri", Karamanoğlu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Karaman, 2018, s. 125.

²⁹⁸ Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 17.

Osmanlı-İsveç İttifakı sürecinde, 13-17 Muharrem 1203/14-18 Ekim 1788 tarihinde Rikab-ı Hümayun Reisülküttabı olarak Yusuf Paşa'nın yanında görev alan Mehmed Raşid Efendi'nin rolü büyüktür. Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Mehmed Raşid Efendi'yi İstanbul'da yapılacak olan müzakerelerde tecrübesinden faydalanılması için cepheden göndermiştir.²⁹⁹ Mehmed Raşid Efendi ve İsveç Elçisi Heidenstam arasında Osmanlı-İsveç ittifakını kurmak amacıyla bir dizi görüşme yapılmıştır.

Yapılacak ittifak antlaşması ile İsveç, Rus gemilerinin bir kısmını Baltık Denizi'nde oyalayarak Osmanlı Devleti'ne avantaj kazandıracak ve Rus ordusunun bir kısmını topraklarındaki savaşa dahil ederek Osmanlı ordusunun yükünü hafifletecektir. Ayrıca taraflar, birbirlerini dahil etmeksizin Rusya ile bir antlaşmaya varmayacaklardır.³⁰⁰ Bu yardımlar karşılığında ise İsveç, Osmanlı Devleti'nden yıllık üç bin kese akçe talep etmekteydi.³⁰¹ Osmanlı donanmasının yükünü hafifletmek üzere İsveç tarafından Ruslara ait bazı kale ve firkateynler ele geçirilmiştir. Ancak İsveç'e yapılması gereken yardımlar yapılmamıştır. Bu durum İsveç elçisi Heidenstam tarafından Babiâli'ye bildirilmiştir.³⁰²

Osmanlı Devleti bu dönemde kendi ordusunun iâşesini dahi sağlayamayacak durumdaydı.³⁰³ Bu sebeple, İsveç'e yapılması gereken mali yardımları yapamaması üzerine; 2 Rebiülahir 1203/31 Aralık 1788 Çarşamba günü İsveç elçisi tarafından vaad edilen meblağın ödenmesine ilişkin hatırlatma yapılmıştır.³⁰⁴ Aksi takdirde, İsveç'in Baltık Denizi'nde oyaladığı Rus filosu Akdeniz'e doğru hareket edecek, belki de III. Gustav, II. Katerina ile bir ittifak dahi kurabilecekti. İki ülke temsilcilerinin yaptığı müzakerelere dayanarak İsveç, Osmanlı Devleti ile müttefik olmuştur.³⁰⁵

Heidenstam'ın ve Mehmed Raşid Efendi'nin çabalarıyla iki ülke arasında 11 Temmuz tarihli Beykoz Dostluk ve İttifak Antlaşması yapılmıştır. Anlaşmanın bir sureti ertesi gün İsveç Elçisi Heidenstam'a verilmiştir.³⁰⁶ Savaşın yükünü kaldıramayan İsveç, 22 Zilkâde 1204/3 Ağustos 1790 tarihinde Rusya ile Verela Barış

²⁹⁹ Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "Türk Diplomasininin Modernleşmesinde Reisülküttab Mehmed Raşid Efendi'nin Rolü", *Osmanlı Araştırmaları*, Cilt: XXI, Enderun Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 111.

³⁰⁰ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, s. 96 ; Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 17.

³⁰¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 543-544 ; Ünver, "18. Yüzyılda Osmanlı-İsveç Diplomatik İlişkileri", s. 126.

³⁰² BOA, *HAT.*, 1450/52 (H.23.12.1202).

³⁰³ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2686.

³⁰⁴ BOA, *Ali Emiri Abdülhamid I (AE.SABH.I.)*, 324-22083.

³⁰⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 544, dipnot no. 1.

³⁰⁶ BOA, *HAT.*, 1649/6 (18.10.1203) ; Ayrıca anlaşma maddelerinin ayrıntılı incelenmesi için bk. Ünver, 18. Yüzyılda Osmanlı-İsveç Diplomatik İlişkileri, s. 128-130.

Antlaşması imzalamasının akabinde 4 Zilhicce 1204/15 Ağustos 1790'da savaştan resmen ayrılmıştır.³⁰⁷

İsveç'in savaştan ayrılmasının üzerine, Osmanlı Devleti'nin bu dönemde ittifak arayışında olduğu diğer devlet ise Prusya'dır. Prusya-Osmanlı arasındaki ittifak teşebbüslerine Sultan I. Abdülhamid döneminde başlandı. Prusya, Hollanda ve Belçika'da daha rahat hareket etmek için doğudaki Osmanlı-Rus Savaşı'nı desteklemektedir.³⁰⁸ Söz konusu savaşa Avusturya'nın da katılımıyla Prusya yapılacak barış görüşmelerinde arabulucu rolünü üstlenmek istiyordu.³⁰⁹ Yapılan görüşmelerde elçi Diez, savaşın gidişatını gözlemek için Prusyalı Albay Von Götze'nin sıcak bölgeye gönderilmesine izin verilmesini istemekteydi. Reis Efendi görüşmelerde Prusya tarafına, durumun Sadrazam ve Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa'ya arz edileceğini bildirdi. Bu esnada Diez ile Raşid Efendi arasındaki görüşmeler, Reis Efendi'nin hastalanması ile bölünmüştür. Meselenin aciliyeti üzerine I. Abdülhamid, 29 Zilhicce 1203/20 Eylül 1789 günü, Raşid Efendi'nin tercüman ile birlikte konağında çalışmalarına devam etmesini istemiştir.³¹⁰

1789 yılının sonlarına doğru, Albay Von Götze'nin ordugâha gelmesi konusunda Rusçuk'ta bulunan ordu meclisi bir toplantı yapmıştır. Öncelikle Albay Von Götze'nin sıcak bölgeye gelmesi askerler arasında barış yapılacağına dair kuşkulara sebep olacağı ve bunun da askerlerin performansını düşüreceği gerekçesiyle reddedilmiştir. Fakat sonrasında Prusya'nın Rusya ile yakınlaşması ihtimalinin vermiş olduğu tedirginlik sebebiyle durumun güzel bir şekilde açıklanarak Götze'nin gelmesine müsaade edilmiştir.³¹¹ Diez ile Raşid Efendi arasında yapılan görüşmelerde Prusya elçisi, ülkesinin savaşın dışında kalmasını, yalnız barış yapılacağı zaman arabuluculuk yapabileceklerinin altını çiziyordu.³¹² Prusya elçisi aynı zamanda iki devletin oluşturacakları ittifak sayesinde Kırım'ın geri alınabileceğini ileri

³⁰⁷Beydilli, "İsveç", s. 412; Candost Ural, "50/2 Numaralı İsveç Ahkâm Defteri'nin Işığında Osmanlı-İsveç İlişkileri (1759-1827)", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 2020, s. 65; Uzun, *Yeni ve Yakın Çağ Tarihi*, s. 191.

³⁰⁸ Kemal Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı* (Meydana gelişi- Tahlili-Tatbiki), İstanbul Üniversitesi, (Doçentlik Tezi), İstanbul, 1981, s. 34.

³⁰⁹ Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı*, s. 35.

³¹⁰ BOA, *HAT.*, 18-830.

³¹¹ Kemal Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı*, s. 39.

³¹² BOA, *HAT.*, 294-17492 (H.22.05.1203).

sürmekteydi. Özi'nin kaybedildiği günlerde elçi tarafından ortaya atılan bu görüş I. Abdülhamid tarafından da uçuk karşılanmaktaydı.³¹³

Prusya ile yapılacak olan ittifak, cephede bulunan Koca Yusuf Paşa'ya, 13 Ramazan 1205/ 5 Mayıs 1791 tarihli III.Selim'in hatt-ı hümayunu ile bildirilmiştir.³¹⁴ Neticede İsveç'in Ruslarla Osmanlı Devleti'nin dahil edilmediği bir antlaşma ile masaya oturmasının ardından Prusya da Avusturya ile anlaşarak savaştan çekilmiştir³¹⁵ Osmanlı Devleti, her iki ittifaktan da verimli bir şekilde yararlanamamıştır.³¹⁶

3.2. Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa ve Avusturya Cephesi

III. Selim tahta çıktığı esnada Sadrazam ve Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa Rusçuk'ta bulunan ordugâhtaydı.³¹⁷ III. Selim, Koca Yusuf Paşa'yı görevinde bırakarak, kendisine mühür-ü hümayûnu göndermiştir. Mühür ordugâha ulaştıktan sonra Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa, ordunun sefere çıkacağını haber veren sancağı şerifi direğine bağlattırdı. 1 Şaban 1203/ 27 Nisan 1789 Pazartesi günü ordu sefere çıkmak üzere harekete geçti.³¹⁸

Zilhicce 1203/ Eylül 1788'de Yaş ve Hotin'in düşmesinin ardından Bender'i kuşatan Ruslar, Boğdan'da General Kamenski ve Avusturyalı Kumandan Prens Koburg komutasında Tuna Nehri'ne doğru hareket etmekteydiler. İbrahim Paşa'nın himayesindeki altı bin Osmanlı askeri ile Rus kuvvetleri Kalas'ta karşılaştılar. Buradaki çarpışmada Osmanlı kuvvetleri yenilmiş, İbrahim Paşa ile yaklaşık olarak iki bin Osmanlı askeri Ruslar tarafından esir alınmıştır.³¹⁹ Kalas'ı yakıp yıkan Rus ordusu, burada bulunan Osmanlı'ya ait on üç topa el koydu. Böylece 5 Şaban 1203/ 1 Mayıs 1789 tarihinde Kalas işgal edilmiş³²⁰ ve bu durum Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa tarafından sadarete iletilerek gerekli mühimmatın tedariki ve askerin iâşesi için paraya ihtiyaç olduğu bildirilmiştir.

İstanbul'dan beklenen yardım haberi yerine, Rus cephesinden kötü haberler gelmekteydi. Ordugâha ulaşan haberler doğrultusunda yeni tehlikelerin çok da uzak

³¹³ Kemal Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı*, s. 41.

³¹⁴ BOA, *TSM.A.e.*, 806/29.

³¹⁵ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, s. 97-98. Osmanlı Devleti ve Prusya arasında yapılan İttifak Anlaşması'nın tam metnine ulaşmak için bk. Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı*, s. 144-148.

³¹⁶ Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 19-20.

³¹⁷ Beydilli, "Yûsuf Paşa, Koca", s. 24.

³¹⁸ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2683.

³¹⁹ Beydilli, "Yûsuf Paşa, Koca", s. 24 ; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2682-2683.

³²⁰ Beydilli, "Yûsuf Paşa, Koca", s. 24.

tarihli olmadığını öngören Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa, Silistre'ye doğru yola çıkmak üzere hazırlıkları başlattı. Bu esnada, Bükreş cephesini güçlendirerek; gelebilecek hücumları alt etmek ve Boğdan'ı işgalden kurtarmak amacıyla Yergöğü civarında bir kuvvet topladı. Toparlanan orduyu himaye etmek üzere Yergöğü seraskerliğine, kendisinin kapıcıbaşılığından yetiştirdiği Mustafa Paşa'yı tayin etti.³²¹

22 Rebiülahir 1203/ 20 Ocak 1789 tarihinde, Karadeniz'de beklenildiği gibi başarılarla imza atamadığı gerekçesiyle, Kaptan-ı Derya Cezayirli Hasan Paşa görevden alınarak kara seraskerliği bünyesinde Nevruz'da bulunan İsmail'e gönderilmiştir.³²²

Kırım'ın geri alınacağı ümidiyle savaşı devam ettiren III. Selim, Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın 1788 yılının sonlarına doğru cephedeki ihmalkârlığı ve umursamaz davranışlarından rahatsızlık duymaktaydı. Osmanlı ordusu, çekilmiş olduğu Rusçuk'ta büyük sıkıntılarla uğraşmaktaydı. Ordunun kışlakta açlık ve sefalet içinde devasa sıkıntılarla uğraştığı esnada Serdar-ı ekrem Yusuf Paşa cariyelerle birlikte eğlenmekteydi.³²³ Bahsi geçen durumlar ordu içinde de konuşulmakta ve askerler arasında huzursuzluk yaratarak endişelere sebep olmaktaydı. Söz konusu rahatsızlıklara eklenen, Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa'nın Kalas'taki başarısızlığı bardağı taşıran son damla oldu.³²⁴ Ayrıca sadrazamın Avusturya ile ateşkes için görüşmeler gerçekleştirdiği ve rüşvet aldığı söylentileri sadarete III. Selim'e ulaşmıştı.³²⁵ Tüm bu sebeplerden dolayı; görevinde umulan başarıyı elde edemediği gerekçesiyle Sadrazam ve Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa, Sultan III. Selim tarafından 13 Ramazan 1203/ 7 Haziran 1789 tarihinde görevden alınarak, yerine Kethüda (Cenaze) Hasan Paşa tayin edilmiştir.

3 yıl, 4 ay, 14 gün süren sadaretinin ardından azledilen Koca Yusuf Paşa'ya Eflak ve Vidin seraskerliğinden hangisine tayin olmak istediği sorulmuştur. Kendisinin isteği üzerine, sadareten azlinden sonra Vidin seraskerliğine tayin edilmiştir.³²⁶ Kethüda Hasan Paşa'nın görevinden alınmasının ardından Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın sadrazam olarak tayin edilmiştir. Cezayirli Hasan Paşa tarafından kaptan-ı deryalık makamına Koca Yusuf Paşa'nın tayin edilmesi tavsiye edilmiştir. III.

³²¹ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2684.

³²² BOA, *HAT*, 22/1093 (H. 22.04.1203).

³²³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 2. Kısım, s. 441.

³²⁴ Beydilli, "Yüsuf Paşa, Koca", s. 24.

³²⁵ Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı*, s. 47.

³²⁶ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2684.

Selim tarafından böyle güçlü bir vezirin Avusturya cephesi yakınlarında kalmasının en doğru hareket olduğuna karar verilerek Yusuf Paşa görevinde bırakılmıştır.³²⁷

3.3. Koca Yusuf Paşa'nın Vidin Seraskerliği

18 Rebiülevvel 1203/ 17 Aralık 1788 tarihinde Özi'nin düşmesiyle birlikte Cezayirli Hasan Paşa da gözden düşmüş; onun yetiştirmesi olan ve Avusturya cephesinde beklenen başarıları sağlayamayan Koca Yusuf Paşa da bu olaydan nasibini almıştır. Tüm bu olumsuz gelişmelere 5 Şaban 1203/1 Mayıs 1789 tarihinde yaşanan Kalas mağlubiyetinin eklenmesiyle Koca Yusuf Paşa iyice gözden düşmüştür.³²⁸ 13 Ramazan 1203 / 7 Haziran 1789 tarihinde sadrazamlık görevine son verilen Yusuf Paşa, Vidin Seraskerliği'ne atanmıştır.³²⁹ 8 Cemaziyelahir 1203/ 6 Mart 1789 tarihinde, Vidin Seraskeri Yusuf Paşa'nın himayesinde kullanılmak üzere dört kıta obüs topu,³³⁰ otuz topçu neferi ve beygir takımları İstanbul'dan yola çıkmıştır.³³¹

Yusuf Paşa, I. Abdülhamid döneminde devletin gücünü elinde bulundurduğu için istediği gibi hareket ediyor ve kısıtlanmıyordu. Sadarettten azlinden sonra, Vidin Seraskerliği esnasında başına buyruk davranışlarda bulunmuş ve Hasan Paşa'nın vermiş olduğu emirlere riayet etmemiştir. Bu davranışlarından dolayı Sultana şikayet edilmiştir. III. Selim, Yusuf Paşa'ya, verilen emirlere uyması gerektiğini içeren bir tehdit göndermiştir. Hatt-ı hûmayundan sonra hareketlerine düzen vererek gerekli hassasiyeti göstermeye devam etmiştir.³³²

Yusuf Paşa'nın Vidin Seraskerliği yaptığı esnada Avusturya kuvvetleri ile birlikte hareket eden Rus kuvvetlerinin Bükreş'e saldıracağı bilgisi Osmanlı tarafına ulaşmıştı. Avusturya-Rusya ittifakının çoğu askeri Bender üzerinden Bükreş'e vardığında kalan kuvvetler de toparlanmaktaydı. İstihbarat üzerine Baht Giray'a haber

³²⁷ Koca Yusuf Paşa'nın görevlendirmesinde III. Selim, Cezayirli Hasan Paşa'nın önerisini dikkate almış ancak Şeyhülislam Mekki Efendi'nin görüşlerine son derece önem vermiştir. Mekki Efendi, III. Selim'e; Yusuf Paşa'nın sevdiği bir dostu olduğunu, kendisinin kabiliyetli ve önemli bir şahsiyet olduğundan bahsederek; Avusturya cephesinde böyle güçlü ve nüfuz sahibi bir vezirin bulunması gerektiğini, ordunun nizamı açısından da ele alarak, tavsiye etmiştir. III. Selim, Şeyhülislam Mekki Efendi'nin vermiş olduğu tavsiyeleri dikkate alarak karar vermiştir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 2. Kısım, s. 441, 1 nolu dipnot.

³²⁸ Beydilli, "Yüsuf Paşa, Koca", s. 24.

³²⁹ Çınar, "Mehmed Emin Edib Efendi'nin Hayatı ve Tarihi", s. 143 ; Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Cilt: 5, s. 1698 ; Beydilli, "Yüsuf Paşa, Koca", s. 24. Vidin canibi seraskerliğine atanan Yusuf Paşa'ya bir kıta oba hediye edilmiştir. Bk. BOA, *Cevdet Askeriye (C.AS.)*, 1110-49160 (H. 07.10.1203).

³³⁰ Seri ateş etme kabiliyetine sahip Osmanlı topu. Sacit Uguz, Eda Çaparlar, "Ferik Ahmed Muhtar Paşa'nın Malûmat dergisi'nde Yayınlanan Harp Tarihi ve Savunma Sanayiine Dair Yazıları", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Ek No: 2, 2019, s. 343.

³³¹ BOA, *C.AS.*, 1111-49181.

³³² Uzunçarşılı, "Sultan III. Selim ve Koca Yusuf Paşa", s. 254.

gönderilerek Kavşan'a doğru hareket etmesi bildirildi. Vidin Seraskeri Koca Yusuf Paşa'ya da İsmail'e gitmesi emredilmiştir. Bu esnada Kemankeş Mustafa Paşa da ordusuyla birlikte 3 Şevval 1203/ 27 Haziran 1789 tarihinde Yergöğü'ne gelmiştir.

11 Şevval 1203/ 5 Temmuz 1789 tarihinde Avusturya ordusunun durumunu öğrenmek amacıyla esir asker yakalayan dilâverlere çelenk verilmesi için Vidin Seraskeri Yusuf Paşa ile görüşülmüştür.³³³

Yusuf Paşa'nın emri altında bulunan Osmanlı kuvvetlerinde asker tayinleri için Lofça ahalisinden Eyüp Ağa görevlendirilmiş olup, 14 Şevval 1203/ 8 Temmuz 1789 tarihinde görevine acilen başlaması hakkında hüküm yazılmıştır.³³⁴

21 Şevval 1203/ 15 Temmuz 1789 tarihinde çadırların yenilenmesine dair Vidin seraskeri Yusuf Paşa'ya hüküm verilmiştir.³³⁵

Koca Yusuf Paşa serdar-ı ekrem görevini yürütürken, Avusturya kuvvetlerine ait beş top arabası bulunmuş ve bu arabaların tamire ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir. Beş top arabasını tamir için İstanbul'a gönderilmiştir. Tamiri tamamlanan top arabaları, arabacıbaşı tarafından Vidin Seraskeri Yusuf Paşa'ya göreve geldikten bir ay sonra gönderilmiştir.³³⁶

Vidin Seraskeri Koca Yusuf Paşa İstanbul'dan mühimmat talep etmiştir.³³⁷ Mühimmatın cepheye tedarikinde ciddi sıkıntılar yaşanmaktaydı. Bu sıkıntıların başında gerekli olan hammaddenin temin edilememesi ve yapılması gereken sevkiyatın masraflarının bütçeyi aşiyor olmasaydı. Kaldı ki benzer sıkıntılar cephede de yaşanıyor, mühimmatı çekecek atların temini konusunda problemler bitmiyordu. Savaş başladıktan bir yıl sonra Tophane'nin işleyeceği demiri bulmak çok sancılıydı. Üretilen top ve çeşitli mühimmatın ihtiyaç olunan bölgelere iletilmesi için araba ve at temini konusunda da belli başlı sıkıntılar yaşanmaktaydı. Mühimmatın cepheye taşınması konusunda ise tüm cephelerde olduğu gibi Varna- Vidin hattında da nakliye masraflarını karşılamak neredeyse imkansızdı. Örneğin Vidin defterdarının hesabındaki paranın tükenmesi sebebiyle Vidin'e yapılacak olan sürat toplarının

³³³ BOA, C.A.S., 1184-52814.

³³⁴ BOA, C.A.S., 977-42582.

³³⁵ BOA, AE.SABHI., 95-6543.

³³⁶ BOA, C.A.S., 1163/51746 (H. 22.10.1203).

³³⁷ BOA, C.A.S., 982/42816, 3 (H. 29.10.1203).

sevkiyatında sıkıntılar yaşanmıştır. Bu gibi durumlarda sevkiyatın cepheye taşınması için civar bölgede yaşayan reayadan yardım istenmektedir.³³⁸

Sadrazamlıktan azledildikten sonra Avusturya cephesinde kalması uygun görülen Yusuf Paşa'nın emrinde birçok kuvvet bulunmaktaydı. Bunlardan biri de savaşlardaki üstün başarıları tartışılmaz deliler ocağı mensubu Delilbaşı Kara Mustafa'nın emrindeki deli askerleriydi.³³⁹

Prusya elçisi Diez'in uzun çabaları sayesinde Prusyalı Albay Götze'nin cepheye gitmesine müsaade edilmesinden daha önce bahsedilmiştir. Şevval-Zilkade 1204/Temmuz 1790 tarihinde Albay Götze, Vidin Seraskeri Koca Yusuf Paşa'nın yanına gelmiştir.³⁴⁰ Götze, orduda yapmış olduğu gözlemlerden sonra bir rapor hazırlayarak İstanbul'a göndermiştir. Söz konusu raporda Osmanlı ordusunun "endişe verici" durumda olduğundan bahsedilmiştir.³⁴¹

Rebiülahir 1205/ Aralık 1790 tarihinde, Koca Yusuf Paşa, Vidin Seraskerliği'nden Bosna Valiliği'ne tayin edilmiştir.³⁴² Ancak Yusuf Paşa'nın Bosna Valiliği hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır.

3.4. Koca Yusuf Paşa'nın III. Selim Döneminde Tekrar Sadarete Tayini

Koca Yusuf Paşa azledildikten sonra yerine Cenaze Hasan Paşa getirilmiş; Fokşan³⁴³ ve Buza (Boza)³⁴⁴ yenilgilerinde Osmanlı ordusu maddi-manevi ciddi kayıplar vermiştir. Söz konusu yenilgilerin ardından İsmail Kalesi'nden zafer haberleri getiren Kaptan-ı derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa, 15 Rebiülevvel 1204/ 3 Aralık 1789 tarihinde sadrazam olarak tayin edilmiştir.³⁴⁵ Cezayirli Hasan Paşa, sancağı devraldığı anda Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu durumu göz önüne alarak barış yapılmasını uygun görüyordu. Orduda bulunan devlet ricali de sadrazam Paşa ile aynı

³³⁸ Yeşil - Gezer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda "Sürat" Topçuluğu II", s. 261-262.

³³⁹ BOA, C.A.S., 980/2735 (H. 06.10.1203).

³⁴⁰ Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı*, s. 83.

³⁴¹ Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı*, s. 83.

³⁴² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 2. Kısım, s. 442.

³⁴³ 9 Zilkâde 1203/ 1 Ağustos 1789 tarihinde, Serasker Kemankeş Mustafa Paşa'nın idaresi altındaki Osmanlı askerleri, Prens De Saxe- Cobourg'un emri altındaki Avusturya birlikleri tarafından Fokşan'da mağlup edilmiştir. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, s. 96.

³⁴⁴ 2 Muharrem 1204/ 22 Eylül 1789 tarihinde, Bender ve Akkerman'ın işgalden kurtarılması amacıyla başlatılan harekatta, Osmanlı askerleri, Tuna Nehri'nin bir kolu olan Boza Çayı'nda bulunan köprünün yıkılmasıyla boğulmuşlardır. Avusturya kuvvetlerinin top teknolojisi açısından avantajlı olduğu çatışmada yaklaşık yirmi üç bin Osmanlı askeri şehit düşmüştür. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, s. 96-97.

³⁴⁵ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, s. 97.

fikirdeydi.³⁴⁶ Cezayirli Hasan Paşa'nın barış yapmaya hevesli olduğu gerekçesi ile III. Selim tarafından kendisine gönderilen hatt-ı hümayundan sonra Paşa kahrından hasta olup, 13-14 Receb 1204/ 29-30 Mart 1790 tarihinde vefat edince bölgeye yakın olan kabiliyetli devlet adamlarından biri olan Rusçuklu Çelebizade Hasan Paşa'ya sadaret mührü verilmiştir.³⁴⁷ Fakat Hasan Paşa'nın razı geldiği sınırlar III. Selim'i son derece rahatsız etmiş ve Hasan Paşa'nın derhal katli emredilmiştir.³⁴⁸

Daha önce başarı elde edemediği gerekçesiyle görevden alınan Koca Yusuf Paşa'ya Sultan III. Selim tarafından hatt-ı hümayun gönderilerek, 23 Cemaziyelahir 1205/ 27 Şubat 1791 tarihinde sadarete tayini uygun görülmüştür.³⁴⁹ Söz konusu hatt-ı şerifte “... var ordu-yu hümâyûnumda sadr-ı azam ve Serdar-ı ekrem olup ne asıl karıştırdın ise yine öylece dolaşımı açıp nizâm ver.”³⁵⁰ ifadelerini kullanan III. Selim, Koca Yusuf Paşa'dan derhal göreve gelmesini emrediyordu. Böylece Koca Yusuf Paşa'nın, III. Selim dönemindeki ikinci sadareti 23 Cemaziyelahir 1205/ 27 Şubat 1790 tarihinde başlamış bulunuyordu.³⁵¹

III. Selim bu dönemde, III. Friedrich Wilhelm ile bir ittifak içerisindeydi. Koca Yusuf Paşa'nın Serdar-ı ekrem olarak Osmanlı ordularının başına geçmesi, Osmanlı Devleti'nin müttefiki Prusya tarafından da arzulanmaktaydı. Prusya Kralı III. Friedrich Wilhelm, 15 Zilkade 1204/ 27 Temmuz 1790 tarihinde Avusturya ile Reichenbach Mutabakatı'nı imzalayarak savaştan çekilmiş ve aynı zamanda Osmanlı-Avusturya arasındaki barış yoluna vesile olma gayreti içerisinde bulunmaktaydı. III. Friedrich Wilhelm, Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın tekrar sadarete tayin edilmesinden yaklaşık bir ay sonra göndermiş olduğu mektupta, söz konusu tayinden pek hoşnut olduğunu ifade etmektedir.³⁵²

Ziştovi'deki barış görüşmeleri sırasında Prusya'nın temsilcisi Lucchesini tarafından Koca Yusuf Paşa'nın sadrazam olarak tayin edilmesinin Prusya Kralı III.

³⁴⁶ Beydilli, “Yûsuf Paşa, Koca”, s. 24.

³⁴⁷ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, s. 98.

³⁴⁸ III. Selim, sadrazam Rusçuklu Şerif Hasan Paşa'ya gönderdiği hatt-ı hümayunda tepkisini şu şekilde göstermiş: “... Ben Cezayirli lalamın Sultan Osman sınırına razı olmamışken, sen kâfire bir krallık yer dahi verüb, peşkeş çektin ... ” ve Şerif Hasan Paşa'nın kardeşi de Rusçuk'ta yakalanarak katledilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Erol, “Pehlivan İbrahim Paşa Vakayı'-Nâmesi (Baba Paşa Tarihi)”, s.102.

³⁴⁹ M. Nuri Paşa, *Netâyic 'ül- Vukuât*, Cilt: 4, s. 27 ; Çınar, Mehmed Emin Edib Efendi'nin Hayatı ve Tarihi, s. 180-181 ; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 2. Kısım, s. 441 ; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2800.

³⁵⁰ Erol, “Pehlivan İbrahim Paşa Vakayı'-Nâmesi (Baba Paşa Tarihi),” s.102.

³⁵¹ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, s. 99.

³⁵² Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifakı*, s. 111-112.

Friedrich Wilhelm tarafından memnuniyetle karşılanacağı ifade edilmektedirken, Şerif Hasan Paşa'nın idamından önce III. Selim tarafından da Koca Yusuf Paşa'nın sadrazam olarak atanması uygun görülüyordu.³⁵³ İki devlet liderinin aynı isim üzerinde duruyor olması, Koca Yusuf Paşa'nın söz konusu savaşın başlangıcında olduğu gibi bitirilmesinde de önemli bir isim olduğunu vurgulamaktadır.

Koca Yusuf Paşa, Şerif Hasan Paşa döneminde Bosna Valiliği görevine tayin edilmişti. Bosna'da bulunan Koca Yusuf Paşa Sultan III. Selim'den gelen emir üzerine derhal harekete geçerek ordunun merkezi olan Şumnu'ya doğru hareket etti.³⁵⁴ Şumnu'da Sadrazam ve Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa'yı orduyla birlikte Seyyid Alo Paşa karşıladı. Koca Yusuf Paşa öncelikli olarak mevcut durumu görüşmek için bir toplantı düzenledi. Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu durum III. Selim'in Kırım'ın geri alınması isteğinden oldukça uzaktaydı.

Koca Yusuf Paşa'nın sadrazamlıktan azledilmesinden sonra 9 Muharrem 1205/ 18 Eylül 1790 tarihinde Avusturya ile barış görüşmelerinin başladığı 9 aylık bir mütareke imzalanmıştır.³⁵⁵

Sadrazam ve Serdarı ekrem Koca Yusuf Paşa Şumnu'dayken, Rus kuvvetlerinin Kili ve İsmail kalelerini zaptından sonra İbrail Kalesi'ni hedef aldıkları haberi ordugâha ulaştı. Serdar-ı ekrem ilk olarak İbrail Kalesi'ne mühimmat ve asker desteğinin yapılmasını emretti.³⁵⁶ Tuna Nehri üzerinden gelen Rus kuvvetleri öncelikle Maçin'e girdiler. Koca Yusuf Paşa, Maçin'den gelen haber üzerine vakit kaybetmeden beraberindeki kuvvetlerle birlikte Maçin'e doğru hareket etti.³⁵⁷ Rus kuvvetleri Maçin'i toplarla vurduktan sonra Kalas'a çekildi.

Yusuf Paşa emrindeki kuvvetlerle birlikte Şumnu'ya çekilerek burada bir plan yaptı ve daha sonra Kozluca'ya hareket etti. Ancak Osmanlı ordusunun artık nizamı bozulmuş ve morali kalmamıştı. Orduda her geçen gün firarlar artarak devam etmekteydi. Rus kuvvetleri, Osmanlı askerleri arasında parçalanmaya sebebiyet verecek şekilde Babadağı'ndan saldırıya geçti. Burada Rus askerleriyle bir süre çatışan

³⁵³ Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifakı*, s. 111-114 ; Beydilli, "Yüsuf Paşa, Koca", s. 25.

³⁵⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 2. Kısım, s. 442.

³⁵⁵ Yıldız, "Osmanlı Tarihinde Bir Ordu Boykotu: Maçin Bozgunu (1791)", s. 132.

³⁵⁶ BOA, *C.A.S.*, 72/3392 (H.29.08.1205) ; BOA, *C.A.S.*, 538/22550 (H. 18.09.1205).

³⁵⁷ Erol, "Pehlivan İbrahim Paşa Vakayı'-Nâmesi (Baba Paşa Tarihi)," s.102.

Osmanlı askerlerinden bazıları Karasu'ya kaçmıştır.³⁵⁸ Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu düzensizlik başarı kazanılamayacağı düşüncesini pekiştiriyordu.

Rus birliklerinin Babadağı'nda galip gelmesinin ardından, Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa derhal ordu ricalini toplamış ve ne yapılacağını konuşmuştur. Yapılan toplantıda alınan karar gereği Pazarcık tarafına geçildi. Bu esnada, Rus kuvvetlerinin Babadağı'ndan ayrılarak Maçin'e doğru ilerlediği haberinin gelmesi üzerine Rumeli Valisi Mustafa Paşa komutasındaki askerlerle birlikte Maçin'e hareket etti.³⁵⁹ Serdar-ı ekrem Yusuf Paşa'nın Daye'de bulunduğu sırada Mustafa Paşa tarafından yardım talebi gelmiştir. Tepedelenli Ali Paşa ve Karaosmanoğlu Hacı Mehmet Ağa başta olmak üzere Mustafa Paşa'ya yardım gönderilmiştir. 7 Zilkade 1205/ 8 Temmuz 1791 Cuma günü Osmanlı kuvvetleri Maçin'e ulaşmıştır. Ancak Sadrazam Koca Yusuf Paşa bu esnada halen Daye'de bulunmaktaydı.

Osmanlı birliklerinde bulunan Tepedelenli Ali Paşa ve Karaosmanoğlu Hacı Mehmet Ağa'nın çabalarına rağmen, Maçin'de Rus kuvvetlerinin yoğun top saldırısı karşısında Osmanlı kuvvetleri hezimete uğramıştır. Serdar-ı ekrem Yusuf Paşa yoğun top seslerinin gelmesi üzerine Maçin'e hareket etmiştir. 6 Zilhicce 1205/ 6 Ağustos 1791 Cumartesi günü Maçin'e varan sadrazam, Osmanlı kuvvetlerinin ağır bir darbe aldığını görmüştür. Sağ kalan askerler etrafı yağmalayarak geri çekilirken, Serdar-ı ekrem Yusuf Paşa'nın çabalarına rağmen bu durum engellenememiştir. Maçin'de kazanmış olduğu başarının ardından Rus kuvvetleri Kalas'a doğru çekilmiştir. Sadrazam topladığı askerlerle birlikte Hırsova'ya hareket etmiştir. Serdar-ı ekrem Yusuf Paşa, Hırsova'ya geldiği zaman komutanlar arasında artık işbirliğinden çok gerginlik olduğunu, askerlerin itaatsizliğini-başına buyruk hareket ettiğini ve düzenin tamamen bozulduğunu sadarete bildirmiştir.³⁶⁰ Osmanlı Devleti'nin Maçin'de Ruslar tarafından mağlubiyete uğraması ve Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu düzensizlik barışın gerekliliğini destekler niteliktedir.

Son olarak Maçin yenilgisinden sonra, Sadrazam ve Serdar-ı ekrem Yusuf Paşa başkanlığında durumu değerlendirmek ve bir sonraki adımı konuşmak amacıyla 5 Zilkade 1205/ 6 Temmuz 1791 tarihinde Çarşamba günü, ordu ricali arasında büyük bir toplantı düzenlenmiştir. Uzun süren meşveretin neticesinde Osmanlı ordusunun bu

³⁵⁸ Kuzucu, "1782-1792 Osmanlı-Rus Harbi", s. 136.

³⁵⁹ Kuzucu, "1782-1792 Osmanlı-Rus Harbi", s. 137 ; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 1. Kısım, s. 581.

³⁶⁰ BOA, *HAT*, 209/11121 (H. 29.12.1205).

şartlarda Rusya'nın karşısında savaşı kazanamayacağı konusunda fikir birliğine varılmıştır. Sadâret Kethüdâsı Mustafa Reşid Efendi'nin çadırında başlayan görüşmeler, Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın çadırında devam etmiş ve Rusya ile mümkün olan en kısa süre içinde barış yapılmasının en doğru karar olduğu sonucuna varılmıştır.³⁶¹ Ordu ricali arasında alınan bu kararın III. Selim'e bildirilmesi konusunda Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa bunu tek başına yapmayı kabul etmemiş ve toplantıdaki devlet adamlarının hepsinin kararı imzalayarak İstanbul'a bildirilmesinin uygun olduğunu ifade etmiştir.

Orduda görevli Vak'anüvis Vâsıf Ahmed Efendi, toplantıda alınan kararın İstanbul'a bildirilmesi için ordu ricalinin imzalayacağı belgeyi bizzat hazırlamıştır. Hazırlanan bildiri, Vâsıf Efendi tarafından yapılan toplantıda okunmuştur ve metnin bir kopyası İstanbul'a gönderilmiştir.³⁶² İstanbul'a gönderilen belge, Sultan tarafından barış kararının alınmasında etkili olmuştur.³⁶³

3.5. Koca Yusuf Paşa'nın Açmış Olduğu Savaşı Sonuca Bağlayıp Azledilmesi ve Diğer Görevleri

1789 yılında Fransız İhtilali'nin etkisiyle Avusturya savaştan çekilmek istemiştir. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin müttefiki Prusya ile Reichenbach Antlaşması'nı imzalamış ve böylece savaştan çekilmiştir. Prusya, Osmanlı-Avusturya arasında barış yapılması için söz konusu antlaşmada; Avusturya'nın Osmanlı Devleti ile yapmış olduğu son savaşta almış olduğu yerleri iade etmesini istemiştir.³⁶⁴

10 Muharrem 1205/19 Eylül 1790 tarihinde Avusturya ve Osmanlı Devleti arasında 9 ay sürecek olan bir mütareke imzalanmıştır. Söz konusu mütareke 14 maddeden oluşan bir anlaşmaya dönüştürülerek 3 Zilhicce 1205/ 3 Ağustos 1791 tarihinde Avusturya-Osmanlı Devleti arasında Zıştovi Antlaşması imzalanmıştır.³⁶⁵

³⁶¹ Beydilli, "Yûsuf Paşa, Koca", s. 25. Ordu ricalinin hep birlikte almış olduğu, Rusya'ya karşı acilen barış yapılması gerektiği ve savaşmayacakları kararı Osmanlı Devleti'nde emsali görülmemiş bir boykottur. Bk. Kemal Beydilli, "Kendi Kaleminden III. Selim", *III. Selim İki Asrın Dönemecinde İstanbul*, Ed. Coşkun Yılmaz, Seçil Ofset Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 34.

³⁶² BOA, *Bab-ı Asaî Mektubi Kalemî Defterleri (A.MKT.d.)*, 1026, s. 5 (H. 6. 11.1205).

³⁶³ Beydilli, "Yûsuf Paşa, Koca", s. 25 ; Çınar, "Mehmed Emin Edib Efendi'nin Hayatı ve Târîhi", s. 242-257.

³⁶⁴ Hotin Kalesi, Osmanlı-Rusya arasında yapılacak olan barış antlaşmasına kadar Avusturya'nın himayesine bırakılmıştır. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, s. 99.

³⁶⁵ BOA, *Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Düveli Ecnebiye Kalemî Defterleri (A.DVN.DVE.D.)* 59/3, s. 31-34 ; Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, s. 99. Zıştovi Antlaşması'nın transkripsiyonu için bk. Kuzucu, "1782-1792 Osmanlı-Rus Harbi", s. 198-203.

Yaklaşık olarak üç buçuk yıl süren Osmanlı-Avusturya Savaşı sona ermiş, böylelikle Avusturya cephesi kapanmıştır.

Rus ordularının Balkanlara inmesinin engellenmesi için kilit nokta işlevindeki İsmail Kalesi'nin düşmesinin ardından Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor durumda İngiltere ve Prusya müdahale etmiştir.³⁶⁶ İngiltere ve Prusya'nın müdahalesiyle Osmanlı-Rusya arasında barış görüşmeleri başlamıştır. Rebiülahir-Cemaziyelevvel 1203/ Ocak 1789 tarihinde, Rusya Osmanlı Devleti ile barış yapmak için Prusya ve İngiltere'ye başvurmuş ancak ileri sürdüğü şartlar Osmanlı Devleti tarafından kabul görmemiştir.³⁶⁷ Gelişen olaylar sonrasında, Osmanlı Devleti, Prusya ile bir ittifak yapmadan önce Rusya ile barış görüşmelerinin başlatılmasından yana bir politika izlese de Potemkin'in, Rus elçisi Bulgakov ve maiyetinin serbest bırakılması talebi reddedildiği için görüşmeler başlamamıştır. 18 Kasım 1789 tarihinde, III. Selim tarafından Yedikule'de esir olarak tutulan Rus elçisi Bulgakov ve beraberindeki on sekiz kişi serbest bırakılmıştır.³⁶⁸ Böylelikle; iki ülke arasında tekrar tekrar tıkanan barış görüşmeleri başlamış oldu. Bu esnada Osmanlı Devleti, Prusya ile imzalamış olduğu antlaşmayı ileri sürerek, Prusya'nın haberi olmadan Rusya ile bir antlaşma yapamayacağını bildirmiştir.³⁶⁹

Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Ruslar karşısında ağır bir yenilgi almadan anlaşmaya varılması taraftarıydı. Bu sebeple, Rus general ile iletişime geçerek göndermiş olduğu mektupta; *“Yer gök götürmez asker ile Maçın sahrasına geldik. Savaşın ne olacağı belli olmaz bu sefer galebenin ne tarafagörüneceği de belli olmaz. Osmanlı Devleti tam anlamıyla savaşa hazır olduğu gibi, fakara ve reayasının huzurunu kaçırarak olan kan akıtılmasını önlemek için barış yapmaya da hazırdır. Bu işe ne derece salâhiyetli olduğumuzu bildirerek tayin edeceğimiz adamımız ile sulh esaslarını göndeririz”* ifadelerine yer vermektedir.³⁷⁰ Yusuf Paşa'nın çağrısına karşılık Rus General Rebnin, ileri sürdüğü üç noktanın kabul edilmesi şartıyla barış görüşmelerinin başlayacağını iletmiştir.³⁷¹ Söz konusu şartlardan biri; iki devlet

³⁶⁶ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, s. 100.

³⁶⁷ Osmanlı Devleti ile barış antlaşması yapılması konusunda Rusya'nın İngiltere'den yardım talebi ve tarafların yazışmaları için bk. Koçak, “1787-1792 Osmanlı Rus Savaşında Değişen Dengeler Ve Yaş Antlaşması”, s. 470-476.

³⁶⁸ BOA, *Cevdet Hariciye (C.HR.)*, 144/7182 (H. 29.02.1204).

³⁶⁹ Koçak, “1787-1792 Osmanlı Rus Savaşında Değişen Dengeler Ve Yaş Antlaşması”, s. 471.

³⁷⁰ Kuzucu, “1782-1792 Osmanlı-Rus Harbi”, s. 159, *naklen*; Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaikü'l-Ahbâr*, (H. 1203-1209), s. 82.

³⁷¹ General Rebnin; Küçük Kaynarca ve ondan sonra imzalanan anlaşmaların geçerli olmasını, Eflâk-Boğdan'ın bazı şartlar çerçevesinde Osmanlı Devleti'ne geri verileceğini, Dinyester Nehri'nin Osmanlı-

arasında Dinyester Nehri'nin sınır kabul edilmesini; diğeri bir tabirle Özi ve çevresinin Rusya'ya geçtiğini barış görüşmeleri başlamadan Osmanlı Devleti tarafından kabulünü içeriyordu. Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın başkanlığı altında yapılan toplantıda ordu ricali, General Rebnin tarafından ileri sürülen şartların söz konusu maddesinde değişiklik yapılması konusunda fikir birliğindeydi. Osmanlı Devleti'nin bu talebi Rusya tarafından olumlu bir karşılık bulmamıştır.

Osmanlı-Rus barış görüşmelerinin tekrar tıkanıdığı vakitte, III. Selim son bir darbe ile Rusya'ya karşı bir galibiyet elde edilmesini umuyordu. Ancak mevcut durum Rusya karşısında galibiyet elde etmekten uzaktı. Bu nedenle, III. Selim tarafından, Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa'ya barış görüşmeleri için izin ve yetki verilmiştir.³⁷² Yetki verilmesinin ardından, Sadrazam Yusuf Paşa, yapılacak barış görüşmelerinde Vasıf Efendi'yi görevlendirmiştir.³⁷³ Vasıf Efendi, beraberindeki heyet ile ordugâhtan ayrılmıştır. Kalas'ta Rus tarafı ile görüşen Vasıf Efendi ilk olarak Sadrazam ve Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa'nın mektubunu, General Rebnin'e iletmiştir.

İki devletin temsilcileri arasında başlayan barış görüşmelerinde Vasıf Efendi, generalin daha önce iletmiş olduğu 3 maddede değişiklik yapmak istediğini söylemesi üzerine Rebnin, ilgili maddelerin değiştirilmesinin yetkinin üzerinde bir konu olduğunu belirtmiştir. Vasıf Efendi, uzun süren toplantıların ardından iki temsilci tarafından alınan kararları sadrazama yazıp sonucun kendisine bildirilmesini istemiştir. Serdar-ı ekrem yapılan toplantı sonrasında alınan kararları III. Selim'e bildirmiştir. Nihayet, 30 Zilkade 1205/ 31 Temmuz 1791 tarihinde iki devlet arasında dört maddelik bir mütareke imzalanmıştır.³⁷⁴

Mütareke döneminde, barış görüşmelerinin yapılması için çalışmalara başlanmıştır.³⁷⁵ Sadrazam Koca Yusuf Paşa General Potemkin ve önde gelen bazı komutanlara değerli hediyeler göndermiştir. Buna karşılık olarak Rus generaller de Osmanlı tarafına hediyeler göndermişlerdir.³⁷⁶ Ardından General Potemkin elindeki

Rus sınırını belirlemesinin kabul edilmesini istemiştir. Bk. Kuzucu, "1782-1792 Osmanlı-Rus Harbi", s. 159.

³⁷² Kuzucu, "1782-1792 Osmanlı-Rus Harbi", s. 160-161.

³⁷³ Koçak, "1787-1792 Osmanlı Rus Savaşında Değişen Dengeler Ve Yaş Antlaşması", s. 480.

³⁷⁴ Bahsi geçen mütarekenin maddeleri için bk. Kuzucu, "1782-1792 Osmanlı-Rus Harbi", s. 162.

³⁷⁵ Osmanlı Devleti'ni temsilen, baş müzakereci olarak Reisülküttap Abdullah Beri Efendi, İbrahim İsmet Efendi ve Mehmet Durri Efendi 2. ve 3. müzakereci olarak görevlendirirken; Rus tarafını temsilen General Samoylof, General Dibas ve Komutan Serço müzakereci olarak belirlenmiştir. Kuzucu, "1782-1792 Osmanlı-Rus Harbi", s. 163.

³⁷⁶ Koçak, "1787-1792 Osmanlı Rus Savaşında Değişen Dengeler Ve Yaş Antlaşması", s. 481.

Osmanlı esirlerini serbest bırakmıştır. Buna karşılık olarak Osmanlı ordusunun bünyesinde bulunan Rus esirler de serbest bırakılmıştır.³⁷⁷ Nihayet, Yaş kasabasında görüşmeler başlamıştır.³⁷⁸ Rus general, iki devlet arasında Dinyester (Turla) Nehri'nin sınır olması konusunda geri adım atmamaktaydı. III. Selim ise söz konusu sınıra rızası bulunmamakla birlikte, Ruslara karşı son bir çıkartma yapılarak zafer kazanma arzusundaydı. Bu sebeple, Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa'ya son bir gayret istediğini yazmıştır.³⁷⁹ Ancak Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu durum istenen gayrete müsaade etmiyordu.

Yaş'ta yapılan görüşmelerde Rus tarafının tazminat istekleri müzakerecilerin yetkilerini aşınca, ilgili hükmün Sadrazam ve Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa ile konuşulması kararı alındı. Kont Bezborodko, Baroç adında bir temsilci belirleyerek Koca Yusuf Paşa'nın huzuruna göndermiştir. Yusuf Paşa, Osmanlı Devleti'nin savaş tazminatı ödemesi hakkındaki istekleri geri çevirmiştir. Ancak, Osmanlı Devleti'nin Cezayir, Tunus ve Trablusgarp'tan Rus ticaret gemilerine yapılacak yağma faaliyetlerinde bahsi geçen ocaklarda gereken tedbiri almayı kabul etmiştir. Rus tüccarların güvencesi Osmanlı Devleti tarafından garantilenecek ve zararları iki ay içinde ödenecektir.³⁸⁰

15 Cemaziyelevvel 1206/ 10 Ocak 1792 tarihinde, iki devletin temsilcileri arasında 13 madde ve 1 hatimden oluşan Yaş Antlaşması imzalanmıştır.³⁸¹ Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Yaş Antlaşması'nın III. Selim tarafından onaylandığına dair Rusya'ya bir tasdikname göndermiştir.³⁸² Söz konusu antlaşmaya göre; Kırım, Taman, Özi-Bug arasındaki arazi, Kuban ve Beserabya'nın bir kısmı Ruslara bırakılırken Dinyester (Turla) Nehri iki devlet arasında sınır olarak kabul edilmiştir.³⁸³ III. Selim, barış şartlarından hoşnut olmamıştır.

Yaş Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte Ruslara karşı açılan ve uzun yıllar süren savaş böylelikle kapanmış bulunuyordu. 1 Şaban 1206/ 25 Mart 1792 tarihinde

³⁷⁷ BOA, *HAT*, 200/10254 (H. 29.12.1206).

³⁷⁸ BOA, *HAT*, 146/6137 (H. 19.01.1206).

³⁷⁹ BOA, *TSMA.e.*, 356/25, (H. 29.12.1206).

³⁸⁰ Sema Arıkan, *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*, Ankara, 1993, s. 55-57.

³⁸¹ BOA, *TSMA.d.*, 9922.

³⁸² BOA, *Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Name-i Hümayun Defterleri (A.DVNS. NMH.d)*, 9/281, s. 286-287 (H. 13.05.1206).

³⁸³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 2. Kısım, s. 442 ; Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, s. 100.

Yusuf Paşa'nın kontrolündeki Osmanlı ordusu saat bir buçukta Âsitâneye gitmek üzere Edirne'den ayrıldı.³⁸⁴ 8 Şaban 1206/ 1 Nisan 1792 tarihinde, Koca Yusuf Paşa, Davud Paşa Kasrı'nda bulunduğu sırada III. Selim'e haber göndererek elli dakika sonra İncirli mevkiinde olacaklarını iletmiştir.³⁸⁵ Seferden dönen Osmanlı ordusu, III. Selim tarafından karşılanmıştır. 10 Şaban/ 3 Nisan Salı günü ordu İstanbul'a gelmiştir. Sadrazam Koca Yusuf Paşa Hırka-i şerife gelmiş ve sancağ-ı şerifi teslim etmesinin ardından kendisine samur kürk hediye edilmiştir.³⁸⁶

Sadrazam Paşa İstanbul'a dönüp merasimini tamamladığında, aynı gün vakit kaybetmeden esnafı kontrol etmek üzere Kürkçüler Hanı'na gitti. Harp zamanını fırsat bilen bazı kimseler fiyatları yükseltmiş bulunuyordu. Sadrazam Yusuf Paşa, ahalinin mağduriyetini gidermek için ekmek ve ete yapılan zamları düzenlemiştir.³⁸⁷

Koca Yusuf Paşa, ordu boykotuna karıştığı gerekçesiyle III. Selim'in gözünden düşmüştür. 11 Ramazan 1206/ 3 Mayıs 1792 Perşembe günü, III. Selim, Küçük mirahor Zihni İsmail Mir'i görevlendirerek, Yusuf Paşa'dan mührü almasını emretmiştir.³⁸⁸ 12 Ramazan 1206/4 Mayıs 1792 Cuma günü Koca Yusuf Paşa keyfi olarak atama ve görevden alma gibi görevini kötüye kullandığı gerekçesiyle İstanbul'a geldikten bir ay sonra azledilmiştir.³⁸⁹ Ancak Koca Yusuf Paşa'nın azli Paşa daha yolda iken düşünülüyordu. Paşa'nın ordu boykotuna karışması III. Selim'in bu kararı almasında etkili olmuştur.

Yusuf Paşa hakkında III. Selim'in yazmış olduğu hatt-ı hümayundaki görüşleri şu şekildedir:³⁹⁰

“... Yusuf Paşa umur-ı seferiyede tecrübesi geçmiştir mülâhazasıyla ikinci defa makam-ı sadarete tâyin olundukta taraf-ı hümayundan gerek hazine ve gerek mühimmat ve sair levazımı seferiyede asla kusur olunmayıp meramı hümayunum galibâne bir muharebe iken muvaffak olamayıp muharebe müyesser olmaksızın bu

³⁸⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Üçüncü Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznâmesinden 1206/1791 Ve 1207/1792 Senelerine Âit Vekayi”, *Bellekten*, Cilt:37, Sayı: 148, 1973, s. 632.

³⁸⁵ BOA, *TSM.A.e.*, 1143/3 (H. 08.08.1206).

³⁸⁶ Uzunçarşılı, “Üçüncü Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznâmesinden”, s. 634.

³⁸⁷ Yusuf Paşa 20 kuruş (para) olan etin fiyatını 15 kuruşa indirerek sabitledi. Bk. Uzunçarşılı, “Üçüncü Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznâmesinden”, s. 634.

³⁸⁸ Yusuf Paşa'nın görevden alınmasıyla yerine, Melek Mehmed Paşa tayin edilmiştir. Bk. Uzunçarşılı, “Üçüncü Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznâmesinden”, s. 637.

³⁸⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 2. Kısım, s. 442 ; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2800 ; Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, s. 100 ; Beydilli, “Yüsuf Paşa, Koca”, s. 25.

³⁹⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 2. Kısım, s. 443, 2 nolu dipnot.

suretle düşmana arazi terk ederek böyle fena müsalehaya sebep olmuşken şayet nizam-ı devlete muvaffak olur mülâhazasıyla azletmeyip âsitaneye getirdim. Geleden beru nizam-ı devlete dair yoluyla bir işe şurû etmeyip gazezlerine ve sû-i zan ile temşiyet eylediği maddeleri teşviş edip kanun ve kaide-i devlete adem-i riayet ba husus ocaklar kanunı kadimine dikkat ve yoluyla nizamlarına sây ve gayret eylemeyip daima sû-i tedbire ve fesat üzere harekete mecbul olduğundan geldiği günden devlete nâfi bir işe muvaffak olamadığı ve bundan sonra dahi olamayacağı aşikâr olmaktan nâşi sadaretten azl ...”

III. Selim’in haklı olduğu noktalar olsa da söz konusu hatt-ı hümayunda Koca Yusuf Paşa’ya haksızlık edildiği Uzunçarşılı tarafından ifade edilmektedir.³⁹¹ III. Selim, Koca Yusuf Paşa’yı düşmanla muharebede arazi terk etmekle ve düşmanla savaşmadığı gerekçesiyle suçluyor, bu konuda onu kusurlu görüyordu. Ancak, savaştan önce başlayan ve daha sonrasında devam eden ordunun içindeki düzensizlik, askerlerin firarları ve paşaların başına buyruk hareket etmesi savaş koşullarını daha da zorlaştırmaktadır. Bu konuda, Yusuf Paşa’ya haksızca ithamlarda bulunmaktadır. Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu duruma ek olarak mühimmat ve iaşe açısından eksikliği de eklenince askerlerin hoşnutsuzluğu ve savaşmak istemedikleri kaçınılmaz bir gerçektir. Tüm bu zor koşullar altında, düzensiz Osmanlı ordusunu himaye altında tutarak yönlendirmesi Koca Yusuf Paşa’nın ne kadar kabiliyetli bir şahıs olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, Maçin yenilgisinden sonra Rusya ile barış yapılması konusunda alınan karar, ordu ricali tarafından desteklenmekle birlikte ordu ricalinin imzasını da taşımaktadır. Ordunun mevcut durumu, III. Selim’in isteklerinin yerine getirilmesinde yetersizdi. Bu konuda devlet ricalinin hepsi Sadrazam Koca Yusuf Paşa’nın düşüncelerini desteklemektedir.

Yusuf Paşa görevden alındığı gün Balıkhane Kasrı’nda gözetim altında tutuluyordu. Burada ibadet eden Paşa, ne olacağı düşüncesiyle oldukça endişeliydi. Bostancıbaşı Donbayzade Ağa kendisine haber verip, kaygılarından uzak olması söylenmiştir. Nihayet Yusuf Paşa’nın huzursuz bekleyişi kısa sürmüş ve aynı gün Trabzon Valiliği’ne tayin edildiği bildirilmiştir. Şimdilik, Yusuf Paşa’nın Beykoz’daki İshak Ağa Yalısı’nda kalması uygun görülmüştür.³⁹² Yusuf Paşa’nın aceleyle

³⁹¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 2. Kısım, s. 443.

³⁹² Uzunçarşılı, “Üçüncü Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznâmesinden”, s. 638 ; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 2. Kısım, s. 442 ; Beydilli, “Yûsuf Paşa, Koca”, s. 25.

sadrazamlıktan azledilmesinden sonra malları müsadereye tabi tutulmamıştır. Paşa'nın bu şekilde sadareten azledilmesi bazı kimseler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Dönemin Şeyhülislamı, Silâhdar vekili Derviş Bey'e; Yusuf Paşa'nın Ruslar ile yapılan Yaş Antlaşması'na düzen verdiğini, en azından elçilerin gelip, antlaşmanın sonuca bağlanmasının beklenmesinin daha uygun olacağını söyleyerek sitem etmiştir.³⁹³

Rusya ile yapılan barıştan sonra Anapa Kalesi'nin tamir edilmesi ve etrafının düzenlenmesi gerekiyordu. Yusuf Paşa'ya Trabzon Valiliği'ne ek olarak Anapa Muhafızlığı görevi verilerek bölgenin yeniden kalkınması istenmiştir. Koca Yusuf Paşa'nın sadareten azledilmesinden sonra İstanbul'da Hoca Paşa mevkiinde bir mahallede bazı kişiler bu karara şiddetle karşı çıkmışlardır. 26 Ramazan 1206/ 18 Mayıs 1792 tarihinde Yusuf Paşa'nın sadareten azledilmesinden rahatsızlık duyan kesim bir kağıda “*Yusuf Paşa sadarete gelmez ise İstanbul'u yakarız.*” şeklinde yazmışlar ve toplanarak bu kağıdı Paşakapısı'na vermişlerdir.³⁹⁴ Bu hadise karşısında Koca Yusuf Paşa'ya birbiri ardına emirler gelerek biran önce İstanbul'dan ayrılması emredilmiştir.

27 Ramazan 1206/ 19 Mayıs 1792 tarihinde Yusuf Paşa Anapa'ya gitmek üzere gemiye bindirilmiştir.³⁹⁵ İki gün sonra Trabzon'a varmıştır. Koca Yusuf Paşa, Anapa Seraskeri olarak bölgeyi yeniden toparlaması için gönderildiği Anapa'da kısa süre görev yaptıktan sonra buradan ayrılmak istemiş ve dönemin sadrazamı Melek Mehmed Paşa'dan konu hakkında yardım talep etmiştir.³⁹⁶ Sadrazam Melek Mehmed Paşa, Koca Yusuf Paşa'ya yardımcı olarak istediği yere tayin edilmesini uygun görmüştür. 20 Cemaziyelevvel 1207 / 3 Ocak 1793 tarihinde, Yusuf Paşa kendisinin de isteği üzerine Cidde Valiliği'ne tayin edilmiştir.³⁹⁷

³⁹³ Uzunçarşılı, “Üçüncü Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznâmesinden”, s. 638.

³⁹⁴ Uzunçarşılı, “Üçüncü Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznâmesinden”, s. 640.

³⁹⁵ Uzunçarşılı, “Üçüncü Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznâmesinden”, s. 640. Bazı kaynaklarda Yusuf Paşa'nın 29 Ramazan 1206 / 21 Mayıs 1792 tarihinde İstanbul'dan ayrıldığı geçmektedir. Bk. Beydilli, “Yûsuf Paşa, Koca”, s. 25.

³⁹⁶ Koca Yusuf Paşa'nın, halefi Melek Mehmed Paşa ile arası iyi değildi. 1202/1787-1788 yılında Koca Yusuf Paşa'nın sadaretinde, savaş esnasında vezir olan Mehmed Paşa azledilmiş ve açıkta kalmıştır. Melek Mehmed Paşa'nın kethüdası olan Kethüda Hasan Paşa Serdar-ı ekrem olarak tayin olduğunda III. Selim'den Melek Mehmed Paşa'nın sadaret kaymakamlığına tayin edilmesini istemiştir. Ancak bu istek Sultan tarafından uygun bulunmamıştır. Melek Mehmed Paşa, geçmişte ikili arasında yaşanan sıkıntıları bir kenara bırakarak eski sadrazam Koca Yusuf Paşa'ya yardımcı olmuştur. Bk. Uzunçarşılı, “Sultan III. Selim ve Koca Yusuf Paşa”, s. 254 ; Uzunçarşılı, “Üçüncü Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznâmesinden”, s. 638, 15 nolu dipnot.

³⁹⁷ Beydilli, “Yûsuf Paşa, Koca”, s. 25 ; Uzunçarşılı, “Sultan III. Selim ve Koca Yusuf Paşa”, s. 254.

Koca Yusuf Paşa, I. Abdülhamid'in yakın çevresiyle sadarettten azledildikten sonra da iyi ilişkiler içinde bulunmaktaydı. Öyle ki I. Abdülhamid'in hanımlarından Hazinedar Nevres Kadınefendi, Yusuf Paşa'ya Cidde Valiliği sırasında birtakım hediyeler göndermiştir. Cidde Valisi Yusuf Paşa, 9 Muharrem 1211/ 15 Temmuz 1796 tarihinde, Hazinedar Nevres Kadınefendi'nin göndermiş olduğu hediyeler için teşekkür mektubu yazmıştır.³⁹⁸

Koca Yusuf Paşa, Cidde'de bulunduğu sırada Vehhabilerin bölgeye ciddi tehditlerine³⁹⁹ şahit olmuştur ancak bunları bastırmak için gerekli kuvvete sahip değildir. Cidde'deki karışıklıklar ve yerli kabilelerin gücü, artık yaşlanmış olan Yusuf Paşa'nın kudretini aşmaktaydı. Cidde'de bulunduğu sırada Koca Yusuf Paşa ile Mekke Şerifi ve Abdülaziz bin Suud arasında bir anlaşmazlık olmuştur. Aralarındaki anlaşmazlık çözülemeyince çözüm olarak ikisinden birinin görevden alınması uygun görülmüştür.⁴⁰⁰ Yaklaşık yedi yıl boyunca Cidde'de bulunan Koca Yusuf Paşa daha fazla burada kalmak istemediğini merkeze yazarak tayinini istemiştir. Talep etmiş olduğu tayin gerçekleşmediği takdirde, Cidde'den kaçacağını dahi iletmiştir.⁴⁰¹

3.6. Koca Yusuf Paşa'nın Ailesi ve Şahsiyeti Hakkında

Cidde'de sıkıntılı günler geçiren Yusuf Paşa, sadarettten azlini istemiş ve artık bu topraklarda kalmak istemediğini yazmıştır. Muharrem 1215/ Haziran 1800 tarihinde, Cidde Valiliği görevine devam ederken Medine'de bulunduğu sırada beklenmedik bir şekilde vefat etmiştir.⁴⁰²

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sultan III.Selim ve Koca Yusuf Paşa" adlı makalesinde Yusuf Paşa'nın şahsiyeti hakkında "... *Osmanlı vezirlerinin mevcuduna nazaran idare ve zabt-u rabt itibariyle değerlisidir...*" ifadesine yer vermektedir.⁴⁰³ Yusuf Paşa'nın kişilik özelliklerinden bahsedecek olursak; Sefernamesini kaleme alan yazar tarafından Paşa'nın dindar olduğuna değinilir. 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda bulunduğu sırada, Sofya'da yol kenarında bulunmakta olan Bâli Efendi'nin kabrini ziyaret ettiğinden ve burada dualar ederek ondan yardım istediğinden

³⁹⁸ BOA, *TSMA.e.*, 0293/20.

³⁹⁹Bu dönemde Vehhabilerin hareketleri ve ayrılıkçı faaliyetleri hakkında bk. Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri*, s. 45-50.

⁴⁰⁰ BOA, *TSMA.e.*, 815/85 (H. 21.03.1222).

⁴⁰¹ Uzunçarşılı, "Sultan III. Selim ve Koca Yusuf Paşa", s. 254.

⁴⁰² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, 2. Kısım, s. 444.

⁴⁰³ Uzunçarşılı, "Sultan III.Selim ve Koca Yusuf Paşa", s. 233.

bahsedilmektedir.⁴⁰⁴ Diğer bir örnek ile pekiştirilecek olursak, Yusuf Paşa'nın kurmuş olduğu vakfa ait bir kayıta Paşa tarafından ramazan ayında sahur vaktine kadar 3 sıra kandilin yanması ve gereken zeytinyağı, fitil ve kandil bedeli vakıf tarafından karşılanması istenmiştir.⁴⁰⁵ Bu örnekler, Yusuf Paşa'nın inanç hassasiyetini göstermektedir.

Koca Yusuf Paşa'nın kişilik özelliklerinden biri de cömert olmasıdır. Askerlere bahşiş dağıtılması konusunda cömert bir tavır sergileyerek, bir kişi dahi atlanmamasına dikkat ederek, hayır duası almaya önem verirdi. Nitekim kurmuş olduğu vakıf buna iyi bir örnek teşkil etmektedir. Paşa için yazılan sefernamede; Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın yola çıkarken, yoldaki fakir kimselerden hayır duası almayı ihmal etmediğini aktarılmaktadır.⁴⁰⁶ Yusuf Paşa'nın sefernamesini kaleme alan müellif onun kararlı ve gayretli bir Paşa olduğuna da değinmektedir.⁴⁰⁷

Koca Yusuf Paşa, merhametli bir şahıs olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle sadrazam olduğu dönemlerde söz konusu merhametine örnek verebileceğimiz birçok hadise bulunmaktadır. Örneğin, Yusuf Paşa'nın sadrazam olarak göreve geldiği yıl, Kılburnu Kalesi'nin önlerinde çıkan çatışmada Cezayirli Hasan Bey'in emri altında, Osmanlı donanmasından bir grup asker yaralanmıştır ve İstanbul'a getirilmişlerdir. Sadrazam Koca Yusuf Paşa, yaralı askerleri tedavi gördükleri İshak Ağa yalısında bizzat ziyaret etmiştir. Gazilerin sağlık durumu ile yakından ilgilenen sadrazam, askerlere bahşişler dağıtmıştır. Öte yandan, meydana gelen çarpışmanın faillerini tespit etmek amacıyla askerlerin görüşlerini de almıştır.⁴⁰⁸

1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı kapsamında sadrazam ve serdarı ekrem maiyetiyle birlikte İstanbul'dan ayrıldıktan sonra şiddetli sağanak yağmur yağmıştır. Koca Yusuf Paşa, kötü hava koşullarını gördükten sonra önden giden Osmanlı kuvvetlerinin durumu hakkında endişelenmiş ve hızlı bir şekilde öndeki kuvveti yakalamak üzere yola çıkmıştır. Birliğe yetişen Yusuf Paşa, askerlerin durumunu görmüş ve piyadelerin tek tek suyu geçmesine yardımcı olmuştur. Böylelikle sadece askere olan merhametini değil aynı zamanda serdarı ekrem olarak Osmanlı askerlerine savaşta yalnız olmadıklarını, kendisinin de askerleriyle birlikte zor koşullarla

⁴⁰⁴ Koca Yusuf Paşa'nın okuduğu duaların isimleri için bk. Ahmet Üstüner, "Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi", s. 25.

⁴⁰⁵ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), 627-245-142, s. 264.

⁴⁰⁶ Üstüner, Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi, s. 26.

⁴⁰⁷ Üstüner, Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi, s. 26-27.

⁴⁰⁸ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 240.

mücadele edeceğinin teminatını da vermiştir.⁴⁰⁹ Bu olaydan sonra, Serdar-ı ekrem Yusuf Paşa'nın askerleri Paşa hakkında "... gözlerimiz böyle bir Serdârı Ekrem ile rûşena olup ve atlarından inüp bizi birer birer mübarek elleriyle bindirüp sudan geçirdi" demişlerdir.⁴¹⁰

Sadrazam Koca Yusuf Paşa, kandillerde kendi malikânesinden bir meblağ ayırarak ihtiyaç sahiplerine bahşiş olarak vermeyi ihmal etmemiştir. Öyle ki, 1786 yılının 13 Haziranı'na tekabül eden Berat Kandili'nde kimsesiz, yaşlı ve hasta olan sadrazam çuhadarlarına, iç oğlanlarına atmışar ve yetmişer kuruş bahşiş dağıtmıştır. Bu kimselere aylık on beş kuruş, yıllık ise elli kuruş verilmesi Yusuf Paşa tarafından emredilmiştir.⁴¹¹

Koca Yusuf Paşa'nın özel yaşamı hakkında kaynaklardaki bilgiler pek sınırlıdır. Kurmuş olduğu vakfa ait vakfiyede Yusuf Paşa'nın Galata'da Defterdar Ebu'l Fazl Mahallesinde yaşadığı belirtilmektedir.⁴¹² Bahsi geçen ve çalışmamızın dördüncü bölümde ayrıntılı olarak ele alacağımız vakfa ait belgelerden tespit edilen bilgilere göre eşinin adı Hanife'dir.⁴¹³ Hanife Hanım, eşi Yusuf Paşa öldükten sonra vakfın idaresinde görev almıştır.

Yusuf Paşa'nın Mahmud ve Mehmed adında iki oğlu vardır. Paşa'nın iki oğlu da müderristir. Yusuf Paşa'nın sadaretinde 10 Cemaziyevvel 1200/ 11 Mart 1786 tarihinde oğlu Mahmud Efendi, Mehmed Paşa Medresesi'nde, diğer oğlu Mehmed Efendi ise İskender Ağa Camii'nin Zeyrek Medresesine müderris olarak tayin edilmiştir.⁴¹⁴

3.7. Koca Yusuf Paşa Sadaretinin Genel Değerlendirmesi

Koca Yusuf Paşa kölelikten sadrazamlığa kadar geçen hayatında, çeşitli alanlarda çalışarak birçok deneyim kazanmıştı. Azad edildikten sonra vefa göstererek efendisinin ölümüne dek hizmetinde çalışmış, ardından bulunduğu bölgeden ayrılarak Zincirlikuyu'da esnafılık yapmıştır. Yazları donanmaya katılarak geçimini sürdürmüş ve sermayedarların güvenini kazanarak Mısır'a gidip ticaret yapmıştır. Cezayirli Hasan Paşa ile tanışınca önce Paşa'nın hazinedarlığını yapmış ardından hızla

⁴⁰⁹ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 2638 ; Üstüner, "Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi", s. 35.

⁴¹⁰ Üstüner, "Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi", s. 9b, 26.

⁴¹¹ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 152-153.

⁴¹² VGMA, 627-363-184, s. 377.

⁴¹³ BOA, C.BLD, 27/1337 (H. 17.11.1224).

⁴¹⁴ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 136.

yükselerek Mora Valiliği'ne tayin edilmiştir. Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Yusuf Paşa'nın valilik alayı çıkışını "*donanma-yı hümâyûn çıkar gibi*" nitelendirmiştir.⁴¹⁵ Mora'da bulunduğu sırada bölgenin kalkınması için olumlu faaliyetlerde bulunmuş ve kendisinden önceki gelirlerle kıyaslandığında beş ay gibi kısa bir sürede Mora'nın gelirlerini arttırmıştır.⁴¹⁶ 1787 yılında sadarete tayin edilmiş ve böylece çok kısa bir süre içinde Osmanlı Devleti'nde en önemli yöneticiler arasına girmiştir. 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlaması, Osmanlı-Rus ilişkileri kapsamında değerlendirilecek olursa; tarafların çıkarları açısından kaçınılmazdır. Birbiri ardına gelen tahrikler neticesinde Aynalıkavak Tenkihnamesi imzalanmış ancak savaşı başlatacak tacizler engellenememiştir. Yusuf Paşa'nın Prusya ve İngiliz elçilerinin kışkırtmalarıyla vakitsiz olarak Rusya'ya savaş ilân etmesi, o sırada Mısır'da bulunan Cezayirli Hasan Paşa başta olmak üzere çeşitli çevrelere eleştirilmiştir.

Yusuf Paşa, I. Abdülhamid'in sadık veziriydi ve Sultan ile arası çok iyiydi. Öyle ki, I. Abdülhamid savaş ilân edilmesini uygun görmediği halde sadık dostu Yusuf Paşa tarafından ikna edilmiştir. Yusuf Paşa'nın hangi cephede savaşa gireceğini kendisinin kararına bırakmış ve onu geniş yetkilerle donatarak savaşa göndermiştir. Yusuf Paşa'nın Sultan ile iyi ilişkiler içinde bulunması, bu dönemde daha serbest hareket etmesine de neden olmuştur. Daha önce Osmanlı ordusunda bir paşa olarak savaş deneyimine sahip olmayan Yusuf Paşa askerlerinin ihtiyaçlarının karşılanması için sürekli olarak Sultan'dan para ve mühimmat talep etmiştir. Zaman zaman ordu içinde çıkan çatışmaları kontrol altına alarak, bozulmuş olan Osmanlı ordusunu bir arada tutmayı başarmıştır. Örneğin; Cezayirli Hasan Paşa'nın Rus cephesinden gönderdiği olumsuz haberleri ve kötü gidişatı değiştirerek askerlerine zaferi müjdeleyerek birtakım firarların önüne geçmiştir. Ayrıca askere moral ve motivasyon sağlayarak onları itaat altında tutmuştur. Yusuf Paşa, I. Abdülhamid'den almış olduğu yetkiyle, savaş zamanında devletin tüm idaresini elinde toplamıştır.

I. Abdülhamid'in vefatıyla, III. Selim tahta geçtiğinde sadaret mührünü Paşa'ya göndererek onu görevinde bırakmıştır. Ancak cepheden gelen olumsuz haberler ve bazı şikayetler üzerine III. Selim tarafından görevden alınmıştır. Yusuf Paşa, otoriter ve güçlü bir lider özelliklerine sahipti. Askerlerin üzerinde nüfuz sahibi

⁴¹⁵ *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 98.

⁴¹⁶ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s. 53.

olan Yusuf Paşa'nın görevlendirilmesinin nereye yapılacağı konusunda III. Selim, Şeyhülislam Mekki Efendi'nin tavsiyelerini dinleyerek böyle güçlü bir vezirin cepheden ayrılmaması gerektiğini düşünmüştür ve Paşa Vidin Seraskerliği'ne tayin edilmiştir. Avusturya cephesinde göreve devam ederken Vidin Seraskerliği'nden Bosna Valiliği'ne tayin edilmiştir. Bu arada Osmanlı Devleti, Prusya ile müttefik olmuş, III. Selim döneminde, Paşa ikinci kez sadrazamlığa getirilmiştir. Çalışmada yer verilen süreç sonucunda 4 Ağustos 1791 tarihinde Avusturya ile Zıştovi Antlaşması, 9 Ocak 1792 tarihinde ise Rusya ile Yaş Antlaşması imzalanarak savaşa son verilmiştir.⁴¹⁷

Savaşın uzun yıllar sürmüş olduğu Rumeli'de asayiş bozulmuş ve çetecilik faaliyetleri hız kazanmıştır. Sadrazam Koca Yusuf Paşa cepheden dönerken, Rumeli'de asayişi sağlamak amacıyla dağlı eşkıyasına karşı birtakım tedbirler almıştır. Bölgede başına buyruk hareket eden valileri sert bir şekilde uyarılmış ve düzenin korunması için yaptırımlar uygulamıştır. Uzun süren savaş sırasında isyan edenler sadece Arnavut ve Türkmenlerden oluşan eşkıyalar değildi. Osmanlı Devleti'ne bağlı idareciler de başına buyruk davranıyorlardı. Deli Orman'dan Despot Dağları'na kadar uzanan bölgede isyan eden Tinova Ayanı Osman Efendi, Yılıkoğlu ve Meçekoğlu gibi dağ eşkıyalarının üzerine yürüdü. Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın emriyle Yeğen Mehmed Paşa, Tahir Paşa, Ali Paşa ve Osman Paşa görevlendirilerek asilerin üzerine gönderilmiştir. Yusuf Paşa'nın kuvvetli otoritesi bölgede asayişin sağlanmasında etkili olmuştur.

Koca Yusuf Paşa, III. Selim döneminde tekrar sadarete getirildiğinde Şumnu'da bulunduğu sırada kendisine bir konu hakkında başvurulmuştur. Eflâk Voyvodası Mihail ve halkı tarafından Sadrazam ve Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa'ya toplu dilekçeler yazılmıştır. 1791 yılında bölge halkı ve yöneticileri; sığır, manda, öküz vb. büyükbaş hayvanların Eflâk'ta az bulunduğunu ve bu yüzden bahsi geçen hayvanların Eflâk'tan satın alınmasının yasaklanmasını talep etmekteydiler. Ayrıca bahsi geçen hayvanların sadece ihracatının yasaklanmasını değil, aynı zamanda Tuna civarında damızlık temin edilmesi için Eflâk halkına müsaade edilmesi arz ediliyordu. Kendisinden damızlık satın alınması konusunda ruhsat isteyen Eflâk halkını haklı bulan Sadrazam Koca Yusuf Paşa, devletin Eflâk halkının damızlık satın almasına veyahut satmasına karışmaması gerektiğini düşünmektedir. Bu doğrultuda,

⁴¹⁷ Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, s. 19-20.

Sadrizam Koca Yusuf Paşa, Eflâk halkına talep ettikleri ruhsat verirken; onlara kısmi serbestlik tanıyarak hayvancılığın geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. 5 Safer 1206/ 4 Ekim 1791 tarihini taşıyan Koca Yusuf Paşa'nın buyruldu, Paşa'nın tebaaya karşı adaletli duruşunu ve hoşgörülü yaklaşımının bir örneğidir.⁴¹⁸

Osmanlı Devleti'nde bu dönemde rüşvetten dolayı çeşitli yolsuzluklar da mevcuttur. Rüşvetin ve yolsuzlukların önüne geçilmesi için 22 Cemaziyelevvel 1206/ 17 Ocak 1792 tarihinde Sadrizam Koca Yusuf Paşa'ya konu hakkında bir yazı gönderilerek tüm ülkede rüşvetin önlenmesi ve halkın güvenliğinin sağlanması üzerinde durulmuştur.⁴¹⁹ Yusuf Paşa, sadareti döneminde adaletin ve asayişin sağlanması noktasında ciddi adımlar atmıştır.

Yaş Antlaşması'nın imzalanmasının ardından İstanbul'a dönen Yusuf Paşa, kırk üç gün sonra sadareten azledilmiştir. Yusuf Paşa'nın azledilmesine Maçin Bozgunundan sonra karışmış olduğu ordu boykotu da neden olmuştur. III. Selim tarafından bu boykot hoş karşılanmamıştır ancak boykot, Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu durumu çarpıcı bir şekilde Sultan'a aktarılmasında etkili olmuştur. Boykot hadisesinden sonra geri dönüş yolunda, III. Selim'in göndermiş olduğu hatt-ı hümayunda, Yusuf Paşa'dan orduda bulunan devlet ricalinin ya da ulemanın ordu hakkındaki faydalı olacağını düşündüğü durumların kayıt altına alması istenmiştir. Serdar-ı ekrem Koca Yusuf Paşa tarafından da bir layiha kaleme alınmıştır.⁴²⁰ Bu nokta, Osmanlı ordusu için artık yenilikçi ve realist adımların acil olarak atılması açısından oldukça önemlidir. Ayrıca, Osmanlı ordusunun tanzimi için, Koca Yusuf Paşa savaştan dönerken yanında harp tekniklerinde uzman Avrupalı hocaları da getirmiştir.⁴²¹

Koca Yusuf Paşa gibi güçlü bir vezirin en verimli yıllarında ani bir şekilde sadareten azli Osmanlı İmparatorluğu'nun bazı bölgelerinde otorite boşluğu yaratmıştır. Öyle ki, Koca Yusuf Paşa'nın savaş dönüşünde asayişini sağlamak üzere başlattığı ve bir aydır devam eden çalışmalar yarım kalmıştır. Yusuf Paşa, bazı asi ve usulsüz davranışlar sergileyen paşalar üzerinde bir otorite kurmuştur. Bu paşalar, Yusuf Paşa'nın azledilmesi haberini alınca tekrar eski düzenlerine dönmüşlerdir. Sadrizamın görevlendirmiş olduğu paşaların görevlerini terk etmesiyle Edirne'deki

⁴¹⁸ Çetin, "Eflâk Voyvodası Mihail'e Sadr-ı Azam Koca Yusuf Paşa'nın Bir Buyruldu", s. 31-32.

⁴¹⁹ BOA, *T SMA.e.*, 786/23.

⁴²⁰ Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri*, s. 72-73.

⁴²¹ Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri*, s. 79.

Hasköy civarında altı yüz kişilik eşkıya çetesi tekrar ahaliyi taciz etmeye başlamıştır.⁴²² Daha sonra bu eşkıya grupları Çatalca'ya kadar gelerek yağma ve taciz faaliyetlerinde bulunarak devleti uzun süre meşgul etmişlerdir. Yusuf Paşa'nın İstanbul'da bulunması bile söz konusu çetelerin faaliyetlerini engellemekteydi. Yusuf Paşa'nın azledilmesi ile bahsi geçen bölgelerde asayişin bozulması, Koca Yusuf Paşa'nın ne kadar kudretli bir vezir olduğunun kanıtıdır.

Koca Yusuf Paşa'nın arası I. Abdülhamid ile iyi olmasına karşın, III. Selim ile pek de iyi değildi. Bunun sebeplerinden biri, Yusuf Paşa'nın Cezayirli Hasan Paşa'nın yetiştirmesi olup Kaptan Paşa ile arasının iyi olmasıdır. Diğer bir sebebi ise I. Abdülhamid'in oğlu Şehzade Mustafa 1792 yılında 13 yaşında bulunuyordu Koca Yusuf Paşa'nın, I. Abdülhamid'e olan sadakati ve dostluğu göz önüne alınacak olursa, böyle güçlü bir vezirin 31 yaşında bulunan III. Selim'i tahtan indirip Şehzade Mustafa'yı tahta geçirebileceği endişesidir.⁴²³ Ancak Koca Yusuf Paşa'nın böyle bir niyetinin olduğu belirsizdir.

⁴²² Uzunçarşılı, "Üçüncü Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznâmesinden", s. 640.

⁴²³ Uzunçarşılı, "Sultan III. Selim ve Koca Yusuf Paşa", s. 256.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KOCA YUSUF PAŞA’NIN HAYRATI

4.1. Koca Yusuf Paşa’nın Su Vakfı, Bağışlanan Menkul ve Gayrimenkuller

Vakıflar, İslam medeniyetinde sosyo-ekonomik ve kültürel hayatı ciddi ölçüde etkileyen hayır müesseseleridir.⁴²⁴ Bakara Suresinde (148. ayet) geçen “*hayırlarda yarışınız*” ayetinden yola çıkarak İslâm kültüründe vakıf faaliyetleri önem kazanarak yaygınlaşmıştır. Sosyal yaşamda fırsat eşitsizliğinin önüne geçen vakıflar, temelinde insani yardımlaşma ve dayanışmayı barındırmaktadır.⁴²⁵ İslam kültüründeki yardımlaşma anlayışı, Osmanlı Devleti’nde vakıfların ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır.⁴²⁶ Dil, din ve ırk ayrımı yapılmaksızın toplumun tüm kesimlerine hizmet eden vakıflar;⁴²⁷ eğitim, kültür, sağlık, insani yardımlaşma-dayanışma vb. sosyal hizmet faaliyetlerini yürütmüştür.⁴²⁸ İhtiyaç sahiplerine yardımcı olmak arzusunun yanında, yaygın olarak; varlıklı kişilerin mallarını müsadere uygulamasından koruması amacıyla⁴²⁹ ya da başka arzular doğrultusunda vakıflar kurulmuştur. Oluşumları açısından vakıflar arasında misyon farklılıkları bulunmaktadır. Vakıfları birçok yönüyle ele almak mümkündür. Osmanlı Devleti’nde vakıflar, gelirlerine göre bilimsel olarak dört başlık altında tasnif edilmiştir:⁴³⁰ Bunlar; mahiyetleri, mülkiyetleri, idareleri ve kullanım şekilleri olmak üzere çeşitli gruplara ayrılabilirler. Koca Yusuf Paşa’nın kurmuş olduğu su vakfı, mülkiyet bakımından sahih vakıflar grubuna girmektedir.⁴³¹

⁴²⁴ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 42, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, s. 479.

⁴²⁵ Yediyıldız, “Vakıf”, s. 482.

⁴²⁶ Meral Bayrak Ferlibaş, “Rusçuk’ta Kaybolmuş Osmanlı Mirası: Vakıflar”, *Bellekten*, Cilt: 79, Sayı: 286, Ankara, 2015, s. 931.

⁴²⁷ Halil İnalçık, *Osmanlı ve Modern Türkiye Araştırmaları*, Ed. Tuğçe İnceoğlu, Timaş Yayınları, 2013, İstanbul, s. 155.

⁴²⁸ Nazif Öztürk, “İslâm ve Türk Kültüründe Vakıflar” *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 29, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2005, s. 11.

⁴²⁹ Mustafa Karazeybek, “İzmit Kazası Vakıfları ve Vakıf Eserleri: Tespit ve Değerlendirme (1750-1850)”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar, 2018, s. 15, *naklen*; Ömer Lütfi Barkan, “Şer’i Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıflar”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt: 6, Sayı: 1, 1940, s.159-160.

⁴³⁰ <https://www.vgm.gov.tr/vakiflarimiz/vakiflarimiz/genel-bilgi> (Erişim Tarihi: 25.05.2022).

⁴³¹ Sahih Vakıflarda; vakfedilen mal, vakfeden kişinin kendi malıdır. Kişi malını vakfettiğinde, söz konusu taşınmaz mal, kişinin malı olmaktan çıkar ve kişi mal üzerindeki haklarını kurmuş olduğu vakfa devretmiş olur. Sahih vakıflarda, vakfedilen menkul yahut gayrimenkul malların vakfeden kişiye ait olması şartı bulunur. Bk. Hüseyin Çiçek, “Türkiye’de Vakıf Müessesinin Sosyo-ekonomik Fonksiyonları (İzmir İli Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Üzerinde Bir Araştırma”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1996, s. 30. Yusuf Paşa’nın vakfına ait ana vakfiyede geçen “*kendi helal malımdan vakfeyledim*” beyanı, vakfetmiş olduğu malların kendisine ait olduğunun en açık delilidir.

Vakıf çeşitleri arasında su vakıfları ayrı bir önem taşımaktadır.⁴³² Canlıların en temel ihtiyaçlarından biri olan suya erişimdeki engellerin azaltılması ve ortadan kaldırılması amacıyla su vakıfları kurulmuştur. Su vakıflarında diğer vakıflardan farklı olarak; Suyolu nazırlığı⁴³³, sebilci⁴³⁴, saka⁴³⁵, bölükbaşı (usta)⁴³⁶, suyolcuları⁴³⁷, çavuşlar⁴³⁸, bent koruyucuları⁴³⁹ gibi personel bulunmaktadır. Bu çalışanların en temel görevi, suyun kesintisiz bir şekilde akışını sağlayarak ihtiyaç sahiplerine ulaştırmaktır.

Tarih boyunca İstanbul'da suyun taşınması büyük bir problem olmuştur.⁴⁴⁰ Koca Yusuf Paşa, İstanbul'un su probleminin çözülmesi üzerinde hassasiyetle durmuştur. Örneğin; göreve geldiği ilk yılda Vâlîde Sultan kaynağının Kılıçpınar'ı kısmında zamanla oluşan tahribatlar sonucu su yollarında deformasyonlar meydana gelmesi üzerine Paşa'nın, su yollarının onarılması için talimat verdiği bilinmektedir.

Yusuf Paşa'nın su vakfı kurma isteği, kendisinin sadarete tayininden önce 1775 yılında Cezayirli Hasan Paşa'nın kethüdalığını yaptığı zamanlara dayanmaktadır. Paşa, ilk defa 1775 yılında bir su vakfı kurarak, Beyoğlu'nda bir çeşme inşa ettirmiştir. Aynı mahallede bir konut ve beş bin kuruş vakfederek çeşmenin giderlerinin karşılanmasını sağlamıştır. Sadarete geldikten sonra kurmuş olduğu su vakfını genişleterek, 25 Zilhicce 1201/ 8 Ekim 1787 tarihinde Fındıklı Kasabasında, Molla

⁴³² Meral Bayrak (Ferlibaş), Meryem Kaçan Erdoğan, "Ruşuk'ta Osmanlı Vakıfları", *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri Rusçuk*, Ed. Meral Bayrak (Ferlibaş), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011, s. 206.

⁴³³ Vakıfta su işleri sorumlusu olan su yolu nazırları; su yollarını korumak amacıyla buralarda oluşan tahribatı gidererek suyun dağıtımındaki aksaklıkların önüne geçer. Ayrıca suyun miktarını ölçer ve su yolcularını denetler. Abdullah Martal, "Suyolcu", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 38, TDV Yayınları, İstanbul, 2016, s. 1.

⁴³⁴ Sebilci, sebilhanede su dağıtmakla görevli olan kimsedir. Yusuf Sağır, "Osmanlı Su Vakıfları", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 15, 2016, s. 460. ss. 445-473.

⁴³⁵ Saka, evlere suyun ulaştırılmadığı dönemlerde çeşmelerden alınan suyu evlere taşıyan kimselerdir. Sakalar, evlere taşımış oldukları sulardan belirli bir ücret alarak geçimlerini sağlamaktadırlar. Nur Satır, "Osmanlı'da Su Terimleri ve Suyla İlgili Materyaller", Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2020, s. 53.

⁴³⁶ Bölükbaşı, su yolcularının amiri görevini üstlenmektedir. Sorumluluğu altında büyük su yolları olanlara bölükbaşı, daha küçük su yollarını idare eden görevliye ise usta denirdi. Sağır, "Osmanlı Su Vakıfları", s. 460-461.

⁴³⁷ Suyolcuları; su yollarının tamiri ile görevli olan kimsedir. Ayrıca su yollarının tamir edilmesinde görev almaktadır. Sağır, "Osmanlı Su Vakıfları", s. 461.

⁴³⁸ Görev yelpazesi geniş olan çavuşların başlıca görevi su yollarının kollara ayrıldığı maksemelerde kalan su miktarı hakkında nezareti bilgilendirmektir. Satır, "Osmanlı'da Su Terimleri ve Suyla İlgili Materyaller", s. 54.

⁴³⁹ Bent koruyucusu, bentlerin korunması ve temiz tutulmasından sorumlu personeldir. Suyun sorunsuz bir şekilde temin edilmesi için olumsuz hava şartlarında dahi bentleri korurlar ve suyun akışını kontrol ederler. Satır, "Osmanlı'da Su Terimleri ve Suyla İlgili Materyaller", s. 54.

⁴⁴⁰ Sağır, "Osmanlı Su Vakıfları", s. 452-455.

Çelebi Camii'nin yakınlarında bir çeşme-sebil yaptırmıştır.⁴⁴¹ Paşa, Vâlîde Sultan kaynağının Kılıçpınar'ı maksiminden, Fındıklı'da banisi olduğu çeşme-sebili için 3 masura⁴⁴² su temin ettirmiş⁴⁴³ ve 27 gayrimenkul vakfetmiştir.⁴⁴⁴ Yusuf Paşa kurmuş olduğu vakfi için, 27 Safer 1202/8 Aralık 1787 tarihli vakfiyesinde 50 adet gayrimenkul vakfederek zaman içinde vakfını daha da büyütülmüştür.⁴⁴⁵

4.1.1. Koca Yusuf Paşa'nın Vakfiyeleri

Yusuf Ağa, Cezayirli Hasan Paşa'nın kapı kethüdalığını yaptığı dönemde Galata'ya bağlı Tophane'de Defterdar Ebu'l Fazl Mahallesi'nde yaşamaktaydı. Burada yaşadığı dönemde kendi helal malından olmak üzere bir çeşme yaptırmıştır.⁴⁴⁶ Sadarete geldiği dönemde var olan vakfını genişleterek Molla Çelebi Camii'nin yakınlarında bir çeşme-sebil inşa ettirmiştir.⁴⁴⁷ Yusuf Paşa'nın kurmuş olduğu vakfa ait Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi bünyesinde, 27 Cemaziyelevvel 1193/ 12 Haziran 1779 tarihli ana vakfiye, 1 Muharrem 1202/ 13 Ekim 1787 tarihli ve 27 Safer 1202/8 Aralık 1787 tarihli iki vakfiye zeyli olmak üzere toplamda üç vakfiye bulunmaktadır. Bu vakfiyelerde çok sayıda gayrimenkul ve menkul vakfedilmiştir.

Yusuf Ağa, vakfını kurmak için kadiya müracaat ettiğinde vakfın mütevellisi olarak Osman Efendi'yi tayin etmiştir. Çeşmenin bulunduğu mahallede, üç taraftan yol ile çevrili bir konut⁴⁴⁸ ve beş bin kuruş nakit vakfederek⁴⁴⁹ kurmuş olduğu vakfın giderlerini karşılamak üzere kaynak sağlamıştır. Yusuf Ağa, malından vakfettiği menkul ve gayrimenkuller için vakfiyesinde şöyle şart eylemiştir; “*Bir bab menzili ve meblağ-ı merhum ile muteber ve güzide mahallerde akarat işтира icare-i muaccele ve müeccele ile ahara icar ve hasıl olan icaretten Defterdar Ebu'l Fazl Mahallesi'nde*

⁴⁴¹ BOA, *Cevdet Belediye (C.BLD)*, 27/1337 (H. 17.11.1224).

⁴⁴² Masura, Osmanlı Devleti'nde suyun ölçüldüğü birimlerden biridir. Çeşme ve musluklara takılan ve pirinçten yapılan 26 mm çapı olan borulara lüle denmektedir. Lüleler aracılığıyla suyun debisi ölçülebilmektedir. Bir lülenin debisi dakikada 36 litreye tekabül etmektedir. Masura ise lülenin alt birimlerinden biridir. Masura lülenin 1/8'i kadardır. Bir masuranın debisi günlük olarak 6.5 metre küptür. Satır, “Osmanlı'da Su Terimleri ve Suyu İlgili Materyaller”, s. 52.

⁴⁴³ Cengiz Orhonlu, “Fındıklı Sema'nın Tarihi Hakkında Bir Araştırma”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 10, 1954, s. 65.

⁴⁴⁴ VGMA, 627-365-185, s. 380-388.

⁴⁴⁵ VGMA, 627-245-142, s. 259-266.

⁴⁴⁶ Bu çeşme günümüzde aslında uygun olarak yeniden yapılmıştır ancak hizmet verememektedir.

⁴⁴⁷ Bahsi geçen çeşme-sebil bazı restorasyonlar geçirmiştir ve günümüzde Kabataş İskelesi karşısında halen ayakta. Su vakfına bağlı olan yapı, kafe olarak işletilmektedir.

⁴⁴⁸ Bahsi geçen evin detayları için bk. Tablo 1.

⁴⁴⁹ VGMA, 627 - 363 - 184, s. 377.

vaki müeceddeden bina ve inşasına ruhsatyab olduğum mai leziz çeşmesinin iktiza eden tamir ve termimine ve kanavat-ı mefruşasına harç ve sarf oluna”.

Yusuf Paşa ana vakfiyesinde, vakfında işinin ehli olan bir kimsenin su yolcu olmasını istemiş ve günlük 16 akçe verilmesini uygun görmüştür. Vakıfta su yollarını korumak için görevlendirilecek kimseye ödenecek meblağı günlük 8 akçe olarak belirlemiştir. Vakıf mallarına bakmakla görevli tevliyet vazifesini yürütecek personele ve vakfın katibine günlük 5'er akçe verilmesini istemiştir. Ayrıca; kendisinin vefatından sonra vakfın tevliyetine evlatlarının geçmesini şart koşmuştur. Ancak soyunun kuruması söz konusu olursa, kardeşi Süleyman Ağa'nın vakfın mütevellisi olmasını talep etmiştir. Mütevellilik görevi, Süleyman Ağa'nın da vefatıyla soyunun kuruması halinde, azatlı kölelerinden en büyüğüne verilecektir. Eğer onların da soyu tükenirse mütevellinin onayı ile işinin ehli olan bir kimseye verilmesini vakfiyesinde şart olarak belirtmiştir. Vakfın kurulması için gerekli şartlar mahkeme huzurunda yerine getirildikten sonra, vakfın “vakf-ı sahih” olduğu 9 Şaban 1193/ 22 Ağustos 1779 tarihinde Pazar günü Donanma-yı hümayun kadısı Seyyid Mehmed Salih oğlu Seyyid Hafız İsmail Efendi tarafından mahkeme heyetinin huzurunda onaylanmıştır.⁴⁵⁰ Böylece Koca Yusuf Paşa, henüz Cezayirli Hasan Paşa'nın kapı kethüdası iken (tahmini olarak 49-50 yaşlarında) kendi helal malından bir vakıf kurmuştur.

1 Şaban 1194/ 2 Ağustos 1780 tarihli kayda göre vakfın görevlileri şu şekildedir:

Vakfın Mütevellisi: *Silahşor-ı şehriyârî Mahmud Ağa*

Vakfın Nazırı: *Mustafa Ağa*

Suyolcular Kethüdası: *El-hac İbrahim Ağa*

Suyolları Kâtibi: *Seyyid Mehmed Emin Efendi*

Vakfın su yollarına değinecek olursak, merhum Valide Sultan suyundan çeşmeye su taşınabilmesi için yerin altından 114 kulaç lağım kazılmış ve 185 zira⁴⁵¹

⁴⁵⁰ VGMA, 627 - 363 - 184, s. 378.

⁴⁵¹ Zirânın (arşın) uzunluğu zamana, mekâna ve ölçülen nesnenin cinsine göre değişiklik göstermekle birlikte yaygın olarak dirsek ile orta parmak arasındaki uzunluktur. Arşın, mimar arşını ve çarşı arşını olarak ikiye ayrılmaktadır. III. Selim döneminde Mühendishane-i Berr-i Hümayûn'un kurulmasıyla uzunluk ölçülerinde birliği sağlamak amacıyla standart bir çubuk yapılarak bir mimar arşını 31,5 mm'ye sabitlenmiştir. Ünal Taşkın, “Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2005, s. 141-142.

uzunluğundaki alana 11 adet baca yerleştirilmiştir. Musluğun ağız kısmından 154 zira lağıma 385 adet künk döşenmiştir. Mütevelli Mahmud Ağa, Hacı İbrahim Ağa, Seyyid Mehmed Emin Efendi ve su yolları konusunda işinin ehli olan kimseler, su vâkıfın şartları dahilinde suyun debisinin ne kadar olması gerektiği konusunda fikir birliğine varmışlardır. Böylelikle, Paşa'nın vakfetmiş olduğu çeşmeden 1 masura, 1 çuvaldız, 1,5 hilal içme suyu, ihtiyacı olan kimselerin kullanımı için hizmete açılmıştır. Yusuf Paşa, Valide Sultan kaynağından getirilen sudan 1 çuvaldızını Tophane'de bulunan kendi saâdethanesine yönlendirmiştir.

1 Muharrem 1202/ 13 Ekim 1787 tarihli kayda göre; Koca Yusuf Paşa tarafından, Fındıklı Kasabası'nda Molla Çelebi Camii yakınında günlük 1 akçe kirası olan arsa üzerinde suya ihtiyacı olanlar için bir sebilhane inşa ettirilmesi uygun görülmüştür.⁴⁵² Böylece bir çeşme-sebil eklenerek vakıf daha da genişletilmiştir. Bahsi geçen sebilhaneye bağlanacak su yollarının bakım ve onarımı için 1 Muharrem 1202/ 13 Ekim 1787 tarihli ilgili zeylde çok sayıda gayrimenkul vakfedilmiştir.⁴⁵³

1 Muharrem 1202/13 Ekim 1787 tarihli vakfiye ile su yollarının tamir ve düzenlenmesinden sonra 2 masura suyun Fındıklı'da Molla Çelebi Camii yakınında olan çeşmeye, 1 masura suyun buradaki sebilhaneye, 3,5 masura suyun da daha önce vakfedilen Tophane'de Ebu'l Fazl Mahallesindeki çeşmeye aktarılması uygun görülmüştür.

4.1.2. Vakfedilen Menkul ve Gayrimenkuller

Yusuf Paşa'nın kurmuş olduğu vakfın devamlılığının sağlanabilmesi, halka hizmet sunan çeşmelerinin ve sebilinin bakımlarının yapılması ve vakıfta görevli kişilerin maaşlarının ödenebilmesi için gelir kalemlerine ihtiyacı vardır. Yusuf Paşa, ağalığı döneminde kurmuş olduğu su vakfını ilk kurduğunda bir ev ve beş bin kuruş vakfetmiştir. Daha sonraki yıllarda çeşitli evler eklenerek bu sayı artmıştır. Elimizdeki kayıtlara göre Yusuf Paşa tarafından vakfedilen toplamda 85 akar bulunmaktadır. Bu akarların 63'ü ev, 22'si dükkandır.

⁴⁵² VGMA, 627-365-185, s. 380-388.

⁴⁵³ Vakfedilen gayrimenkuller için bk. Tablo 2.

4.1.2.1. Vakfedilen Evler

Tablo 1. Koca Yusuf Paşa'nın 27 Cemaziyelevvel 1193/ 12 Haziran 1779 Tarihli Vakfiyesi İle Vakfettiği Ev⁴⁵⁴

<i>Akarın Bulunduğu Yer</i>	<i>Akarın Kira Geliri</i>	<i>Akarın Büyüklüğü</i>	<i>Akarın Sayısı</i>	<i>Akarın Özellikleri</i>
İstanbul - Tophane Kasabası - Defterdar Ebu'l Fazl Mahallesi	-	328 zira arsa üzerinde	1	Üst katta ikişer bab oda, sofa ve tuvalet; alt katta mutfak, avlu ve tatlı su haznesi. İki sokak kapılı menzil.

Yusuf Paşa; 27 Cemaziyelevvel 1193/ 12 Haziran 1779 tarihli ana vakfiyesi ile İstanbul'da Tophane Kasabası'na bağlı Defterdar Ebu'l Fazl Mahallesi'nde gayrimenkul olarak üç taraftan yol ile çevrili 328 zira arsa üzerinde bulunan bir ev ini vakfetmiştir. Bahsi geçen ev iki katlı olup tatlı su haznesi bulunan avlusunun yanında zemin katında mutfak, üst katında 2 oda, sofa ve tuvaleti bulunmaktadır.

Tablo 2. Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın 1 Muharrem 1202/13 Ekim 1787 Tarihli Vakfiyesi İle Vakfettiği Evler⁴⁵⁵

<i>Akarın Bulunduğu Yer</i>	<i>Akarın Kira Geliri (Günlük-Akçe)</i>	<i>Akarın Büyüklüğü</i>	<i>Akarın Sayısı</i>	<i>Akarın Özellikleri</i>
İstanbul-Galata Kasabası - Yolcuzade Mahallesi	3	604 zira arsa üzerinde	1	Selamlık kısmında: üst katta; iki bab oda, sofa, mutfak, kiler, kargir mahzen. Üst katta; hamam, cihannüma, camekan, dehliz. Tuvaletler ve ahır. Harem kısmında: iki bab oda ve iki sofa. Üst katta; cihannüma ve tahta ile örtülü puş. Farklı sokak kapılı bir tahtani oda ve tuvalet.

⁴⁵⁴ VGMA, 627-363-184, s. 377-379.

⁴⁵⁵ VGMA, 627-365-185, s. 380-388.

İstanbul-Tophane Kasabası - Kuloğlu Mahallesi	1	633 zira arsa üzerinde	1	Üst katta bir bab oda ve bir kasır. Orta katta iki bab oda ve bir sofa. Alt katta bir bab oda ve mutfak. Evin yanında ahır, su kuyusu, tuvalet ve meyveli- meyvesiz ağaçlardan oluşan iki kıta bahçe.
İstanbul-Tophane Kasabası - El-Hac Receb Mahallesi	1	625 zira arsa üzerinde	1	Üst katta bir bab oda, bir sofa ve dehliz. Orta katta bir bab oda, mutfak odası, bir sofa, fevkani kargir hamam, sofa ve tuvalet. Alt katta bir bab oda. Dışarıda su kuyusu, meyveli ve meyvesiz ağaçlı bahçe.
İstanbul-Tophane Kasabası- El-Hac Receb Mahallesi	0.5	250 zira arsa	1	Bir su kuyusu, meyveli- meyvesiz ağaçlı ve iki tarafı tahta avlulu bahçe.
İstanbul-Tophane Kasabası- Hüseyin Ağa Mahallesi	1	130 zira arsa üzerinde	1	Üst katta üç bab oda, iki sofa ve alt katta iki bab oda. Su kuyusu, tuvalet ve bir miktar ağaçlar.
İstanbul-Tophane Kasabası- Süheyl Bey Mahallesi	3	-	1	Üst katta üç bab oda ve abdesthane. Alt katta bir bab oda, divanhane. Harem kısmında: üst katta bir camlı köşk, üç bab oda, memşi, abdesthane, meğşibi; alt katta üç bab oda, abdesthane ve bir bab hariciye odası, mutfak, kiler, su kuyusu. Bir kapılı sahilhane.
İstanbul-Tophane Kasabası- Hüseyin Ağa Mahallesi	-	520 zira arsa üzerinde	1	Üst katta üç bab oda, dehliz, tahta bend, tuvalet; orta katta iki bab oda, bir mutfak ve diğer tahta bend, dehliz. Aşağı katta; bir mahzen, mutfak, mesfür vasilaki zımmi ile müşterek su kuyusu, avlu, tuvalet ve meyveli - meyvesiz ağaçlı bahçe.
İstanbul-Tophane Kasabası- Firuz Ağa Mahallesi	1	750 zira arsa üzerinde	1	Üst katta; bir bab oda, sofa. Alt katta; üç bab oda. Su kuyusu, tuvalet ve bir miktar meyve ağaçlı bahçe. Selamlık kısmında, tek katlı iki bab oda, kiler, mutfak ve tuvalet.
İstanbul-Tophane Kasabası- Santo	2	320 zira arsa üzerinde	1	Üst katta; iki bab oda, sofa. Orta katta; iki bab oda, sofa, iki tuvalet. Alt katta; bir bab oda, mahzen. Su kuyusu ve bir miktar ağaçlı bahçe.

Marco Mahallesi				
İstanbul-Tophane Kasabası - Santo Marco Mahallesi	25 (aylık)	-	1	Üst katta; iki bab oda, sofa. Alt katta; bir bab oda ve sofa. Su kuyusu, sarnıç, meyveli - meyvesiz ağaçlı bahçeli bir sokak kapılı menzil.
İstanbul-Tophane Kasabası-Selime Hatun Mahallesi	25 (aylık)	- zira arsa üzerinde	1	Üst katta; iki bab oda ve sofa. Alt katta; bir bab oda ve sofa. Su kuyusu, sarnıç, meyveli - meyvesiz ağaçlı bahçeli bir sokak kapılı menzil.
İstanbul-Tophane Kasabası-Selime Hatun Mahallesi	1	209 zira arsa üzerinde	1	Üst katta; iki bab oda, sofa, dehliz. Alt katta; bir bab oda, sofa, tuvalet, abdesthane. Su kuyusu, bir miktar bahçe ve bir sokak kapılı menzil.
İstanbul-Tophane Kasabası-Selime Hatun Mahallesi	1	(Arsanın genişliği ve uzunluğu halk tarafından bilindiği için yazılmamış.)	1	Üst katta; bir bab oda ve sofa. Orta katta; iki bab oda ve sofa. Aşağı katta; bir bab oda, sofa, mutfak, tuvalet. Su kuyusu, bir miktar bahçe ve avlu. Bir sokak kapılı menzil.
İstanbul - Molla Çelebi Mahallesi	1.5	135 zira arsa üzerine	1	Üst katta; iki bab oda, sofa. Alt katta; kömürlük, mahzen ve tuvalet. Bir sokak kapılı menzil.
İstanbul-Kasım Paşa Kasabası-Kamer Hatun Mahallesi	1.5	140 zira arsa üzerinde	1	Üst katta; iki bab oda, sofa, mutfak, tuvalet. Alt katta; iki bab oda, mutfak, tuvalet, ... mahzen. Avlu, su kuyusu ve bir miktar bahçe.
İstanbul-Kasım Paşa Kasabası - Kamer Hatun Mahallesi	2	236 zira arsa üzerinde menzil, 168 zira arsa üzerinde bahçe	1	Üst katta; üç bab oda, sofa. Alt katta; iki bab oda, iki tuvalet, mutfak, kargir mahzen, sarnıç ve avlu. 168 zira meyveli ve meyvesiz ağaçlı bahçe. İki sokak kapılı menzil.

İstanbul- Kasım Paşa Kasabası- Hacı Ahmed Mahallesi	20 (aylık)	494 zira arsa üzerinde	1	Üst katta; dört bab oda, sofa, abdesthane. Alt katta; mutfak. Su kuyusu, tuvalet ve meyveli - meyvesiz ağaçlı bahçe. Bir sokak kapılı menzil.
İstanbul- Kasım Paşa Kasabası- Hacı Hasan Mahallesi	1	320 zira arsa üzerinde	1	Üst katta; üç bab oda, divanhane, setli sofa, abdesthane. Tahtani bir bab oda ve kargir mutfak. Su kuyusu, meyveli - meyvesiz ağaçlı bahçe ve içinde bir bab oda. Kapıcı Seyyid Ahmed Menzili tarafından bir miktar arsa ve Hüseyin Kaptan menziline geçmek için bir köprü. Bir sokak kapılı menzil.
İstanbul- Kasım Paşa Kasabası- Camii Kebir Mahallesi	Günlük akçe	640 zira arsa üzerinde	1	Harem kısmında üç bab oda, sofa, tuvalet, tahtani mutfak, kiler, odunluk ve kömürlük. Selamlık kısmında: üst katta; bir bab oda, sofa. Alt katta; bir bab oda, sofa, kargir hamam, camekân, külhan hamam ocağı. Meyveli - meyvesiz ağaçlı bahçe ve su kuyusu. Bir sokak kapılı, bir bab mülk menzil.
İstanbul- Kasım Paşa Kasabası - Gedik Abdi Kaptan Mahallesi	2	(Arsanın genişliği ve uzunluğu halk tarafından bilindiği için yazılmamış.)	1	Harem kısmında üç bab oda, mabeyn odası, kebir sofa, abdesthane ve tuvalet. Alt katta; iki kiler, büyük mutfak, su kuyusu, tuvalet ve kömürlük. Avlu ve meyveli - meyvesiz ağaçlı büyük bahçe. Selamlık kısmında: Üst katta; iki bab büyük oda, sofa ve orta katta; bir bab oda, sofa, abdesthane, tuvalet. Alt katta; bir miktar avlu, ahır ve tuvalet. Bir sokak kapılı menzil.
İstanbul- Kasım Paşa Kasabası- Hüseyin Ağa Mahallesi	2	737 zira ve 12 parmak ⁴⁵⁶ arsa üzerinde	1	Üst katta; dört bab oda ve sofa. Alt katta; iki bab oda, mutfak, sarnıç, su kuyusu, tuvalet, kiler ve odunluk. Meyveli - meyvesiz ağaçlı bahçe. Bir sokak kapılı menzil.
İstanbul- Kasım Paşa Kasabası- Gazi Mahallesi	1	(Arsanın genişliği ve uzunluğu halk tarafından bilindiği için yazılmamış.)	1	Üst katta; üç bab oda, sofa, abdesthane. Alt katta; bir bab oda, sofa, kargir mutfak, iki su kuyusu ve bir miktar ağaçlı bahçe. Bir sokak kapısı, bir orta kapı ve selamlık kısmında: üst katta; bir bab oda, sofa, abdesthane. Alt katta; bir bab oda ve bir miktar avlu. Bir sokak kapılı menzil.

⁴⁵⁶ Parmak, Osmanlı Devleti'nde sıklıkla kullanılan uzunluk birimlerinden biridir. Uzunluk ve ölçü birimlerinde standartlaşma faaliyetleri kapsamında 1 parmak 12 birim hata karşılık gelmektedir. Bu da günümüz ölçü birimleri ile kıyaslandığında 2.6 mm'ye tekabül etmektedir. Taşkın, "Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri", s. 142-143.

İstanbul- Beşiktaş Kasabası Sinan Paşa- i Atik Mahallesi	2	3272 zira arsa üzerinde	1	Üst katta; üç bab oda, kargir hamam, yarım camekân, tahtani mutfak. Su haznesi, mai cari lağımı, dört su kuyusu ve iki kıta meyve ağaçlı bahçe. Üç sokak kapılı, bir bab mülk menzil.
İstanbul- - Hacı Ferhat Mahallesi	1	150 zira arsa üzerinde	1	Üst katta; iki bab oda, iki sofa ve iki tuvalet. Alt katta; su kuyusu, odunluk ve bir miktar meyveli meyvesiz ağaçlı bahçe. Bir sokak kapılı mülk menzil.
İstanbul- - İbn- i Meddas Mahallesi	1	115 zira arsa üzerinde	1	Üst katta; bir bab oda ve sofa. Orta katta; iki bab oda, abdesthane ve tuvalet. Alt katta; bir bab oda, mutfak, su kuyusu, iki tuvalet ve avlu. Bir sokak kapılı mülk menzil.
İstanbul- - Üsküplü Mahallesi	2	350/360 zira arsa üzerinde	1	Harem kısmında: üst katta; dört bab oda, sofa, divanhane, abdesthane, tuvalet ve mahzen. Su kuyusu, kiler ve bir miktar avlu. Selamlık kısmında; yarım masura tatlı su, orta kapı ve dönme dolap. Selamlık kısmında; tek katlı bir bab oda ve tuvalet. Bir bab mülk menzil.
İstanbul- - Elvanzade Emir Mahallesi	3	569 zira arsa üzerinde	1	Harem kısmında: üst katta; bir bab oda, sandık odası, hazine odası, iki sofa, divanhane, abdesthane. Ara katta; bir bab oda, kahve ocağı, abdesthane ve kiler. Alt katta; bir oda, kargir mutfak, su haznesi. Ağaçlı bahçe, orta kapı, dönme dolap. Selamlık kısmında; tek katlı bir bab oda. Birbirine bitişik iki mahzen, yarım masuralık kanal ile kayıtlı tatlı su. Bir bab mülk menzil.

Tablo 2’te Yusuf Paşa’nın su vakfı için 1 Muharrem 1202/13 Ekim 1787 tarihli vakfiyesi ile İstanbul’da vakfettiği evler yer almaktadır. Tophane’de 11 adet, Kasımpaşa’da sekiz adet, Beşiktaş’ta ve Galata’da birer adet, sadece mahalleleri (Molla Çelebi, Hacı Ferhat, İbn-i Meddas, Üsküplü ve Elvanzade Emir Mahalleleri) belirtilen beş adet olmak üzere toplamda 26 adet ev ve Tophane’de bulunan bir adet bahçe vakfedilmiştir. Bu evlerden altısına ait arsanın uzunluğu halk tarafından bilindiği için yazılmamış, 20 tanesinin alanı hakkında verilen bilgiler tabloda gösterilmiştir. Vakfedilen evlerden üç tanesinin kira geliri aylık, diğer evlerin günlük olarak talep edilmiştir. Evlerin sınırlarının nereden çizildiğine ve özelliklerine dair vakfiyede ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Vakfedilen evlerin özelliklerine değinecek

olursak; evlerin 18 tanesinin meyveli ve meyvesiz ağaçlı bahçesi bulunmaktadır. Bu bahçelerin bir kısmında su kuyusu mevcuttur. Genellikle geniş yapılı ve iki-üç katlı olarak karşımıza çıkan evlerin bazılarında haremlik-selamlık bölümleri bulunmaktadır. Bunların bir kısmının müştemilatı vardır. Evlerin içinde abdesthane olmasının yanında tuvalet genellikle evin dışında yer almaktadır. Çoğunlukla evlerde bir sokak kapısı mevcut olsa da nadir olmakla birlikte iki sokak kapılı evler de bulunmaktadır. Bahsi geçen evlerden en dikkat çeken 3272 zira arsa üzerinde bulunan menzildir. İki katlı olan menzil bir kargir hamam, üç bab oda, yarım camekân ve tahtani mutfaktan oluşan bir yapıdır. Evin bahçesinde su haznesi, lağımı, dört adet su kuyusu ve iki kıta meyve ağaçlı bahçesi bulunmaktadır. Ayrıca söz konusu yapı, bahçeden sokağa açılan üç adet sokak kapısına sahiptir.

Tablo 3. Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın 27 Safer 1202/8 Aralık 1787 Tarihli Vakfiyesi İle Vakfettiği Evler⁴⁵⁷

<i>Akarın Bulunduğu Yer</i>	<i>Akarın Kira Geliri</i>	<i>Akarın Büyüklüğü</i>	<i>Akarın Sayısı</i>	<i>Akarın Özellikleri</i>
İstanbul- Galata Kasabası- Yolcuzade Mahallesi	-	604 zira arsa üzerinde	1	Üst katta; iki bab oda, sofa, mutfak, kiler ve kargir mahzen. Üstünde; hamam, cihannüma, camekân, sofa, dehliz ve müteadid tuvaletler, ahır. Dahiliyesinde; fevkani iki bab oda, iki sofa, ulyada; bir cihannüma ve tahta puş. Ve sınırları dahilinde başka sokak kapısı, tahtani bir oda, müştemil tuvalet bulunmaktadır.
İstanbul- Tophane Kasabası Kuloğlu Mahallesi	-	633 zira arsa üzerinde	1	Üst katta bir bab oda. Orta katta iki bab oda, sofa. Alt katta bir bab oda ve mutfak. Ahır, su kuyusu, tuvalet ve meyveli - meyvesiz ağaçlı iki kıta bahçe.
İstanbul- Tophane Kasabası- El- Hac Receb Mahallesi	-	625 zira arsa üzerinde	1	Üst katta; bir bab oda, sofa ve dehliz. Ara katta; bir bab oda, mutfak odası, sofa, kargir hamam ve tuvalet. Alt katta; bir bab oda. Su kuyusu, meyveli meyvesiz ağaçlı bahçe ve tuvalet.

⁴⁵⁷ VGMA, 627-245-142, s. 259-266.

İstanbul- Tophane Kasabası- Hüseyin Ağa Mahallesi	-	130 zira arsa üzerinde	1	Üst katta; üç bab oda, iki sofa. Alt katta iki bab oda. Su kuyusu ve bir miktar meyve ağaçlı bahçe.
İstanbul- Tophane Kasabası- Hüseyin Ağa Mahallesi	-	520 zira arsa üzerinde	1	Üst katta; üç bab oda, dehliz, tahta bent ve tuvalet. Orta katta; bir bab oda, mutfak, diğer tahta bent ve dehliz. Alt katta; mahzen, mutfak. Vasilaki zımmi ile müşterek su kuyusu, avlu, tuvalet, meyveli - meyvesiz ağaçlı bahçe.
İstanbul- Tophane Kasabası- Süheyl Bey Mahallesi	-	?	1	Selamlık kısmında; üst katta üç bab oda ve abdesthane. Alt katta bir bab oda, divanhane, kömürlük ve kayıkhanesi. Harem kısmında: üst katta bir camlı köşk, üç bab oda ve abdesthane. Bir bab hariciye odası, mutfak, kiler ve su kuyusu. Bir bab mülk sahilhane.
İstanbul- Tophane Kasabası- Firuz Ağa Mahallesi	-	750 zira arsa üzerinde	1	Üst katta bir bab oda ve sofa. Alt katta üç bab oda. Su kuyusu, tuvalet ve bir miktar meyveli - meyvesiz ağaçlı bahçe. Selamlık kısmında: alt katta iki bab oda, kiler, mutfak ve memşah.
İstanbul- Tophane Kasabası- Santa Marco Mahallesi	-	320 zira arsa üzerinde	1	Üst katta; iki bab oda ve sofa. Orta katta iki bab oda, sofa ve iki abdesthane. Alt katta bir bab oda, mahzen, bir su kuyusu ve bir miktar ağaçlı bahçe.
İstanbul- Tophane Kasabası- Santa Marco Mahallesi	-	104 zira arsa üzerinde	1	Üst katta iki bab oda, sofa. Alta katta bir bab oda, sofa. Su kuyusu, sarnıç, meyveli - meyvesiz ağaçlı bahçe ve abdesthane.
İstanbul- Fındıklı Kasabası- Selime Hatun	-	109 zira arsa üzerinde	1	Üst katta iki bab oda, tuvalet ve abdesthane. Su kuyusu ve bir miktar bahçe ve sokak kapısına dahil bir bab oda.

Mahallesi				
İstanbul- Fındıklı Kasabası- Selime Hatun Mahallesi	-	109 zira arsa üzerinde	1	Üst katta bir bab oda ve sofa. Orta katta; iki bab oda ve sofa. Alt katta bir bab oda, sofa, mutfak, tuvalet. Su kuyusu, bir miktar bahçe ve avlu.
İstanbul- Fındıklı Kasabası- Molla Çelebi Mahallesi	-	135 zira arsa üzerinde	1	Üst katta iki bab oda, bir sofa, tahtani mutfak, kömürlük, mahzen ve bir tuvalet.
İstanbul- Kasım Paşa Kasabası- Kamer Hatun Mahallesi	-	140 zira arsa üzerinde	1	Üst katta iki bab oda, mutfak, sofa. Alt katta iki oda, mutfak ve tuvalet. İki mahzen avlu, su kuyusu ve bir miktar bahçe.
İstanbul- Kasım Paşa Kasabası- Kamer Hatun Mahallesi	-	236 zira arsa üzerinde	2	Üst katta üç bab oda ve sofa. Alt katta iki bab oda, mutfak, kargir mahzen, sarnıç ve avlu. 168 zira arsa üzerinde meyveli ve meyvesiz ağaçlı bahçe.
İstanbul- Kasım Paşa Kasabası- El- Hac Ahmet Mahallesi	-	494 zira arsa üzerinde	1	Üst katta dört bab oda, sofa, abdesthane. Alt katta mutfak. Su kuyusu, tuvalet, meyveli ve meyvesiz ağaçlı bahçe.
İstanbul- Fındıklı Kasabası- El- Hac Hasan Mahallesi	-	320 zira arsa üzerinde	1	Üst katta üç bab oda, divanhane, setli sofa, abdesthane; alt katta bir bab oda, kargir mutfak, su kuyusu, abdesthane meyveli - meyvesiz ağaçlı bahçe. İçinde bir bab oda. Merhum Kayıkçı Seyyid Ahmed menzili tarafında bir miktar arsa, yarım kanat kapı karşısında bedel olarak merhum Seyyid Ahmed havasında izin ve rızasıyla mezkur Hüseyin Kaptan menziline geçmek için bir köprü.
İstanbul- Fındıklı	-	640 zira arsa	1	Harem kısmında üç bab oda, sofa, tuvalet. Alt katta; mutfak, kiler, mağsal, odunluk ve

Kasabası - Camii Kebir (Mehmet Çelebi) Mahallesi		üzerinde		kömürlük. Selamlık kısmında; üst katta bir bab oda, sofa. Alt katta bir bab oda, sofa, kargir hamam, camekân, külhan. Meyveli ve meyvesiz ağaçlı bahçe, su kuyusu.
İstanbul-Fındıklı Kasabası- Abdi Kaptan Mahallesi	-	-	1	Harem kısmında: üst katta üç bab oda, mabeyn odası, kebir sofa, abdesthane, tuvalet, tahtani iki adet kiler, mafsal kebir mutfak. Su kuyusu, bir tuvalet, kömürlük, avlu, meyveli ve meyvesiz ağaçlı bahçe. Selamlık kısmında: üstte iki bab kebir oda, sofa; orta katta bir bab oda, bir sofa, abdesthane, tuvalet; alt katta bir miktar avlu, ahır ve tuvalet.
İstanbul-Fındıklı Kasabası- Hüseyin Ağa Mahallesi	-	737 zira ve 12 parmak arsa üzerinde	1	Üst katta dört bab oda, sofa; alt katta iki bab oda, mutfak. Sarnıç, su kuyusu, tuvaletler, odunluk ve meyveli - meyvesiz ağaçlı bahçe.
İstanbul-Fındıklı Kasabası- Gazi Mahallesi	-	(Arsanın genişliği ve uzunluğu halk tarafından bilindiği için yazılmamış .)	1	Harem kısmında: üst katta üç bab oda, sofa, abdesthane, memşah; alt katta bir bab oda, sofa, kargir mutfak. İki su kuyusu ve bir miktar meyve ağaçlı bahçe.
İstanbul-Beşiktaş Kasabası- Sinan Paşa Atik Mahallesi	-	3272 zira arsa üzerinde	1	Üst katta üç bab oda, kargir hamam, camekân, tahtani mutfak, su hazinesi, mai cari lağımı, dört adet su kuyusu, iki kıta meyveli bahçe.
İstanbul-El- Hac Ferhad Mahallesi	-	150 zira arsa üzerinde	1	Üst katta iki bab oda, iki sofa, iki tuvalet, tahtani su kuyusu ve bir miktar meyveli - meyvesiz ağaçlı bahçe.
İstanbul-İbn-i Midas Mahallesi	-	115 zira arsa üzerinde	1	Üst katta bir bab oda ve sofa; vustada iki bab oda, abdesthane, tuvalet bulunur. Süflada bir bab oda, bir mutfak, su kuyusu, iki tuvalet ve avlu bulunur.

İstanbul- Üsküplü Mahallesi	-	306 zira arsa üzerinde	1	Harem kısmında; dört bab oda, sofa, divanhane, abdesthane, tuvalet, mahzen, su kuyusu, kiler, bir miktar avlu. Selamlık kısmı ile arasında (birlikte kullanılan) yarım masura tatlı su, orta kapı ve dönme dolap. Selamlık kısmında tek katlı bir bab oda ve tuvalet.
İstanbul- - Elvanzade Emir Mahallesi	-	569 zira arsa üzerinde	1	Harem kısmında, üst katta bir bab oda, bir sandık odası, hazine odası, iki sofa, divanhane, memşah, abdesthane. Orta katta bir bab oda, kahve ocağı, kargir mutfak, su haznesi, mahzal, memşah. Ağaçlı bahçe, bir orta kapı ve dönme dolap. Selamlık kısmında, tahtani bir bab oda, memşah, birbirine bitişik iki mahzen, kanavat-ı ile yarım masura tatlı su.

Tablo 3'te 27 Safer 1202/8 Aralık 1787 tarihli vakfiyede vakfedilen 25 ev ve bu evlere ait bilgilere yer verilmiştir. Tamamı İstanbul'da bulunan bu evler Fındıklı ve Kasımpaşa'da sekizer tane, Galata'da bir tane olup dört tanesinin bulunduğu yere işaret edilmemiştir. Vakfedilen evler, genellikle iki katlı ve büyüktür. Örneğin, Tophane'de Süheyl Bey Mahallesi'nde bulunan evin haremlik ve selamlık kısmı vardır. Selamlık kısmında üst katta üç oda ve abdesthane bulunurken alt katta bir oda, divanhane, kömürlük ve kayıkhaneye sahiptir. Ayrıca yapıda bir camlı köşk bulunmaktadır. Yapı, haremlik kısmında üst katında camlı köşk, üç oda ve abdesthaneye ev sahiptir. Evde bir hariciye odası, mutfak, kiler ve su kuyusu bulunmaktadır. Sahilhane olarak karşımıza çıkan yapı dönemin gösterişli yapıları tarzındadır. Vakfedilen bazı evlerin bahçelerinde su kuyusu ve meyveli-meyvesiz ağaçlar bulunmaktadır. Suya ulaşımın kolay olmadığı bu dönemde mülkün bahçesinde su kuyusunun bulunması insan yaşamı için büyük kolaylık sağlamaktadır.

4.1.2.2. Vakfedilen Dükkanlar

Tablo 4. Koca Yusuf Paşa Vakfının 27 Safer 1202/8 Aralık 1787 Tarihli Vakfiyesinde Vakfettiği Dükkanlar⁴⁵⁸

⁴⁵⁸ VGMA, 627-245-142, s. 262-264.

<i>Akarın Bulunduğu Yer</i>	<i>Akarın Kira Geliri (Günlük-Akçe)</i>	<i>Akarın Büyüklüğü</i>	<i>Akarın Sayısı</i>	<i>Akarın Özellikleri</i>
İstanbul-Beyoğlu, Kasımpaşa Kasabası, Sirkeci Muslihiddin Mahallesi	3	-	6	Keresteci, doğramacı, iki aktar ve berber dükkanları ve dükkanların bitişiğinde, içinde üç adet su kuyusu, bir adet bahçıvan odası bulunan meyveli- meyvesiz ağaçlı bahçe.
İstanbul-Beyoğlu, Aynalıkavak Sarayı dışında, Bab-ı Ali kapısına bitişik	120	875 zira arsa üzerinde	17	Beş adet tütüncü, berber, gözlemeci, kadayıfçı, aşçı, kebabçı, hoşafçı, bakkal, manav, kasap, kaymakçı, kahveci ve terzi dükkanları.
İstanbul-Beyoğlu, Aynalıkavak sarayı dışında, Handan Ağa Camii Şerifinin merdiveni hizasında	-	142 zira, 20 parmak arsa üzerinde	1	Bir adet kahve dükkânı.

Yusuf Paşa'nın su vakfı için vakfettiği dükkanlar Tablo 4'te gösterilen, 27 Safer 1202/8 Aralık 1787 tarihli vakfiyede zikredilmektedir. İstanbul'un Beyoğlu ilçesinde bulunan Kasımpaşa semtinde, Sirkeci Muslihiddin Mahallesi'nde beş adet dükkân ve bu dükkânların bitişiğinde bulunan bahçe Paşa tarafından vakfedilmiştir. Bu dükkanlar; keresteci, doğramacı, berber ve iki adet aktar dükkânı olarak belirtilmiştir. Söz konusu dükkanların özelliklerine ve büyüklüklerine dair kayıtlarda bir ayrıntı bulunmamaktadır. Vakfiyede bulunan şarta göre; vakfedilen bu dükkanların kirası günlük olarak istenmiş ve kirası üç akçe olarak belirlenmiştir. Bahçenin özelliklerine dair ayrıntılar şu şekildedir: Bahçenin içinde meyveli ve meyvesiz birçok ağaç, üç adet su kuyusu ve bir adet bahçıvan odası bulunmaktadır. Aynı vakfiyede, İstanbul'da Kasımpaşa semtinin yakınlarında bulunan Aynalıkavak Sarayı dışında; beş

adet tütüncü, berber, gözlemeci, kadayıfçı, aşçı, kebabçı, hoşafçı, bakkal, manav, kasap, kaymakçı, kahveci ve terzi dükkânı olmak üzere toplamda 16 dükkân vakfedilmiştir. Dükkanların bulunduğu arsanın uzunluğu 875 zira olarak belirtilmiştir. Yine İstanbul'da Beyoğlu ilçesinde Handan Ağa Cami'nin merdivenleri hizasında, 142 zira ve 20 parmak arsa üzerinde bulunan bir adet kahve dükkânı vakfedilmiştir. Böylece; Yusuf Paşa toplamda 22 adet dükkân ve bir adet bahçeyi kendi helal malından vakfetmiştir.

4.1.3. Çeşme-Sebilin Özellikleri ve Şimdiki Durumu

Yusuf Paşa'nın çeşme-sebili, Mimar Sinan tarafından yapılan Fındıklı Molla Çelebi Camii'nin karşısına 1201/1786-1787 tarihinde inşa edilmiştir.⁴⁵⁹ Alışılmadık bir formda karşımıza çıkan çeşme-sebil; daha sonra inşa edildiği yerden taşınarak aynı mahaldeki Molla Çelebi Camii'nin son cemaat yerinin önüne, yapıya bitişik bir şekilde yerleştirilmiştir.⁴⁶⁰ 1957-1958 yılları arasında yolu genişletme çalışmaları kapsamında Fındıklı Molla Çelebi Camii'nin külliyesinin bir kısmı istimlak edilmiştir. İstimlak edilen yerlerden biri de caminin son cemaat yeridir. Son cemaat yerinin yıkılmasıyla, buranın önünde bulunan Koca Yusuf Paşa'nın çeşme-sebili tekrar taşınmak zorunda kalmıştır. İkinci kez bulunduğu yerden sökülerek Kabataş İskelesi'nin önüne taşınmıştır.⁴⁶¹ Günümüzde bazı kazalar geçirmiş olmasına karşılık⁴⁶², yapı halen ayakta. Su vakfına bağlı olan Koca Yusuf Paşa'nın çeşme-sebili günümüzde bir işletmeye kiralanarak kafe olarak hizmet vermektedir.

Koca Yusuf Paşa'nın sebili, Yirmisekizzade Mehmed Said Paşa'nın sadrazamlığı döneminde mimari eserlerde yoğun olarak karşılaşılan barok-rokoko tarzı özellikleri barındırmaktadır.⁴⁶³ Tamamen mermerden yapılan çeşme-sebil⁴⁶⁴, yarım daire olarak tasarlanmıştır. Cephesi yedi yüzlü olup yüzlerden biri tam ortada, üçü sağ tarafta, üçü de sol taraftadır. Ortada kalan bu yüzün altında bir yalak kısmı mevcuttur. Yedi yüzün dördü pencerelidir. Bu pencereler döküm demirden yapılmış,

⁴⁵⁹ Orhonlu, "Fındıklı Sementin Tarihi Hakkında Bir Araştırma", s. 57.

⁴⁶⁰ Bk. Ek- 2.

⁴⁶¹ Arzu İyianlar, "Molla Çelebi Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 30, TDV Yayınları, Ankara, 2020, s. 243.

⁴⁶² 6 Ocak 2020 tarihinde, Beyoğlu'nda bulunan Koca Yusuf Paşa'nın çeşmesinin üzerine kökü çürümüş olan bir ağaç devrilmiştir. Ağaç yapının çatısında hasara sebep olurken, olumsuz hava şartlarında yoğun olarak çalışan ekipler tarafından yapıya ancak bir gün sonra müdahale edilebilmiştir. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/beyoglundaki-devrilen-agac-tarihi-cesmeye-zarar-verdi-41414384> (Erişim Tarihi: 25.05.2022).

⁴⁶³ Sedat Çetintaş, "Türklerde Su-Çeşme, Sebil", *Güzel Sanatlar Dergisi*, Sayı: 5, İstanbul, 1944, s. 147.

⁴⁶⁴ Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, Cilt: 2, s. 140.

şebeke halinde oymalı ve yaldızlıdır. Pencerelemin arasında beş direk bulunmaktadır. Sebilin üzerinde bulunan direkler ise ahşaptan yapılmıştır.

Yapının ortadaki yüzü çeşme aynası olarak tasarlanmıştır. Toplamda yedi parça olan sütunların başlıkları konik formdadır. En sağ kısımda bulunan sütun kapı olarak, en solunda bulunan sütun ise niş olarak tasarlanmıştır. Konik formdaki sütun başlıklarının üzerinde siyah mermerden yapılmış, kartuşlar bulunan prizmatik bir pilaster bulunur. Üst kısımda çıtalarla oluşturulan bir saçak ve en üst kısımda sekizgen bir saçak bulunmaktadır.⁴⁶⁵ Çeşme-sebilin üzerinde yedi kıtadan oluşan bir kitabesi mevcuttur.⁴⁶⁶

⁴⁶⁵ <https://www.turanakinci.com/portfolio-view/dolmabahce-koca-yusuf-pasa-sebili/> (Erişim Tarihi: 15.04.2022).

⁴⁶⁶ Yapının kitabesi, sebil kapısı ve pencerelerin üzerinde bulunmaktadır. Bk. Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, Cilt: 2, s. 140-141. Kitabe için bk. Ek 4.

SONUÇ

18. yüzyılın önemli devlet adamlarından biri olan Koca Yusuf Paşa'nın Cezayirli Hasan Paşa ile ticaret yapıp ilişkilerini geliştirmesi sonucunda kurulan dostluk bağının sayesinde Yusuf Paşa'ya Osmanlı bürokrasisinin yolu açılmıştır. Paşa, yaklaşık beş ay süren Mora Valiliği'nin ardından sadarete tayin edilmiştir. Yusuf Paşa'nın sadrazam olduğu yıllarda Kırım'da yaşanan birtakım sıcak gelişmeler, Osmanlı tebaası arasında Rusya'ya karşı savaş açılmasını uygun gören taraftarları arttırmıştır. İki devlet arasında zaman zaman düşen tansiyon, II. Katerina'nın Kırım'da gövde gösterisi yapmasıyla tekrar yükselmiştir.

Sadrazam Koca Yusuf Paşa, İngiltere ve Prusya elçilerinin telkinlerinin etkisi altında kalarak, I. Abdülhamid'in savaş taraftarı olmamasına rağmen 24 Ağustos 1787 tarihinde Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Yusuf Paşa, tarihçiler tarafından savaşın acele bir karar ile alınmış olduğu noktasında eleştirilmektedir. Bu eleştirilerin bazıları yerindedir çünkü Sadrazam Yusuf Paşa savaş kararı aldığı zaman sefer mevsimi geçmiş bulunuyordu. Erken ilân edilen savaş kararı Rusların hazırlık yapmasına fırsat vermiştir. Ayrıca, Serdar-ı ekrem Yusuf Paşa, ordunun hazırlıkları tamamlanmadan İstanbul'dan acele bir şekilde ayrılmıştır. Bu davranışı savaş için gerekli mühimmatın hepsinin alınamaması ile sonuçlanmıştır. Geride bırakılan mühimmatın orduya ulaşması beklenildiği sırada Yusuf Paşa askerleri oyalamak için talim yaptırda da ordunun içinde çıkan karışıklıkları engelleyememiştir. Özi'nin kaybedilmesinin akabinde I. Abdülhamid vefat etmiş, yeğeni III. Selim, Yusuf Paşa'nın sadarete kalmasını uygun görmüştür. Yusuf Paşa'nın başarı ve başarısızlıklarla dolu serdar-ı ekremligi, Kalas'taki yenilgiden sonra son bulmuştur. Yusuf Paşa'nın cephede kalmasının daha iyi olacağı düşünülerek 7 Haziran 1789 tarihinde Vidin Seraskerliği'ne atanmıştır. Çelebizade Hasan Paşa'nın idamından sonra 27 Şubat 1790 tarihinde sadaret mührünü alarak 1792'de imzalanan Yaş Antlaşması ile savaşı sonlandırıp İstanbul'a geri dönmüştür. Ordu boykotu hadisesinden sonra III. Selim'in gözünden düşen Paşa, İstanbul'a vardktan yaklaşık bir ay sonra azledilmiştir. Görevden alınmasının ardından Trabzon Valiliği ile Anapa Seraskerliği'ne tayin edilmiştir. Bir müddet sonra 1793 yılının ocak ayında Cidde Valiliği'ne tayin edilmiştir. Uzun yıllar kaldığı Cidde'de ani bir şekilde vefat etmiştir.

Koca Yusuf Paşa, döneminde yaşayan devlet adamlarıyla kıyaslandığında kötünün en iyisi olarak nitelendirilir. 1787-1792 Savaşı'nın kilit isimlerinden biri olan Yusuf Paşa, Fransız İhtilali'nin meydana geldiği ve tüm dünyada karışıklıkların ve nabzın yüksek olduğu bir atmosferde Osmanlı Devleti'nin başında, padişahтан sonra en yetkili isimdir. Cepheye giderken I. Abdülhamid tarafından mutlak yetkiyle yetkilendirilmiş olması, Paşa'nın yaşamış olduğu yıllarda ne kadar önemli bir şahsiyet olduğunu ve Sultan'ın vezirine ne kadar güvendiğini ortaya koymaktadır. Yusuf Paşa, Maçin Bozgunu'nun ardından, Osmanlı Devleti'nin mevcut askerleriyle Rusya'ya karşı bir üstünlük kuramayacağı sebebiyle barış kararı alınmasını isteyen ordu boykotu içinde yer almıştır. Bu olay kısa vadede III. Selim tarafından öfkeyle karşılanırsa da, Osmanlı ordusunun düzeni ve çağı yakalaması konusunun aciliyetini göstermiş bulunmaktaydı. III. Selim Yusuf Paşa'dan; savaşta elde etmiş olduğu tecrübelerle dayanarak ordunun tanzimi hakkında bir layiha hazırlamasını istemiştir. III. Selim'in, Yusuf Paşa'nın tecrübelerinden faydalanmak istemesi, Paşa'nın devlet yönetiminde başarılı bir isim olduğunun kanıtıdır.

Yusuf Paşa, serdar-ı ekrem olarak görev yaptığı sırada, Osmanlı ordusunun içindeki firar faaliyetlerinin yoğun olarak meydana geldiği dönemde, askerlerin moral ve motivasyonunu diri tutma konusunda oldukça başarılıydı. Öyle ki; Yusuf Paşa, Hasan Paşa'nın Rus cephesinden göndermiş olduğu kötü haberi, askerlerin motivasyonunu bozacağı endişesiyle değiştirmiştir. Rus cephesinden gelen haberin iyi olduğunu askerlerine duyurmuştur. Ardından atılan galibiyet topları, Avusturyalı askerlerin motivasyonunu düşürdüğü hızda Osmanlı kuvvetlerini hücumla geçirmiş ve Sebeş kasabası Osmanlı askerleri tarafından ele geçirilmiştir.

İstanbul'un tarih boyunca var olan su problemini çözmeye yönelik 1787 yılında, I. Abdülhamid'in emriyle Taksim maksemi düzenlenmiştir. Sadrazam Yusuf Paşa, suyun ihtiyaç duyulan mahallelere götürülmesi için bozulan su yollarını tamir ettirmesinin yanı sıra 1201/1787 tarihinde Fındıklı Molla Çelebi Camii'nin karşısına çeşme-sebil yaptırmıştır. Kandillerde yaşlı ve kimsesiz kişilere bahşiş dağıtan ve hayır konusuna hassasiyetle yaklaşan Yusuf Paşa, İslâm kültürünün önemli bir parçası olan vakıf kurma geleneğini devam ettirmiştir. Ayrıca kurmuş olduğu vakfın vakfiyesindeki bilgiler ışığında söyleyebiliriz ki; Yusuf Paşa vakfın gelirlerini soyunun tükenmesi dahilinde yaşlı ve kimsesizlere bırakmıştır. Yardımlaşma

konusuna hassasiyetle yaklaşan Yusuf Paşa, çalışmada yer verilen menzil ve dükkanları kurmuş olduğu vakfın ihtiyaçlarının karşılanması için bağışlamıştır.

Eldeki veriler ışığında, Yusuf Paşa'nın gerek cephede gerekse idari ve günlük yaşamda hayatı ve hayratı ele alınmış, Paşa'nın Osmanlı bürokrasisindeki önemi ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV BELGELERİ

1.1. Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri Abdülhamid I (AE.SABH.I): 95/6543, 324/22083.

Bab-ı Asaflı Divan-ı Hümayun Düveli Ecnebiye Kalemî Defterleri (A.DVN.DVE.D): 59/3.

Bab-ı Asaflı Divan-ı Hümayun Name-i Hümayun Defterleri: (A.DVNS. NMH.d): 9/281.

Bab-ı Asaflı Mektubi Kalemî Defterleri (A.MKT.d): 1026.

Cevdet Askeriye (C.AS.): 72/3392, 538/22550, 931/40313, 977/42582, 980/42735, 982/42816, 1110/49160, 1111/49181, 1163/51746, 1184/52814.

Cevdet Belediye (C.BLD): 27/1337.

Cevdet Hariciye (C.HR): 14/687, 14/7448, 136/6759, 144/7182.

Hatt-ı Hümayun (HAT): 18/830, 20/952, 20/955, 20/955-C, 20/955-D, 20/981, 20/983, 23/1107, 23/1138, 200/10254, 209/11121, 146/6137, 294/17492, 1441/59208, 1450/52, 1649/6.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TSMA.d): 2431, 7182, 9922.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TSMA.e.): 293/7, 293/20, 385/3, 456/26, 786/23, 803/60, 806/29, 1143/3, 1174/63, 815/85.

1.2. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

VGMA, 627- 245- 142, ss. 259-266.

VGMA, 627- 365- 185, ss. 380-388.

VGMA, 627- 363- 184, ss. 377-379.

2. KAYNAK ESERLER

Abdurrahman Şeref, *Osmanlı Devleti Tarihi: Tarih-i Devlet-i Osmaniyye*, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul, 2005.

Ahmed Vâsif Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, (Haz. Mücteba İlgürel), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.

Osmanzâde Ahmed Tâib, *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü'l-vüzerâ ve Zeylleri*, Mehmet Arslan (Haz.), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2013.

Mustafa Nuri Paşa, *Netâyic'ül-Vukuât*, IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Cilt: 5, İstanbul, 1996.

Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi, Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi, Haz. Feridun Emecen, *İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*, İstanbul, 2003.

Zaimzade Mehmet Sadık, *Vak-i Hamidiye*, Basiret Matbaası, İstanbul, 1289.

3. ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLERİ

Akbulut, M. Y., “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Ve Sosyal Örgüsünde Bir Devlet Adamı Biyografisi: Hekimoğlu Ali Paşa (1689-1758)”, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2020.

Akçura, Y., Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2019.

Aksan, V. H., *Ottoman Wars 1700–1870: An Empire Besieged*, London, 2007.

Aktepe, M., “Abdülhamid I”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 1, TDV Yayınları, İstanbul, 1988, ss. 213-216.

Anderson, M. S., *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, Çev. İdil Eser, YKY Yayınları, İstanbul, 2001.

Aşan, A. M., “İngiltere 1648-1763”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elâzığ, 2012.

Aydın, M., “Cezayirli Gazi Hasan Paşa”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 7, TDV Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 501-503.

Aydın, A. İ., “Akkâ'nın İdarî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı (1864-1918)”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2013.

Babanınoğlu, Y. ve Ünüvar S., “Rusya Tarihinde İki İsyân: Razin ve Pugaçev İsyânlarının Karşılaştırılması”, 16. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Kazakistan, 2018.

Başer, A., “Kırım'da Rus Kolonizasyonu (1783-1850)”, Karadeniz Araştırmaları, Cilt: 6, No: 24, Kış 2010, ss. 29-42.

Başer, A., “Osmanlı Devleti'ne Sığınan Potkalı Kazaklarının İskânlarına ve Faaliyetlerine Dair Gözlemler (1775-1826)”, Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu: Kazak Dönemi (1500-1800) Bildiriler, (Ed. Volodimir Melnik vd.), Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 535-554.

Bayrak Ferlibaş, M., “Ruşçuk'ta Kaybolmuş Osmanlı Mirası: Vakıflar”, Belleten, Cilt: 79, Sayı: 286, Ankara, 2015, ss. 931-978.

Bayram, F. Ü., “Enverî Târîhi: Üçüncü Cild (Metin ve Değerlendirme)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2014.

Berber, O., “Rusya'nın Balkan Politikası (1696 - 1840)”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009.

Beydilli, K., 1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı (Meydana gelişi- Tahlili-Tatbiki), İstanbul Üniversitesi, (Doçentlik Tezi), İstanbul, 1981.

Beydilli, K., Büyük Friedrich ve Osmanlılar- XVIII Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1985.

Beydilli, K., “Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa”, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), Cilt: 1, İslâm Tarihi, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul, 1994.

Beydilli, K., “Küçük Kaynarca Antlaşması”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 26, TDV Yayınları, Ankara, 2002, ss. 524-527.

Beydilli, K., “Kendi Kaleminden III. Selim”, III. Selim İki Asrın Dönemecinde İstanbul, Ed. Coşkun Yılmaz, Seçil Ofset Yayıncılık, İstanbul, 2010, ss. 28-51.

Beydilli, K., “Yûsuf Paşa, Koca”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 44, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, ss.23-25.

Beydilli, K., “Yaş Antlaşması”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 43, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, ss.343- 347.

Bezikoğlu, M., The Deterioration Of Ottoman Administration In The Light Of The Ottoman - Russian War of 1768- 1774, Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2001.

Ceran, İ., “Zeyyânî”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 44, TDV Yayınları, 2013, İstanbul, ss. 383-385.

Cezar, Y., Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (18. Yüzyıldan Tanzimat’a Mali Tarih), Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986.

Cohen, A., Palestine In The 18th Century Patterns of Government and Administration, The Magnes Press, Jerusalem, 1973.

Çapraz, H., “XIX. Yüzyılda Çarlık Rusyasının Kırım Politikası”, Karadeniz Araştırmaları, No: 11, Güz 2006, ss. 57-70.

Çetin, A., “Eflâk Voyvodası Mihail’e Sadr-ı Azam Koca Yusuf Paşa’nın Bir Buyrulduzu”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, No: 63, İstanbul, İstanbul, 1992, ss. 31-33.

Çetin, E., “Mehmed Emin Recâî Efendi’nin 1768- 1774 Osmanlı - Rus Savaşına Dair Mecmuası”, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2017.

Çetintaş, S., “Türklerde Su-Çeşme, Sebil”, Güzel Sanatlar Dergisi, Sayı: 5, İstanbul, 1944, ss. 125-147.

Çiçek, H., “(Vekayi'nüvis) Sadullah Enveri Efendi ve Tarihi'nin II. Cildinin Metin ve Tahlili”, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2018.

Danişmend, İ. H., İzahlı Osmanlı Kronolojisi, Cilt: 4, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2011.

Danişmend, İ. H., İzahlı Osmanlı Kronolojisi, Cilt: 5, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2011.

Davison, R. H., “Küçük Kaynarca Antlaşmasının Yeniden Tenkidi”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, No: 10-11, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1981, ss. 343-369.

Davison, R. H., ““Russian Skill and Turkish Imbecility”: The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered”, Essays in Ottoman and Turkish History, 1774-1923 The Impact of the West, University of Texas Press, Austin, 1990, ss. 29-50.

Dördüncü, M., “1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar Boğazlar Meselesi”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 3, No: 1, Afyon, 2001, ss. 73-89.

Duran, T., “I. Abdülhamid'in Kızı Esmâ Sultan'ın Hayatı (1778-1848)”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007.

Efe, A., “Silistre Eyaletinde Osmanlı- Rus Savaşları Küçük Kaynarca'dan Berlin'e”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, No: 19, Ankara, 2006, ss. 139-174.

Emecen, F., “Şâhin Giray”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 38, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 275-277.

Emecen, F., “Zâhir el-Ömer”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 44, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 90-91.

Erol, S., “Pehlivan İbrahim Paşa Vakayı'-Nâmesi (Baba Paşa Tarihi)”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 2007.

Eroğlu, H., “Şehzade”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 38, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 480-483.

Fedakâr, C., “1787- 1791 Osmanlı-Rus Savaşı Öncesi Kuzey Kafkasların Tahkimi: Anapa Kalesi”, Karadeniz (Black Sea- Çernoje) Sosyal Bilimler Dergisi, No: 4, 2008, ss. 43-51.

Gülsoy, E., “Safed”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 35, TDV Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 445-447.

Gürcan, F., “John Murray’ın İstanbul Büyükelçiliği (1765-1775)”, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2014.

Hammer, J. V., Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat, Cilt: 9, İstanbul, 2015.

Heyman, N., Russian History, McGraw-Hill, 1993.

İnalçık, H., Osmanlı ve Modern Türkiye Araştırmalar, Ed. Tuğçe İnceoğlu, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

İpşirli, M., “Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 10, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 37.

İyianlar, A., “Molla Çelebi Külliyesi”, TDV İslâm Ansiklopedisi Cilt: 30, TDV Yayınları, Ankara, 2020, ss. 243-245.

Jorga, N., Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Çev. Nilüfer Epçeli, Cilt: 4, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005.

Karahan, A., “Cezayirli Gazi Hasan Paşa’nın Hayatı ve Faaliyetleri (1714-1790)”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2017.

Karal, E. Z., Osmanlı Tarihi, Cilt: 5, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

Karal, E. Z., Selim III’ün Hatt-ı Humayunları, TTK Basımevi, Ankara, 1999.

Karaman, F., “Mehmed Memduh Pasha: An Imperial Biography From Tanzimat To Republic”, İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2020.

Koçak, Z., “1787-1792 Osmanlı Rus Savaşında Değişen Dengeler Ve Yaş Antlaşması”, Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt: XXXII, No: 2, 2017, ss. 459-490.

Korkmaz, T., “Rusya’da Osmanlı’nın Yararlanamadığı Bir İsyân Pugaçev İsyanı (1773-1775)”, OTAM, No: 43 / Bahar 2018, ss. 97-108.

Köse, O., “18. Yüzyıl Osmanlı- Rus Münasebetleri”, Osmanlı Ansiklopedisi, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

Köse, O., “Balkanlarda Rus Konsolosluklarının Kuruluşu ve Faaliyetleri”, Turkish Studies, Cilt: 1, No: 2, 2006, ss. 153-171.

Köse, O., 1774 Küçük Kaynarca Andlaşması (Oluşumu- Tahlili- Tatbiki), TTK Yayınları, Ankara, 2020.

Kuran, E., “Gazavat-ı Cezayirli Gazi Hasan Paşa’ya Dair”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesi Tarih Dergisi, , Cilt: 11, No: 11, 1960, ss. 95-99.

Kurat, A. N., “İngiliz Devlet Arşivinde ve Kütüphanelerinde Türkiye Tarihine Ait Bazı Malzemeye Dair”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, No:1, 1949, ss. 1-27.

Kurat, A. N., “Rus Hakimiyetinde İdil- Ural Ülkesi”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 23, No: 2-3, 1965, ss. 91-126.

Kuzucu, S., “1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı”, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Elâzığ, 2012.

Kuzucu, S., “Rusya Ahidname Defterine Göre VIII. Yüzyılda Osmanlı- Rus Ticari İlişkilerinin Seyri”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 35, No: 59, Ankara, 2016, ss. 63-84.

Mantran, R., Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Çev. Server Tanılı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

Montefiore, S. S., Prince of Princes: The Life of Potemkin, London, 2000, s. 258.

Nagata, Y., “Muhsinzâde Mehmed Paşa”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 31, TDV Yayınları, İstanbul 2006, ss. 48-50.

Odaka, H., “Küçük Kaynarca Muahedesi Hakkında Bir Araştırma”, XIII. Türk Tarih Kongresi, Cilt: 3, I. Kısım, Ankara, 1999, ss. 1-7.

Orhonlu, C., “Fındıklı Sementinin Tarihi Hakkında Bir Araştırma”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 10, 1954, ss. 61-78.

Ortaylı, İ., Osmanlı Sarayında Hayat, (Ed. Salih Gülen), Yitik Hazine Yayınları, İzmir, 2008.

Öğütçen, M., “Celal Bayar, The Life Of A Politician And Statesman”, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2020.

Özcan, A., “Deli”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 9, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 132-135.

Öztürk, N., “İslâm ve Türk Kültüründe Vakıflar” Vakıflar Dergisi, Sayı: 29, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2005, ss. 7-20.

Puşkin, *Pugaçev İsyanının Tarihi*, Çev. Râna Çakıröz, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1949.

Sarıcaoğlu, F., “Hatt-ı Hümayûnlarına Göre Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774- 1789)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1997.

Sertoğlu, M., Mufassal Osmanlı Tarihi, Cilt: 5, TTK Basımevi, Ankara, 2011.

Shaw, S., Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Çev. Mehmet Harmancı, Cilt: 2, E Yayınları, İstanbul, 1982.

Şahin, H., “Kaynarca’dan (1774) Paris Barışı’na (1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı- Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış”, Türkler Ansiklopedisi, (Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Cilt: 12, Ankara, 2002.

Şakul, K., “Abdulhamid I”, Encyclopedia of the Ottoman Empire, (Ed. Gabor Agoston, Bruce Masters), Facts on File, New York, 2009, ss.5-6.

Şakul, K., “Küçük Kaynarca”, The Encyclopedia of The Ottoman Empire, (Ed. Gábor Ágoston, Bruce Masters), Facts On File, New York, 2009, ss. 317-318.

Şakul, K., “General Observations on the Ottoman Military Industry, 1774-1839: Problems of Organization and Standardization,” Science between Europe and Asia, Historical Studies on the Transmission, Adoption and Adaptation of Knowledge, (Ed. Feza Günergün, Dhruv Raina), Springer, London, 2011, ss. 41-55.

Tanışık, İ. H., İstanbul Çeşmeleri, Cilt: 2, Maarif Matbaası, İstanbul, 1945.

Taşkın, Ü., “Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elâzığ, 2005.

Tektaş, N., Osmanlı’da İkinci Adam Saltanatı Sadrazamlar, Öz Karacan Matbaacılık, İstanbul, 2009.

Temelkuran, T., Gazavat-ı Cezâyirli Gazî Hasan Paşa (Tahlil ve Tenkidli Metin), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2000.

Uğuz, S. ve Çaparlar E., “Ferik Ahmed Muhtar Paşa’nın Malûmat dergisi’nde Yayımlanan Harp Tarihi ve Savunma Sanayiine Dair Yazıları”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Ek No: 2, 2019, ss. 337-359.

Ural, C., “50/2 Numaralı İsveç Ahkâm Defteri’nin Işığında Osmanlı-İsveç İlişkileri (1759-1827)”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 2020.

Uzunçarşılı, İ. H., “Üçüncü Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznâmesinden 1206/1791 Ve 1207/1792 Senelerine Âit Vekayi”, Belleten, Cilt: 37, No: 148, Ankara, 1973, ss. 607-662.

Uzunçarşılı, İ. H., “Sultan III.Selim ve Koca Yusuf Paşa”, Belleten, Cilt: 39, No:154, Ankara, 1975, ss. 233-256.

Uzunçarşılı, İ. H., “Cezayirli Gazi Hasan Paşa’ya Dair”, Türkiyat Mecmuası, Cilt: 7-8, No:1, Maarif Matbaası, İstanbul, 1942, ss. 17-40.

Uzunçarşılı, İ. H., “Sultan III. Mustafa’nın Hüzün Veren Borç Senedi”, Türk Tarih Kurumu, Belleten, Cilt: 22, No: 88, Ankara, 1958, ss. 595-599.

Ünver, M., “18. Yüzyılda Osmanlı-İsveç Diplomatik İlişkileri”, Karamanoğlu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Karaman, 2018.

Üstüner, A., “Yusuf Paşa’nın Sefer-nâmesi Transkripsiyon-Değerlendirme”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2005.

Varlık, N., “Tâun”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 40, TDV Yayınları, İstanbul 2011, ss. 175-177.

Yalçınkaya, M. A., “Türk Diplomasisinin Modernleşmesinde Reisülküttab Mehmed Raşid Efendi’nin Rolü”, Osmanlı Araştırmaları, Cilt: 21, Sayı: 21, Enderun Kitabevi, İstanbul, 2001, ss. 109-134.

Yavuz, H., “Tarih-i Sefer-i Rusya’ya Göre 1768-1774 Osmanlı- Rus Savaşı”, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon, 2012.

Yeşil, F. ve Gezer, Ö. “Osmanlı İmparatorluğu’nda “Sürat” Topçuluğu II (1773-1807): Taktik, Talim, Muharebe Performansı ve Nizâm-ı Cedid”, Osmanlı Araştırmaları, Cilt: 53, 2019, ss. 231-285.

Yıldız, A., “Osmanlı Tarihinde Bir Ordu Boykotu: Maçın Bozgunu (1791) Akabinde Yaşanan Tartışmalar” Cihannüma: Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Cilt: 2, No: 2, 2016, ss. 123-162.

Yediyıldız, B., “Vakıf”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 42, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 479-486.

Yüksel, S., “1781 Rus-Avusturya İttifakı ve Grek Projesi”, Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, No: 23, 2013, ss. 99-122.

Zinkeisen, J. W., Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Çev. Nilüfer Epçeli, Cilt: 6, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011.

4. ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<https://www.turanakinci.com/portfolio-view/dolmabahce-koca-yusuf-pasa-sebili/>, 05.04.2022.

<https://www.anatolienportal.com/blog-kalenderblatt/2003-kalenderblatt>, 10.04.2022.

https://rosettaapp.getty.edu/delivery/DeliveryManagerServlet?dps_pid=IE2595000, 28. 04. 2022.

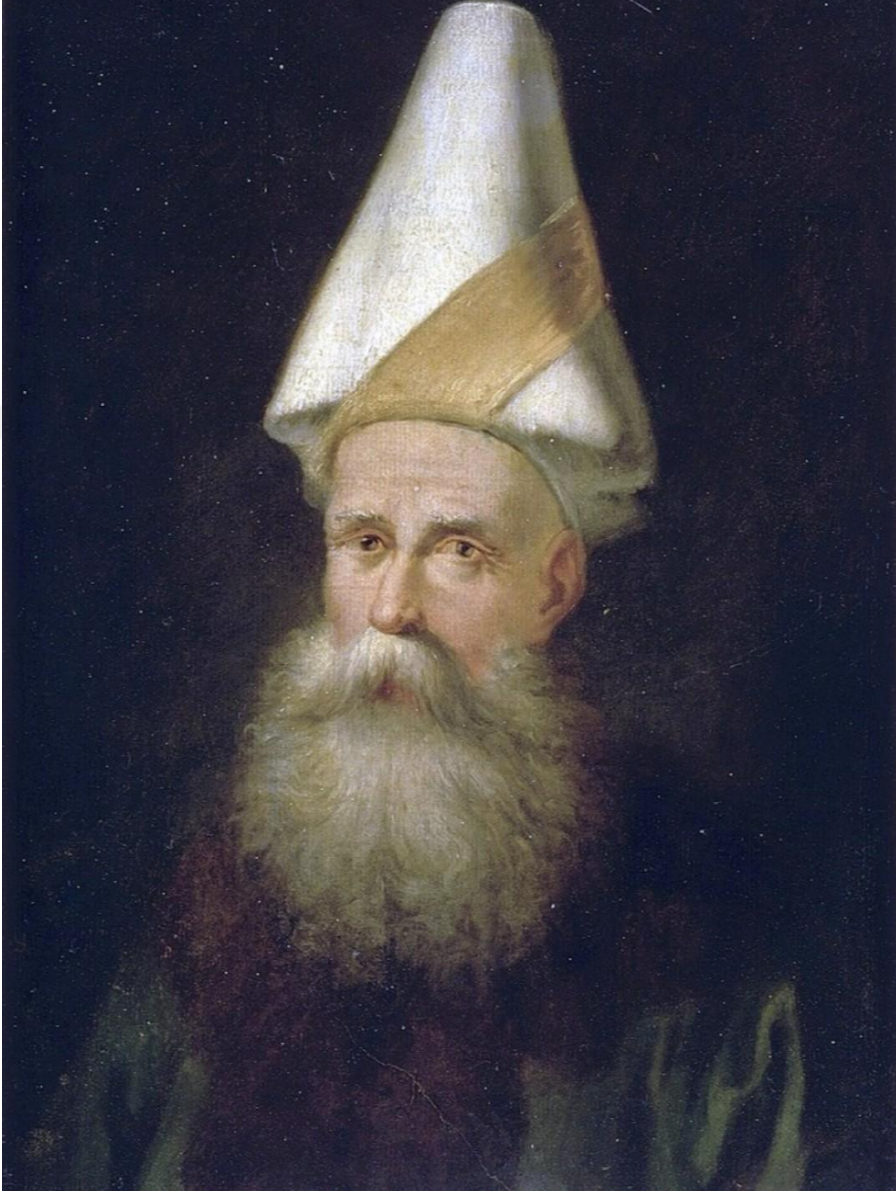
<http://www.suvakfi.org.tr/cesme/yusuf-pasa-koca-cesme-ve-sebili-h-1201-m-1786/1144/>, 26.05.2022.

<https://www.vgm.gov.tr/vakiflarimiz/vakiflarimiz/genel-bilgi>, 25.05.2022.

EKLER

Ek-1: Sadrazam Koca Yusuf Paşa⁴⁶⁷

⁴⁶⁷ <https://www.anatolienportal.com/blog-kalenderblatt/2003-kalenderblatt> (Erişim tarihi: 10.04.2022).

Ek-2: Koca Yusuf Paşa'nın Çeşme-Sebili'nin Molla Çelebi Camii Son Cemaat Yerinin Bitişine Taşınması.⁴⁶⁸

⁴⁶⁸ https://rosettaapp.getty.edu/delivery/DeliveryManagerServlet?dps_pid=IE2595000 (Erişim Tarihi: 28. 04. 2022).

Ek-3: Koca Yusuf Paşa'nın Çeşme-Sebilinin Son Hali⁴⁶⁹

⁴⁶⁹ Bu fotoğraf, araştırmacı tarafından 21.09.2021 tarihinde çekilmiştir.

Ek-4: Koca Yusuf Paşa'nın Çeşme-Sebili'nin Kitabesi⁴⁷⁰

*Şehinşah-ı cihan Abdülhamid Han İbn-i Ahmed Han
Hemîşe mazhar-ı feyz-i cenâb-ı kibriyâdır bu
Anın asr-ı hü mâgunuda bulunmuşdur cihan ziynet
Her atvarında fâikdir selefden bî-riyâdır bu
Husûsâ kıl nazar hayratına destûr-i zî-şanın
Mahallinde aceb bezl-i kerem sar-ı himem kıldı
Hulûsudur anın bi-'llah tevfik-i Hüdâdır bu
Bu cem'iyetli ra'nâ câ-yi pâkin yok iken âbı
Bi hamd-u-'llah ki şimdi reşk-i rıdvân-i sarâdr bu
Akıtdı selsebil ırmağını gûyâ ki cennetden
Hayat olsun ibâd-u-'llah kim ayn-üş şifâdır bu
Bu semtin âb-ü tâbın virdi hakkaa âsaf-ı yektâ
Şerefle sahil-i Fındıklı fahr itse revâdır bu
Zülâl-âsâ için ey teşnegân âb-ı musaffâdan
Sebîl-ü çeşme-i pâkîze-i sar-ül-âlâdır bu
Nâsr-i saltanat hâmi-i dün-ü devlet-ü millet
Yusuf Pâşâ-yi pür-savlet zehî medhe sezâdır bu
Vekil-i mutlak şâh-ı muazzamdır sadâkatle
Duası vâcib-i her uhde-i bâ-yü gedâdır bu
Nice hayrat ile nâm-ı şêîfin yazdı mermerde
Hüdâ-yi magfîret-sâza kemâl-i ilticâdır bu
Değildir ziynet-i sadr-ı cihana münhasır belki*

⁴⁷⁰ <http://www.suvakfi.org.tr/cesme/yusuf-pasa-koca-cesme-ve-sebili-h-1201-m-1786/1144/>
(26.05.2022).

Li-vech-u- 'llâh eserdir tûşe-i yevm-i bekaadır bu
İdüb rûh-i revân-ı âl-i pâke tuhfe-i nâçiz
Şefaât-cû-yi bâb-ı Hâbib-i müctebâdır bu
Edîba sende yaz itmâmına târih-i zîbâsın
Söz olmaz tarhuna a'lâ sebîl-i dil-küşâdır bu

